

Olivatko Lapin kaukopartiomiehet pulassa? – Osasto Paatsalon taktiikoiden, teknikoiden, toimintatapojen ja varusteiden tarkastelu jatkosodassa

Pro gradu -tutkielma

Yliluutnantti
Santtu Kauppinen

Sotatieteiden maisterikurssi 9
Jalkaväkilinja

Huhtikuu 2020

MAANPUOLUSTUSKORKEAKOULU

Kurssi Sotatieteiden maisterikurssi 9	Linja Jalkaväkilinja
Tekijä Yliluutnantti Santtu Kauppinen	
Opinnäytetyön nimi Olivatko Lapin kaukopartiomiehet pulassa? – Osasto Paatsalon taktiikoiden, tekniikoiden, toimintatapojen ja varusteiden tarkastelu jatkosodan aikana	
Oppiaine, johon työ liittyy Sotataisto, sotahistoria	Säilytyspaikka Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto
Aika Huhtikuu 2020	Tekstisivuja 00 Liitesivuja 00
TIIVISTELMÄ <p>Tämä tutkimus käsittelee Päämajan kaukopartiotoimintaa jatkosodassa. Tarkastelun kohteena on Lapin alueella toiminut osasto Paatsalona tunnettu alatoimisto. Tutkielman tavoitteena oli selvittää minkälaisia taktiikoita, tekniikoita, toimintatapoja ja varusteita osasto Paatsalon kaukopartiot käyttivät vältellessään vihollista Lapin erämailla.</p> <p>Tutkimus on toteutettu laadullisen sisällönanalyysin menetelmiä käyttäen. Lähdeaineisto on muodostettu arkistoasiakirjoista, ohjesäännöistä, oppaista, muistelmista, sota-aikana otetuista kuvista sekä aiemmin julkaistuista tutkimuksista ja muusta kirjallisuudesta. Tutkimuksen tärkeimmät lähteet ovat eri aikoina kirjoitetut kaukopartiokertomukset. Sirpaleisen lähdeaineiston perustella on muodostettu kokonaiskuva osasto Paatsalon kaukopartioiden keinoista toimia vihollisen selustassa jatkosodan aikana.</p> <p>Tutkimus osoitti, että Lapin partiotoiminta jouduttiin aloittamaan lähes tyhjästä vuonna 1939. Jatkosodan alkuun mennessä toimintaa oli saatu kuitenkin kehitettyä taktiikan, tekniikan ja toimintatapojen osalta. Liikkumista ja majoittumista varten oli kehitetty erityisiä keinoja, jotta partiot pystyivät toimimaan mahdollisimman pitkään salassa vihollisen alueella. Paljastuttuaan partiot pyrkivät eksyttämään vihollisen jäljiltään, tai tuhoamaan sen väijytyksellä. Talvi- ja jatkosodan aikana partiotoimintaa varten kehitettiin myös erityisiä varusteita. Teknisen kehityksen myötä partiomatkat voitiin ulottaa syvemmälle selustaan ja partioita voitiin tukea tehtävän aikana. Kaukopartioita tuettiin lentopudotuksilla, kanto-osastoilla, potilaiden evakuoineilla sekä muiden tiedustelulajien kautta saaduilla tiedustelutiedoilla. Toimintaa ja varusteita kehitettiin yhdessä muiden suomalaisten kaukopartioyksiköiden sekä Lapissa aluevastuussa olleiden saksalaisten joukkojen kanssa. Partiomiehet varautuivat kiinnijäämiseen opettelemalla legendan eli peitetarinan kuulusteluja varten. Lisäksi välirauhan aikana Päämajan koulutusosasto oli julkaissut ohjeita kiinnijäämisen varalta.</p> <p>Osasto Paatsalon kaukopartioiden taitopohja rakentui kokemuksista, joita hankittiin osaston perustamisesta lähtien. Tutkimuksen perusteella keskeisiä tekijöitä kaukopartioissa olivat erämiestaidot, fyysinen kunto, neuvokkuus ja koko osasto Paatsalon toiminnan ajan kehittyneet välineet. Osasto Paatsalon kaukopartiot olivat varautuneet ongelmiin toimiessaan vihollisen selustassa.</p>	
Avainsanat kaukopartiot, osasto Paatsalo, 4/Erp4, U2/P, Lappi, jatkosota, tiedustelu, selviytyminen	

Olivatko Lapin kaukopartiomiehet pulassa? – Osasto Paatsalon taktiikoiden, tekniikoiden, toimintatapojen ja varusteiden tarkastelu jatkosodan aikana

SISÄLLYS

1	JOHDANTO.....	1
1.1	AIHEEN ESITTELY	1
1.2	AIKAISEMPI TUTKIMUS	9
1.3	TUTKIMUSTEHTÄVÄ	14
1.4	KÄSITTEET JA RAJAUKSET	17
1.5	MENETELMÄ JA TUTKIMUSPROSESSI.....	20
1.6	TUTKIELMAN RAKENNE	22
1.7	LÄHTEET	24
2	ERÄTAIDOT JA SOVELTUVAT VARUSTEET PARTIOTOIMINNAN PERUSTANA.....	28
2.1	MAJOITTUMISEN VAIKEUS	29
2.2	SUUNNISTUSTA JA METSÄSSÄ KULKEMISTA.....	37
2.3	ERIKOISMIESTEN VARUSTEET	48
3	PALUU VIHOLLISTA VÄLTTELEN OMILLE LINJOILLE.....	64
3.1	NEUVOSTOLIITON SELUSTANVARMISTUSJOUKOT	64
3.2	OPIT TOIMINNAN SALAAMISEKSI JA TAKAA-AJON TORJUMISEKSI	70
3.3	KOMMUNIKOINTI PARTIOISSA.....	80
3.4	PALUUN VAARALLISUUS.....	84
4	VANKEUDEN VARALTA.....	86
4.1	KÄYTTÄYTYMIEN SOTAVANKINA	86
4.2	KIINNI JÄÄNEET	91
4.3	KARKAAMISEN ONGELMA.....	95
5	JOHTOPÄÄTÖKSET.....	98
6	EPILOGI.....	106

LÄHTEET

Olivatko Lapin kaukopartiomiehet pulassa? – Osasto Paatsalon taktiikoiden, tekniikoiden, toimintatapojen ja varusteiden tarkastelu jatkosodan aikana

1 JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

”Partiotoiminta, jossa menestys ei suinkaan perustu lukumääräiseen, vaan pikemmin laadulliseen ylivoimaan, vaati omat pikkutaktilliset ja teknilliset keinonsa, kuten mikä tahansa muukin taistelutoimi.”¹

Itsenäisyytensä alusta saakka Suomi pyrki hankkimaan tietoja lähialueiltaan ja erityisesti Venäjältä. Tietoja kerättiin rajan yli tulleilta pakolaisilta, kauppiailta ja matkustajilta. Myös erilaisia vakoilijoita ja tiedustelijoita lähetettiin rajan yli kohteinaan erityisesti alueet, joiden kautta hyökkäysten pelättiin tulevan. Yleisesikunnan tilastotoimistolla oli tilanteen seuraamista varten alatoimistot Viipurissa ja Sortavalassa ja vuodesta 1938 alkaen myös Kajaanissa ja Rovaniemellä. Talvisodan aikana toiminta kehittyi ja jalostui Neuvostoliiton hyökkäyksien pakottamana jokaisessa alatoimistossa hieman omaan suuntaansa. Varsinainen kaukopartioiden kehitystyö lähti kuitenkin kunnolla käyntiin vasta välirauhan aikana, kun alatoimistojen partiomiehistöä ruvettiin vahvistamaan vapaaehtoisilla ja Inkerin ja Itä-Karjalan alueita tulleilta venäjänkielentaitoisilla pakolaisilla.²

¹ Kärkkäinen, Yrjö: *Selusta ja kaukopartiotoiminnan tehtävät, järjestelyt ja suoritus eri taistelulajeissa*. Diplomityö, Sotakorkeakoulu 1950, Kansallisarkisto (KA), s. 45.

² Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty – tutkimustuloksia Saksan ja suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*. Otava, Helsingissä 1987, s. 433; ks myös Paarma, Harri: *Salaisen tiedustelun partiot 1940–1945*. Karisto, Hämeenlinna 1972. 2 painos; ks. esimerkiksi Suomen ja Saksan yhteispartio Tromsdorff. Saressalo, Lassi: *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa*. WSOY, Juva 1987, 162–164.

Pohjoisessa oman leimansa kaukopartiotoimintaan antoivat vallitsevat olosuhteet. Rovaniemen alatoimiston toiminta-alue oli ylivoimaisesti laajin, joskin tieuria oli vähän, mikä helpotti tiedusteltavien alueiden hahmottamista. Toiminta painottuikin Petsamosta, Sallasta ja Kuusamosta Neuvostoliittoon johtavien urien suunnassa. Ominaisen piirteen toiminnalle antoi myös tiivis yhteistyö saksalaisten kanssa.³ Vaativat olosuhteet, pitkät partiomatkat, vihollisten etsintäpartioiden välttely ja kohtaaminen vaativat taitoa, josta saattaisi olla vielä nykyisinkin Suomen puolustusvoimissa opittavaa.

Puolustusvoimissa on käynnistetty 2000-luvulla SERE-koulutus. SERE-koulutuksen päämäärä on kouluttaa taistelija selviytymään luonnossa (vrt. englanniksi survive), väistämään vihollista (evade), vastustamaan hyväksikäyttöä kiinniotettuna (resistance) ja palaamaan omien joukkojen yhteyteen (extraction). SERE-koulutus on jaettu kolmeen koulutustasoon, joista C-taso on laajin. Aikaisemmin C-tason kouluttajakoulutusta ei ole annettu Suomessa, mutta vuodesta 2018 alkaen Jääkäriprikaati on alkanut järjestää C-tason kursseja. Kurssipalautteiden mukaan osa opetetuista aiheista kaipaisi esimerkkejä menneiltä ajoilta sekä tietoa siitä, kuinka vastaavia oppeja on aikaisemmin sovellettu. Nopean selvittelyn jälkeen selvisi, että aiheeseen liittyvät esimerkit olivat ulkomaisten joukkojen tilanteita, esimerkiksi joko Lähi-idän aavikoilta tai Bosnian vuorilta.⁴ Kirjoittajan ennako-olettamuksen mukaan SERE-koulutuksen aiheisiin rinnastettavia toimintatapoja oli löydettävissä myös Suomen viime sodista.

Tutkielman kirjoittaja on sidoksissa otsikossa esitettyyn aiheeseen työtehtäviensä kautta. Palvellessaan Jääkäriprikaatissa kirjoittaja on tutustunut vähillä varusteilla selviytymiseen Lapin haastavissa olosuhteissa. Omien kokemusten kautta on herännyt kiinnostus viime sotien aikana Lapin alueella vihollisen selustassa liikkuneisiin kaukopartioihin.

³ Jokipii (1987), s. 436.

⁴ Sere koulutuksesta ks. Mure, Ari: *Arktinen koulutus – suorituskyvyn perusta Lapissa*. Jääkäriprikaati, Sodankylä 2019. [<https://maavoimat.fi>], luettu 1.2.2019; Doran, Anthony, Gary Hoyt & Charles Morgan III: *Survival, Evasion, Resistance, and Escape (SERE) Training – Preparing Military Members for the Demands of Captivity, Military Psychology*. Kennedy, Carrie & Eric Zillmer (eds.), Guilford press, New York 2012, s. 241–261. [www.semanticscholar.org], luettu 5.4.2018; ulkomaalaisista kokemuksista ks. esim. O’Grady, Scott: *Basher five-two*, Yearling, New York 1998, passim.

Tutkielman tulokset on tarkoitus saattaa niin varusmiesten kuin henkilökunnan koulutukseen taustatiedoksi ja esimerkeiksi eri tekniikoiden soveltamisesta. Arktisen alueen strategisen merkityksen kasvun myötä tutkielman aihepiirille näyttää olevan myös kansainvälistä kiinnostusta. Siihen viittaa yhä useampien ulkomaalaisten sotilaiden halu osallistua Jääkäriprikaatin järjestämille kursseille. Ilmiö ei ole uusi, sillä suomalaisten tietoja arktisesta sodankäynnistä on kai vattu aiemminkin.⁵

Päämajan kaukopartiotoiminnasta Lapissa

Kapteeni, myöhemmin majuri Harri Paatsalo (ent. Broms, myöh. Paarma, s. 1901) oli sidoksissa Lapin alueen tiedustelutoimintaan ennen toista maailmansotaa ja sen aikana. Paatsalo taisteli vapaussodassa vuosina 1917–1918 ja toimi aktiivisesti Terijoen suojeluskunnassa myös vapaussodan jälkeen. Toukokuussa vuonna 1922 Paatsalo nimitettiin Säämingin piirin apulaisnimismieheksi ja vuonna 1923 helmikuussa Etsivän keskuspoliisin (EK) Terijoen alaosaston apulaiskuulustelijaksi. Vuonna 1927 hän suoritti suojeluskunnan upseerikurssin ja seuraavana vuonna hän yleni EK:n vanhemmaksi kuulustelijaksi.⁶

Maaliskuussa vuonna 1929 Paatsalo nimettiin EK:n Kemin osaston päälliköksi, ja samalla hän aloitti syventymisen Lapin tiedustelutoimintaan. Kemiin muuttamisen yhteydessä Paatsalo siirtyi myös Kemin suojeluskuntaan. Kemin suojeluskunnassa hän toimi ikämiesosaston päällikönä, opetusupseerina sekä esikunnan jäsenenä Kemin suojeluskunnan aluepäällikön mukaan ”*korkeinta kiitosta ansaitsevalla tavalla*”. Kunniakkaasti alkanut ura valtion palveluksessa keskeytyi, kun hän joutui vankilaan tuomittuna kavalluksesta ja sen peittelystä 9. lokakuuta 1936. Presidentti Kyösti Kallio armahti Paatsalon 16. joulukuuta 1938, ja hänet nimitettiin heti 12. tammikuuta 1939 juuri perustetun Yleisesikunnan ulkomaanosaston tilastotoimiston Rovaniemen alatoimiston (U2/P) päälliköksi. Luutnantiksi hänet nimettiin kesäkuussa 1940 ja kapteeniksi vuotta myöhemmin.⁷

⁵ Tuomas Kaarkoski: *Jääkäriprikaatin erikoisosaamisena talvi – ”Kysyntää kursseille on moninkertainen määrä siihen verrattuna, jonka pystymme ottamaan”*. *Reserviläinen* 21.08.2019, [www.reserviläinen.fi], luettu 2.2.2020; Tuunainen, Pasi: Training the US Army to Fight the Red Army in Winter - Former Finnish Officers and Military Knowledge Transfer from Finland to the United States During the Early Cold War, 1947–1964, *The Journal of Slavic Military Studies* vol 29, No 1. 2014, s. 110–138. [http://tandfonline.com], luettu 08.10.2018.

⁶ Nimikirja: Paatsalo (ent Bröms), Harry Armas Bengt, KA

⁷ Ibid; J. Laulajaisen kirje tasavallan presidentille. Harry Paatsalon Tasavallan presidentille osoittama armonanomuksen liite, LJK perinnearkisto; Päämajan Jaosto II:n tilikertomus n:o 3588/Tied.40/Sal/ 21.6.1940, T23828/16. s. 3.

Paatsalon toimintaa EK:n Kemin osaston päällikkönä arvostettiin. Tästä osoituksena ovat lukuisat suosittelukirjeet tasavallan presidentille Paatsalon armahtamiseksi. Esimerkiksi Lapin rajakomendantti everstiluutnantti Oiva Willamo piti Paatsalon osuutta merkittävänä kommunistien karkottamiseksi Lapista. Willamon mukaan ”...*Paatsalon osoittaman tarmon ja toimeliaisuuden johdosta...*” kommunistinen ja erityisesti maanalainen toiminta oli huomattavasti laantunut. Myös Pohjolan suojeluskuntapiirin luutnantti Teuvo Tuuliaisen mukaan ”*kaikkiällä koko tällä laajalla alueella on oltu (kommunisteja lukuunottamatta) tyytyväisiä Paatsalon hienoon esiintymisen ja tarmokkaaseen toimintaan*”. Lisäksi myös Pohjolan suojeluskuntapiirin aluepäällikkö kiitteli Paatsalon tarmokasta ja taitavaa toimintaa kommunistisen toiminnan rajoittamiseksi.⁸ Todistusten perusteella vaikuttaisi siltä, että Paatsalon kommunismin vastainen toiminta Lapissa tunnustettiin varsinkin rajajoukkojen ja suojeluskuntien piirissä.

Marko Palokangas esittää tutkimuksessaan *Hankitun tiedon varassa – yhtymätason tiedustelutoiminnan kehitys Suomessa itsenäisyytemme aikana*, että ”*Talvisodan syttyessä Suomen kenttäarmeijalla ei voida katsoa olleen laajempaa erityisosaamista tiedustelutoiminnasta, vaikka ohjeita ja jonkinlaista muodollista koulutusta ehdittiin antaa sotaa edeltävinä vuosina.*”⁹ Väitettä tukee se, että U2/P:n päälliköksi nimetty Paatsalo oli ollut aikaisemmin siviilivirassa ja hänet nimettiin vänrikkinä perustamaan Yleisesikunnan tiedustelutoimintaa Lappiin. Toisaalta nimitys saattaa kertoa partiotiedustelutoiminnan kehittymättömästä asemasta asevoimissa ja siitä, että osajia haettiin arvoon ja asemaan katsomatta. EK:lla puolestaan oli 1920- ja 1930-luvulla kokemusta salaisten tiedustelijoiden lähettämisestä rajan yli.¹⁰

⁸ Oiva Willamon Kirje tasavallan presidentille, 7.1.1937. Harry Paatsalon Tasavallan presidentille osoittama armonanomuksen liite, LJK perinnearkisto; Teuvo Tuuliaisen Kirje tasavallan presidentille, 7.1.1937. Harry Paatsalon Tasavallan presidentille osoittama armonanomuksen liite, LJK perinnearkisto.

⁹ Marko Palokangas: *Hankitun tiedon varassa – yhtymätason tiedustelutoiminnan kehitys Suomessa itsenäisyytemme aikana*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 93.

¹⁰ Tähjä, Toni: *Tiedustelua ja tuhotöitä – Talvisodan partio- ja agenttitoiminta päämajan tiedusteluosaston Kaajanin ja Petsamon alatoimistojen tiedustelualueilla*. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 2007, s. 14; Elfvengren, Eero, Matti Kosonen & Einar Laidinen: *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Otava, Keuruu 2010, s. 38–39.

Aivan kehittymättömänä ei voida kuitenkaan Päämajan tiedustelua ennen talvisotaa pitää. Vuonna 1939 marraskuun 22. päivänä päivätty Päämajan tiedusteluosaston päiväkäskey esittää kattavan listauksen hävityskohteista aina Petroskoista Muurmanskiin asti. Kuvaavaa tiedon tarkkuudesta on se, että kaupunkien kaavakuviin on rakennukset nimetty ja siltojen rakenteita on kuvailtu lautojen suunnan tarkkuudella.¹¹ Etenkin selostus Murmanskin kartasta viittaa siihen, että tiedot oli asiamiestiedustelulla hankittu. Asiakirjan laajuuden perusteella on pääteltävissä, että kaikkia dokumentissa esitettyjä tietoja ei ollut hankittu yhdellä matkalla. Voitaneen olettaa, että tilannekuvaa on rakennettu Pohjois-Suomen lähialueista jo ennen talvisotaa.¹²

Paatsalo ryhtyi organisoimaan U2/P:n tiedustelutoimintaa Rovaniemeltä ja saikin värvättyä, koulutettua ja lähetettyä 18 asiamiespartiota matkaan ennen talvisotaa.¹³ Talvisodan aikaan Paatsalon tiedustelijoita tarvittiin niin rintama-, kuin tiedustelutehtävissä Petsamon suunnalla sekä Sallan–Märkäjärven ja Kuusamon–Kiestingin suunnalla hankkimaan tietoja vihollisen joukkojen liikkeistä. Talvisodan päätyttyä Paatsalon tiedustelijat jatkoivat tiedustelua aktiivisesti Petsamon, Sallan ja Kiestingin suunnilla ja hankkivat arvokasta kokemusta tulevaa kaukopartiotoimintaa varten.¹⁴

Talvisodan aikana osasto Paatsalon ensimmäiset varsinaiset partiomiehet värvättiin Kiestingin, Louhen ja Kantalahden suunnilta tulleista pakolaisista. Heistä muodostettiin noin neljäkymmenen miehen vahvuinen joukko, johon siirrettiin palvelukseen kutsuttuja soveltuvia Peräpohjan ja Lapin miehiä. Paatsalon mukaan ”*melkein jokainen heistä oli suorittanut asevelvollisuutensa ja sen jälkeen kuuluneet paikalliseen suojeluskuntaan. Hiihtämistä ja elämistä korvessa ei heille tarvinnut opettaa.*” Lapin ryhmän komentaja, kenraalimajuri Wallenius tuki partiotoimintaa miehistön, varusteiden, muonituksen ja kuljetusten saamiseksi.¹⁵ Tuki oli tärkeää, koska osastolla ei ollut virallista määrävahvuutta eikä sille ollut osoittaa suoraan miehiä ja kalustoa joukkoja perustettaessa.

¹¹ Ruotsalainen, Heidi: *Salatun tiedon tuottajat – Suomen sotilasasiemiesjärjestelmän kehitys 1918–1939*. Väitöskirjan käsikirjoitus, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2020, s. 242–243, 252–253; Päämajan tiedusteluosaston Tied. päiväkäskey n:o 540./Tied/salainen/22.11.1939, Underrättelseavdelningen U Inkomna Militäretachèrapporter Helsingfors E 1 6 5 1939, Krigsarkivet, s. 8 ja kartta Murmanskista (Bilaga n:o 9).

¹² ks. Ruotsalainen (2020), s. 243–244.

¹³ Paarma, Harri: *Salaista tiedustelua napapiirillä 1939*. Karisto, Hämeenlinna 1970, s. 18–23, 61–101; Tähjä, (2007), s. 21, passim.

¹⁴ Saressalo (1987), s. 11–15, 19; Roiha, Risto: *Sissi- ja kaukopartiotoimintaa Suomen sodassa 1941–1944*, SKK Diplomityö 1973, s. 5–8; Paarma (1972), s. 169–171.

¹⁵ Ibid, s. 169–170.

Moskovan rauhan tultua voimaan Päämaja lopetti toimintansa 15. syyskuuta 1940 ja tiedustelutoimintaa johtaneen Päämajan jaosto II:n tehtävät siirtyivät Puolustusvoimien pääesikunnan ulkomaanosastolle, joka jakaantui ulkomaan-, tilasto- ja valvontatoimistoihin. Kuten muutkin ulkomaanosaston alaiset tilastotoimiston alatoimistot, myös Paatsalon johtama alatoimiston vastuualueet ja tehtävä jäivät pääpiirteittäin voimaan. Tähän syynä oli sodan jatkuminen muualla Euroopassa. Paatsalon mukaan, *”heti rauhan tultua voimaan aloitettiin tiedustelijoiden värvääminen, jotka suostuisivat partioimaan Neuvostoliiton puolella rauhan aikaan ja jatkaamaan samaa tehtävää myös sodan syttyessä”*. Alatoimistot kouluttivat miehistöä eri puolilla Suomea seitsemässä eri koulutuspaikassa. Kurssien tärkeimpinä aiheina olivat Neuvostoliiton joukkojen ja aseiden tuntemus, kaukopartiotaidot, havaintojen tekeminen, suunnistus ja venäjänkieliseen karttamateriaaliin perehtyminen. Lisäksi partioradisteille annettiin erikoiskoulutusta keväällä 1940 Järvenpäässä sekä kaukopartioihin koulutettiin kuulustelijoita ja tulkkeja. Partionjohtajia ei koulutettu Moskovan rauhan aikana.¹⁶ Ilmeisesti partioissa käytettiin kokeneita johtajia, jotka olivat hankkineet kannuksensa aikaisimmista partioista.

Marko Palokankaan mukaan tiedustelutoiminnan *”koulutuksessa havaittuja puutteita pyrittiin poistamaan talvisodan jälkeen erilaisilla kursseilla. Painopiste oli lähinnä ylijohdon kaukopartio- ja kuuntelutiedusteluhenkilöstön kouluttamisessa. Talvisodan kokemukset olivat erityis- asemassa, kun kaukopartioinnin mahdollisuuksia pohdittiin uudesta näkökulmasta. Yksin miesten kylmäverisyys, kestävyys tai paikallistuntemus eivät muodostaneet riittävää perustaa kaukopartioinnin aloittamiselle – tarvittiin myös taktista osaamista sekä luotettava yhteydenpitoväline partioiden”* ja esikuntien välille.¹⁷

Huhtikuun 21. päivänä vuonna 1941 juuri ennen jatkosodan alkua pääesikunta vahvisti Päämajan uuden sodanaikaisen määrävahvuuden. Organisaation mukaan tiedustelutoimintaa johti Yleisesikunnan päällikön alainen tiedustelujaosto, johon kuuluivat ulkomaanosasto, tiedusteluosasto ja valvontaosasto. Tiedusteluosasto jakautui tiedustelutoimistoon (Tied 1) ja viestitiedustelutoimistoon (Tied 2). Alatoimistot olivat Tied 1:n johdossa, ja myöhemmin tiedusteluosaston päällikkö johti alatoimistoja henkilökohtaisesti. Tiedustelun johtaminen oli lyhytjänteistä, eikä kunnollisia tiedustelusuunnitelmia ehditty tekemään. Tilannetta parantamaan perustettiin Erillinen pataljoona neljä (Erp4) suoraan tiedustelutoimiston alaiseksi joukko-osastoksi

¹⁶ Saressalo (1987), s. 13–14; Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Sotakorkeakoulu 1959. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

¹⁷ Palokangas (2018), s 111.

1. heinäkuuta vuonna 1943. Samalla alatoimistot nimettiin komppanioiksi. Näin ollen Osasto Paatsalo nimettiin neljänneksi komppaniaksi Erillinen pataljoona neljään (4/Erp4). Kaukopartiopataljoonan muodostamisen seurauksena toiminta hieman kangistui, koska jokaista partiomatkaa varten tarvittiin Tiedusteluosaston päällikön lupa, minkä jälkeen pataljoonan komentaja antoi käskynsä komppanian päällikölle, joka sen jälkeen käski partiota. Tosin muutoksen ansiosta kaukopartiot palvelivat paremmin Päämajan johtamaa tiedustelun kokonaisuutta. Paatsalon mukaan muutos ei kuitenkaan vaikuttanut suoraan varsinaiseen partiotoimintaan vaan enemmän partiotiedustelun johtamiseen.¹⁸

Koko jatkosodan ajan osasto Paatsalo oli suoraan Päämajan alainen. Muut Lapin alueella olleet suomalaiset joukot oli alistettu saksalaiselle 20. Vuoristoarmeijalle. Koko jatkosodan ajan Osasto Paatsalo teki tiivistä yhteistoimintaa 20. Vuoristoarmeijan sekä sen alajohtoportaiden kolmen armeijakunnan kanssa. Pohjoisesta etelään armeijakunnat olivat Petsamon suunnalla Vuoristoarmeijakunta Norwegen (1943 alkaen 20. Vuoristoarmeijakunta), Sallan suunnalla 36. Armeijakunta (myöhemmin 36. Vuoristoarmeijakunta) ja Kiestingin suunnalla suomalainen 3. Armeijakunta, joka vaihtoi rintamavastuun Louhen suunnalla saksalaisen 18. Vuoristoarmeijakunnan kanssa 1. heinäkuuta 1942. Lisäksi Lapin alueella oli rintamavastuussa kahden pohjoisimman saksalaisen armeijakunnan välissä erämaa-alueella noin pataljoonan vahvuinen suomalainen Erillinen osasto Pennanen. Sodan jälkeen julkaistujen muistelmien mukaan saksalaiset myönsivät, etteivät he pystyneet koko aikana vastaavin suorituksiin kuin suomalaiset kaukopartiot ja tämän vuoksi tukivat auliisti Osasto Paatsalon toimintaa. Myös saksalaisen Suomen Päämajassa palvelleen yhdysupseeri kenraaliluutnantti Waldemar Erfurthin mukaan suomalaisten saavutuksia ”kaukopartioiden ei voinut ylittää”.¹⁹

Päämajan kaukopartiot liikkivat vihollisen selustassa jopa satojen kilometrien päässä rintamalinjoista.²⁰ Riskeistä huolimatta kaukopartiointia tarvittiin ja niiden raportoimilla tiedoilla oli suuri merkitys Päämajalle ja rintamalla oleville joukoille. Tiedot Neuvostoliiton joukkojen ryhmittämisestä, liikesuunnista ja valmisteluista vaikuttivat rintamajoukkojen päätöksiin. Lisäksi

¹⁸ Saressalo (1987), s. 16; Paarma (1972), s. 169.

¹⁹ Paarma (1972), s. 172; Raunio, Ari: *Sotatoimet. Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Print Best, Viro 2013, s. 164–165, 196–197, 202–203, 278–279; Department of the army: *Pamphlet 20–292, Warfare in the Far North*. Department of the army, Washington 1951, s. 16; saksalaisten vaikeuksista kaukopartioiden osalta ks. myös *Pohjois-Suomessa olleiden saksalaisten joukkojen harjoittamasta tiedustelutoiminnasta*, kotelo XXII 3288, Valpo II, KA, s. 3.

²⁰ ks esim. Osasto Hartikaisen partio Vorho. Vaikka osasto Hartikainen oli ilmavoimien alainen kaukoparti-osasto, oli partionjohtajina Päämajan kaukotiedusteluosastojen aliupseereita. Vorho oli suorittanut 9 partiomatkaa osasto Marttinassa. Saressalo (1987), s. 164–169; 9457 (3/Erp4) kirje n:o 1041/sal/18.9.1942, T-8453/6, KA.

kaukopartioiden suorittama hävitystoiminta pakotti Neuvostoliiton asettamaan joukkoja selustan vartiointiin ja varmistamiseen. Vesa Tynkkynen väitöskirjan mukaan sodan edetessä taktisen ja operatiivisen tason tiedustelu jäi yhä selvemmin Päämajan johtaman tiedustelun varjoon armeijakuntien ja niiden alajohtoportaiden toteuttaessa sitä vähissä määrin. Syiksi on arvioitu joukkojen vähäistä määrää sekä komentajien vähäistä kokemusta ja koulutusta asiasta. Kun otetaan huomioon, että Palokankaan mukaan jatkosodan kaukopartiot sitoivat kaikkiaan noin 10 000 neuvostosotilasta selustan varmistustehtäviin, voidaan todeta Osasto Paatsalon ja muiden kaukopartioyksiköiden kantaneen kortensa sotaponnisteluihin.²¹

Jatkosodan loppupuolella Paatsalo siirrettiin Päämajan tiedusteluosaston S-toimistoon 22. kesäkuuta vuonna 1944, minkä jälkeen hänet pian ylennettiin majuriksi. Uudessa tehtävässään Paatsalon tuli vakoilla entisten aseveljien aseistusta, vahvuutta ja mielialoja.²² Pekka Turusen haastatteluihin ja monipuolisiin lähteisiin pohjantuvan kirjan mukaan Paatsalo myös osallistui suomalaisten ja ruotsalaisten tiedustelumiesten neuvotteluihin aseellisen vastarinnan aloittamiseksi, mikäli Neuvostoliitto olisi miehittänyt Suomen. Paatsalo entisine partiomiehineen kuljettikin syyskuussa radioita ja laskuvarjoja rajan yli Ruotsiin. Paatsalo oli ollut yhteydessä Ruotsin tiedusteluun koko 1940-luvun ajan, ja Turunen väitti hänen olleen yksi pohjoisen operaation johtohahmoista. Turusen mukaan kyse oli eräänlaisesta suomalais–ruotsalais–norjalaisesta valmiusorganisaatiosta, johon myös ”CIA:llakin oli sormensa pelissä”.²³ Useat entisen osasto Paatsalon miehistä saivatkin tuomion luvattomasta aseellisen toiminnan valmistelusta vuonna 1949. Tuomittuina oli ainakin Paatsalon varapäällikkö, myöhemmin komppanian päällikkö kapteeniluutnantti Ahola, viestiupseeri luutnantti Hurme, joukkueen varajohtaja vänrikki Lauri ja yksi Paatsalon kokenein partiojohtaja ylikersantti Hänninen.²⁴ Vaikuttaa siltä, että Paatsalo miehineen jatkoi kansainvälisillä tiedustelu-urillaan myös jatkosodan jälkeen.

²¹ Palokangas (2018) s. 118–121, 153; Tynkkynen Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen - taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2. painos 2014 (1 p. 1996), s.188.

²² Nimikirja: Paarma (ent. Paatsalo, Bröms), Harri Armas Bengt n:o 43779, KA; Paarma, Harri kuulustelupöytäkirja, Ptk n:o 590/46, Valpo II pääosasto, KA.

²³ Turunen Pekka: *Salaisen sodan asiamies. Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006, s. 54, 58, 84, 202.

²⁴ Kantakortti: Ahola, Pentti, KA; kantakortti: Hurme, Pentti, KA; kantakortti: Lauri, Asko, KA; kantakortti: Hänninen, Sullo, KA.

1.2 Aikaisempi tutkimus

Ottaen huomioon kuinka tunnettu aihe kaukopartiot ovat ja kuinka paljon niistä on kirjoitettu romaaneja, on yllättävää, että varsinaisesta partiotoiminnasta ei ole tehty yksityiskohtiin menevää tutkimusta. Ne aiemmat tutkimukset, jotka aihetta käsittelevät lähestyvät sitä pääosin yleiseltä tasolta. Suurin osa tutkimuksista ei tarkastele aihetta yksittäisten taktiikoiden, tekniikoiden tai toimintatapojen kannalta luokitellen tiedustelupartioiden onnistumisen taikka epäonnistumisen tekijöitä. Aiemmista tutkimuksista ei myöskään käy ilmi miksi partio- taikka miehistötason toimintaa ei ole aiemmin tutkittu. Syyksi voinee arvioida upseerin urakehitystä ja siirtymistä kohti ylempiä esikuntia, jolloin opiskeltaessa luonnollisesti koetetaan selvittää omaa tasoa suurempia kokonaisuuksia.²⁵

Oma syynsä tutkimatta jättämiseen lienee ollut myös entisten partiomiesten osallistuminen enemmän tai vähemmän kylmän sodan tiedustelutoimintaan muiden maiden palkkaamana. Aihe on saattanut olla yksinkertaisesti liian salainen tutkittavaksi.

Sotien tapahtumia ei voida kuitenkaan pitää ainoastaan esikuntien suunnitelmina, vaan myös yksittäisten miesten toiminnalla, taidoilla sekä ominaisuuksilla on ollut vaikutuksensa taisteluiden kulkuun. Tämä koskee erityisesti kaukopartioita, joissa tapahtui useita yllättäviä, suunnitelmista poikkeavia tilanteita. Täten tämän tutkimuksen aihepiiriä voidaan pitää oikeutettuna.

Kapteeni Yrjö Kärkkäisen diplomityö *Selusta- ja kaukopartiotoiminnan tehtävät, järjestelyt ja suoritus eri taistelulajeissa* vuodelta 1950, kertoo poikkeuksena muihin tässä alaluvussa esitettäviin tutkimuksiin yksityiskohtaisesti kaukopartiotoiminnan suorittamisesta. Tutkielmaan on haastateltu silloin jo reserviin siirtynyttä everstiluutnantti Johan Soviota sekä majuri Paul Marttinaa. Sovio oli jatkosodassa Erillispataljoona neljän komentaja ja Marttina ensiksi Kainuun alaosaston, myöhemmin nimenmuutoksen jälkeen Päämajan erillispataljoonan neljän kolmannen komppanian päällikkö (3/Erp4). Lisäksi työhön on haastateltu kaukopartioiden partiojohtajia, kuten osasto Paatsalossa palvelutta *Ilmari Honkasta*. Heikkoutena Kärkkäisen työssä on vähäinen lähteiden erittely nykykäytänteiden valossa ja ohjaajansa mukaan sissitoiminnan sekoittaminen kaukopartiotoimintaan. Kärkkäisen työ tarjoaa kuitenkin ohjesääntömäisen kuvauksen partiotoiminnan toteuttamisesta. Tutkielmaa voidaankin yhdessä Marttinan vuonna

²⁵ Vrt. Kesseli Pasi: Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi suunnata, *Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila*. Karjalainen Mikko & Petteri Jouko (eds.), Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 N:o 11, Edita Prima Oy, Helsinki 2008, s. 40.

1944 kirjoittaman *Kaukopartio-oppaan* kanssa käyttää kaukopartioitehtävien rakenteen hahmottamiseksi. Tutkimus käsittelee partiotoiminnan kehityksen huippua jatkosodan loppupuolella, eikä kaikilla jatkosodan partioilla voida katsoa olleen kaikkia tutkimuksessa esitettyjä tietoja käytettävissä. Täten osasto Paatsalon erillinen tarkastelu on tarpeen arvioitaessa Lapissa käytettyjä taktiikoita, tekniikoita ja toimintatapoja.²⁶

Toinen 1950-luvulla kirjoitettu kaukopartiotoimintaa sivuava selvitys on Majuri Ermei Kannisen vuonna 1959 kirjoittama *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Kanninen on haastatellut Kärkkäisen tavoin talvi- ja jatkosodassa Päämajan tiedustelussa mukana olleita henkilöitä, kuten jo aikaisemmin mainittua Martinnaa, eversti Käköstä sekä eläkkeellä olevia eversti Pöyhöstä ja eversti Hallamaata. Mielenkiintoisesti Paatsaloo ei ole haastateltu. Selvityksessä kuvataan lyhyesti kaukopartiotoiminnan kehittymistä osana asevoimien muuta tiedustelua. Työ keskittyy Päämajan tiedusteluosaston organisaatiomuutoksiin, mutta avaa myös hieman alaosastojen, kuten osasto Paatsalon toimintaa. Työ on osittain viitteistetty, mikä parantaa sen käytettävyyttä tämän tutkielman lähteenä.²⁷

Risto Roiha on tutkinut aihepiiriä vuonna 1973 valmistuneessa diplomityössä *Sissi- ja kaukopartiotoimintaa Suomen sodassa 1941–1944*. Arvostetussa tutkielmassaan Roiha kuvailee yleisellä tasolla kaukopartiotoimintaa ja sen tehokkuutta jatkosodan aikana. Tutkielmassa on eritelty Erp4 kehityskulku ja rakenne tarkasti, mutta varsinaisen partiotoiminnan arviointi jää vähäiseksi. Työtä varten on haastateltu eri Päämajan alatoimistojen (myöhemmin komppanioiden) asiantuntijoita, joiden antamien tietojen perusteella on täydennetty muita tutkimus- ja arkistolähteitä. Lisäksi Roihalla on ollut käytössä Paatsalon muistiinpanoja. Diplomityön arvostelussaan Roiha on saanut kehuja laajan arkistomateriaalin käytöstä, joita hän on täydentänyt haastatteluilla. Diplomityön ohjaajan Helge Seppälän mukaan Roihan haastattelut ovat ”*olleet useissa tapauksessa ainoita lähteitä*”.²⁸ Roihan työn merkitys tälle tutkielmalle ja aihepiirille yleisesti on kuvaukset Päämajan organisoinnista kaukopartiotoimintaan liittyen ja lukuisat selvittävät ja toimintaa kuvaavat kartat.

²⁶ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA; Kärkkäinen (1950), s 6–8 ja 30–66; Kantakortti: Honkanen, Ilmari, KA. Luutnantti (14.3.1944 alkaen kapteeni) *Ilmari Honkanen* palveli kaukopartiojohtajan jatkosodan aikana Kajaanissa Osasto Martinassa ennen siirtymistään Päämajan tiedusteluosaston toimistoupseeriksi Mikkeliin 16.12.1942. Honkanen nimitettiin vastaperustetun Erp4:n pataljoonan komentajan apulaiseksi 13.7.1943 ja osasto Paatsalon varapäälliköksi 16.12.1943–15.6.1944.

²⁷ Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Sotakorkeakoulu 1959. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

²⁸ Roiha (1973), arvostelu s. 1–3; Historiantutkija Mauno Jokipii on vuonna 1987 kuvaillut Roihan työtä alan tärkeimmäksi esitykseksi. Jokipii (1987), s. 700.

Lassi Saressalon vuonna 1987 julkaistu tutkimus *Päämajan Kaukopartiot jatkosodassa* pyrkii esittelemään lyhyesti kaikki jatkosodan aikaiset Päämajan kaukopartiot. Työ pohjautuu Erillis-pataljoonan neljän perinneyhdistyksen sotien jälkeen kokoamaan haastatteluaineistoon johtuen alkuperäisten kaukopartiokertomusten katoamisesta. Saressalon mukaan myös Risto Roiha on auttanut Päämajan organisaatiota koskevien osien kirjoittamisessa. Tutkimus antaa yleiskuvan koko jatkosodan aikaisesta Päämajan kaukopartio toiminnasta. Vaikka jokaisesta partioista on kirjoitettu lyhyt kuvaus ja sen summittainen reitti on esitetty kartalla, pidättäytyy teos partiokuvausissaan silti yleisellä tasolla. Tutkimus on tehty historiikkimuotoon ja sitä käytetään useiden myöhemmin julkaistujen kaukopartioita käsittelevien tutkimuksien lähteenä. Teos on varsin hyödyllinen tämänkin tutkimuksen kannalta, vaikka lähdetietojen tarkkuus aiheuttaa epäilyksiä. Haastatteluaineisto on kerätty 1980-luvulla, jolloin muistelua on jouduttu tekemään lähes 40 vuoden takaa. Toisaalta, koska muistitietoa on verrattu keskenään eri veteraanien kesken tutkimusta tehdessä, voidaan muistitietoon pohjautuvaa pitää kuitenkin pääosin luotettavana. Lisäksi jälkeempään ryhmätyönä muodostetut kuvaukset partioista saattavat tuoda ilmi uusia näkökulmia aikaisemmin hyvin suoraviivaiseen partioraporttiin. Kirjan väitteitä partioiden tapahtumista on pyritty kuitenkin aina peilaamaan alkuperäislähteisiin, mikäli niitä on ollut käytettävissä.²⁹

Mauno Jokipiin vuonna 1987 kirjoittama tutkielma *Jatkosodan synty* kertoo nimensä mukaisesti jatkosotaan johtaneesta kehityksestä ja sotatoimista ja niiden ohella yleisellä tasolla kaukopartiotoiminnasta menemättä tarkemmin yksityiskohtiin. Teoksen käytettävyys tälle tutkimukselle on sen lähdeviitteissä, joiden avulla on mahdollista päästä saksalaisten asevoimien mikrofilmattujen arkistojen jäljille. Huomattavaa on, etteivät muut edellä esitellyt tutkimukset ole käyttäneet juurikaan Suomessa olleiden saksalaisten esikuntien arkistoja lähteinä.³⁰

²⁹ Saressalo (1987).

³⁰ Jokipii (1987), passim.

Vesa Tynkkynen on arvioinut tiedustelun tuloksia vuonna 1996 julkaistussa väitöskirjassaan: *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Tynkkynen arvioi kirjassaan Päämajan kaukopartiotoiminnan kantaneen päävastuun asemasodan aikaisesta kaukotiedustelusta. Hän myös on huomionnut neuvostojoukkojen selustan varmistusten kehittyneen sotavuosien aikana ja täten heikentäneen kaukotiedustelun toiminnan edellytyksiä.³¹ Vaikka Tynkkynen käsittelee kaukopartiotoimintaa myös yleisellä tasolla tutkimuksessaan, toimivat tutkimuksen runsaat arkistoviitteet ponnahduslautana myös tälle tutkimukselle.

Toni Tähjän vuonna 2007 Joensuun yliopistossa tekemä pro gradu -tutkielma liittyy läheisesti tämän tutkielman aiheeseen. Tähjä käsittelee työssään *Tiedustelua ja tuhotöitä – Talvisodan partio- ja agenttitoiminta päämajan tiedusteluosaston Kajaanin ja Petsamon alatoimistojen tiedustelualueilla* Osasto Paatsalon toimintaa ennen talvisotaa ja sen aikana. Tähjän pitkä tutkielma kertoo kattavasti partioista ja niiden tuloksista arkistolähteisiin nojaten. Tähjä painottaa työnsä olevan ”*pelinavaus*” Lapin talvisodan aikaisen tiedustelun tutkimisessa. Tässä työssä tutkielmaa käytetäänkin osasto Paatsalon tilanteen ymmärtämiseksi ennen jatkosotaa ja Tähjän esittämiä tuloksia pyritään vertaamaan ja täydentämään muista lähteistä löydettyillä tiedoilla.³²

Vuonna 2014 julkaistussa väitöskirjassaan *Räjähtävää tyhjyyttä – Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa* Marko Palokangas kuvailee sissitoiminnan ja tiedustelun kehitystä läpi suomalaisen sotataidon. Samoin kuin Tynkkynen, myös Palokangas pysyy yleisellä tasolla, eikä ota kantaa erityisesti kaukopartioiden toimintaan, vaan kuvailee niiden *käyttöä ja kokemuksia* kokosotien ajan kehittymisen kannalta. Vaikka Palokankaan tutkimuksessa käsitelläänkin Tynkkynsen väitöskirjaa laajemmin kaukopartiotoimintaa, vältetään menemästä yksittäisten partioiden tekniikoiden ja toimintatapojen kuvauksiin. Väitöskirjan merkittävyys tämän tutkielman kannalta on tiedusteluun liittyvien oppaiden esittely ja kaukopartiotoiminnan kehitykseen vaikuttaneiden tekijöiden erittely.³³

³¹ Tynkkynen, Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen – Taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2. painos 2014 (1 p. 1996), s. 188.

³² Tähjä (2007).

³³ Palokangas, Marko: *Räjähtävää tyhjyyttä – Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2014, passim.

Kirjoitettuaan sissitoiminnasta vuonna 2014 väitöskirjansa jatkoi Palokangas tutkimusta aiheeseen läheisesti liittyvästä tiedustelutoiminnasta. Palokankaan vuonna 2018 julkaistu tutkimus ”*Hankitun tiedon varassa – yhtymätason tiedustelutoiminnan kehitys Suomessa itsenäisyytemme aikana*” käsittelee koko puolustusvoimien tiedustelutoiminnan kehitystä eikä syvännä Päämajan kaukopartioista julkaistua tutkimusta väitöskirjastaan. Kuitenkin Palokankaan molemmat tutkimukset ovat olleet suureksi hyödyksi opastaen tiedusteluun liittyvien oppaiden ja arkistolähteiden äärelle.³⁴

Kolmen tutkijan yhteistyönä vuonna 2010 julkaistu *Vihollisen selustassa - Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944* on kattava kokonaiskuvaus päämajan tiedustelutoiminnasta jatkosodassa. Tutkimuksessa Eero Elfvingren kuvailee yleisellä tasolla Suomen sotilastiedustelua ja sen kehittymistä, Matti Kosonen tarkastelee asiamies- ja partiotiedustelun problematiikkaa ja Einar Laidinen selvittää neuvostoliittolaisen vastavakoilu- ja turvallisuusviranomaisen toimintaa. Kirjan lähteinä käytetään aiempaa tutkimuskirjallisuutta, haastatteluja ja muistelmia, mutta myös paljon suomalaisia ja neuvostoliittolaisia asiakirjalähteitä.³⁵ Osasto Paatsalon toimintaa jatkosodassa ei kuitenkaan tarkastella yleiskuvausta enempää, ja tiedot osasto Paatsalon toiminnasta pohjautuvat pääosin alatoimiston päällikön muistelmiin ja aikaisemmin esitellyn Saressalon tutkimuksiin.

Elfvingrenin ja Laidisen yhteistyönä julkaistiin myös toinen tutkimus: *Vakoilua itärajan takana - Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918-1939*. Molemmat kirjoittajat tosin kuolivat ennen kirjan julkaisua, mutta kustantaja toimitti kirjan julkaisukuntoon vuonna 2012. Kirjassa käsitellään nimensä mukaisesti yleisesikunnan tiedustelua ennen talvisotaa ja siinä esitellään myös osasto Paatsalon, eli Petsamon alatoimiston syntyvaiheet. Tutkimus onkin auttanut yleiskuvan hahmottamista talvisotaa edeltävältä ajalta, mutta ei tarjoa kuitenkaan tarkkoja tietoja partiotoimintaan liittyen. Esimerkiksi partioiden koulutuksesta tai käyttämistä menetelmistä ei kerrota Paatsalon muistelmia tarkemmin.³⁶

³⁴ Palokangas (2018), s. 6, 14 ja 91–153.

³⁵ Elfvingren (2010), s. 9–11.

³⁶ Elfvingren, Eero & Einar Laidinen: *Vakoilua Itärajan takana – Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939*. Bookwell Oy, Juva 2012, passim.

Vuonna 2016 julkaistu Sergei Verigin tutkielma *Vakoojat vastakkain* pyrkii selvittämään Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelusotaa vuosina 1939–1944. Mielenkiintoisesti Verigin käyttää lähteinään paitsi laajasti Suomessa ja Venäjällä julkaistua tutkimuskirjallisuutta, mutta myös useiden eri venäläisten arkistojen arkistoasiakirjoja. Verigin tekee tulkintoja historiasta venäläiseen tutkimusperinteeseen nojaten, mikä kirjoittajan mukaan välillä poikkeaa suomalaisesta. Verigin tutkielman vahvuutena on sen pohjautuminen vahvasti sodanaikaisiin neuvostolähteisiin, mutta se on myös sen heikkous kaukopartiotoiminnan kannalta. Neuvostoliiton turvallisuuselimillä ei tiedettävästi ollut sodan aikana tarkkaa tietoa Päämajan kaukopartiokomppanioista.³⁷ Lisäksi tutkielman lähteiden luotettavuuden arviointi on vaikeaa, koska ulkomaalaiset eivät ole päässeet arvioimaan käytettyjä lähteitä. Edellä esitettyjen vuoksi teoksen käytettävyys tämän pro gradu -tutkielman kannalta on kokonaiskuvan täydentäminen yksittäisillä tiedoilla.

1.3 Tutkimustehtävä

Tutkimustilanteen perusteella on selvää, että osaston Paatsalon partiotoimintaa jatkosodassa ei ole aiemmin tarkasteltu tieteellisellä tutkimuksella. Tutkimuksen aiheena ei ole kuitenkaan pelkästään osasto Paatsalon toiminta jatkosodassa, vaan tavoitteena on löytää ja eritellä taktiikoita, tekniikoita, toimintatapoja ja varusteita joita Osasto Paatsalon partiot käyttivät toimiessaan aikaisemmin esitetyn SERE-toiminnan kaltaisissa tilanteissa.

Päätutkimuskysymyksenä on: **Miten osasto Paatsalon kaukopartiot toimivat poikkeustilanteissa jatkosodassa 1941–1944?** Toimintaa tarkastellaan 2000-luvun SERE-koulutuksesta johdettujen alatutkimuskysymysten kautta. Nykyaikainen SERE-koulutus on suunnattu erityisesti tiedustelijoille ja lentäjille oppikokonaisuudeksi. Sen tavoitteena on opettaa kuinka pärjätä luonnossa, väistää kiinnijäämistä, vastustaa hyväksikäyttöä kiinniotettuna ja palata omien joukkojen yhteyteen vihollisen selustasta. Paatsalon miehet eivät olleet kyseistä koulutusta käyneet, mutta talvi- ja jatkosodan aikana kaukopartiomiehet joutuivat pohtimaan samoja asioita liikkessaan vihollisen selustassa. SERE-koulutuksen osatekijät muodostavatkin loogiset alakysymykset tarkasteltaessa partioiden toimintaa poikkeustilanteissa. Tarkastelun kohteena on erityisesti toiminta partioissa, mutta myös annettu ohjeistus ja koulutus.

³⁷ Verigin, Sergei: *Vakoojat vastakkain. Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelusota 1939–1944*. Mikko Harjula (trans.), Livonia Pirint, EU 2019. Alkuperäinen teos Protivostojanie. Borba sovetskoi kontrrazvedki protiv finskih spetslusb (1939–1944), 2016, s. 25, 225.

Poikkeustilanteet mielletään päätutkimuskysymyksessä tilanteiksi, jossa joko vihollinen tai olosuhteet estivät, tai häiritsivät merkittävästi tehtävän suoritusta. Lisäksi ne voidaan mieltään tilanteeksi, jossa tehtävästä paluu oli mahdollista vain erityisen tiedon, taidon tai asenteen ansiosta. Tällaisia sotilasslangin ”SERE-tilanteita” olisi voinut kutsua myös selviytymistilanteiksi, mutta määritelmä ei olisi aivan tarkka, koska selviytyminen nähdään nykykäsityksen mukaan erityisesti luonnossa selviytymisenä. Sen sijaan toiminta poikkeustilanteessa nähdään tässä tutkielmassa laajemmin. Se on toimintaa erämaan ankarissa olosuhteissa, vähillä varusteilla ja vihollisen selustassa. Poikkeustilanteissa partioilla ei ollut rakennettuja, kiinteitä tukikohtia käytettävissä, ja muut rintamajoukot olivat yli vuorokauden marssimisen päässä. Poikkeustilanteella viitataan myös tapahtuman suunnittelemaan luonteeseen. Tällöin ei ole voitu välttämättä tukeutua valmiiseen ohjeeseen tai käskyyn, vaan partio on joutunut tilanteessa käyttämään omaa harkintaansa, niillä vähäisillä tiedoilla, jotka ovat silloin olleet saatavilla.

Päätutkimuskysymystä selvitetään seuraavien alatutkimuskysymyksien avulla:

Millaiset erämiestaidot osasto Paatsalon miehillä oli? Alatutkimuskysymyksellä pyritään selvittämään mistä tekijöistä muodostui miesten kyky selvitä arktisessa, soiden, erämaiden ja metsien hallitsemisessa maastossa, vihollislinjojen takana, kaukana omasta huollosta. Erämies-taidoiksi mielletään kykyä ja varustusta suojautua sään vaikutuksia vastaan, liikkua ja suunnistaa luonnossa. Koska kaukopartiomiesaines koostui useiden eri ammattien edustajista, on oletettavaa, että osa taidoista on opittu muualla kuin puolustusvoimien palveluksessa.³⁸ Kiinnostavaa on, että kuinka näitä taitoja käytettiin partiossa ja koulutettiin näitä aktiivisesti uusille partiomiehille? Täten pyritään lähdeaineiston avulla havaitsemaan, että pidettiinkö joitain taitoja itsestään selvänä ja oliko joitain taitoja, joita haluttiin kouluttamalla kehittää?

³⁸ Saressalo (1987) s. 25; Pentti Tikkanen: *Päämajan Sissit*. Karisto Oy, Hämeenlinna 1996, s. 121.

Miten osasto Paatsalon partiot väistivät vihollista? Alatutkimuskysymystä tarkastellaan maastonkäytön, huomaamattomana liikkumisen ja *takaa-ajon torjunnan*³⁹ kautta. Koska kaukopartiot pyrkivät lähtökohtaisesti liikkumaan vihollisen huomaamatta, väistämistä ei erotella vain poikkeustilanteisiin vaan tarkastellaan koko tehtävän ajan. Väistämistä ajatellaan tässä aktiiviseksi, tietoiseksi toiminnaksi, jolla pyritään välttämään partion paljastuminen, vihollisen kohtaaminen tai kiinni jääminen.⁴⁰ Väistämistä ja takaa-ajon torjuntaa ei kuitenkaan nähdä itsestäänselvyytenä vaan se vaati erillisen koulutuksen, kokemuksen ja ohjeensa. Lisäksi kiinnostavaa on, että miten nämä taidot ilmenivät kesä- ja talviaikaan.

Miten osasto Paatsalon partiot varautuivat kiinni jäämiseen? Talvi- ja jatkosodassa niin Neuvostoliiton kuin Suomenkin sotilaita jäi paljon vangiksi. Oletuksena on, että partiomiehet olivat varautuneet vangiksi jäämiseen, koska partiot toimivat syvällä vihollisen selustassa. Kysymyksellä pyritään selvittämään, miten miehiä oli ohjeistettu toimimaan, mikäli jäivät vangiksi ja millaista koulutusta miehille oli annettu aiheeseen liittyen. Joutuessaan vangiksi, mitä tietoja saatiin luovuttaa ja kuinka tuli suhtautua kuulusteluihin? Kysymystä tarkastellaan tapausesimerkkien ja puolustusvoimien ohjeiden kautta.

Miten osasto Paatsalon partiot palasivat omien joukkojen yhteyteen? Huolimatta kaukopartioiden yrityksistä välttää vihollinen, joutuivat partiot välillä vihollisosastojen takaa-ajamiksi. Tuolloin partiot joutuivat toisinaan palaamaan ennalta suunnittelematonta reittiä linjojen ylitse, johon sisältyi sota-aikana huomattavia riskejä. Alatutkimuskysymyksellä pyritään selvittämään annetut ohjeet ja käytetyt menetelmät rintamalinjojen ylittämiseksi. Välillä partiot myös joutuivat toisistaan erilleen eksymisen taikka vihollistoiminnan takia. Mikäli partio joutui erilleen, kuinka miehet saivat uudestaan yhteyden toisiinsa? Lisäksi alatutkimuskysymykseen avulla tarkastellaan yhteydenpitoa muiden joukkojen kanssa sekä miten partioita tuettiin paluun mahdollistamiseksi.

³⁹ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA, s. 28.

⁴⁰ Ks. esim. *Jalkaväen Taisteluopas: I osa, Mies*. Puolustusvoimain pääesikunta, koulutusosasto, Helsinki 1947, s. 24–26; Ks. esim. *Jalkaväen ohjesääntö II, taistelun yleiset perusteet*. Yleisesikunta, Otava, Helsinki 1932, s. 51.

1.4 Käsitteet ja rajaukset

Tutkimus käsittelee kaukopartiotoimintaa. Terminä kaukopartio on ongelmallinen, koska se on jatkosodassa ja sen jälkeisessä kirjallisuudessa usein rinnastettu sissitoiminnan, taistelutiedustelun, partiotiedustelun ja väkivaltaisen tiedustelun kanssa. Jatkosodan loppupuolella sissitoiminnan katsottiin olevan enemmän partiotoimintaa, joka sisälsi tavanomaisen tiedustelun lisäksi myös tihutöitä ja aseellista taistelua, kun taas kaukopartioiden miellettiin olevan enemmän tiedustelua. Kuitenkin Päämajan kaukopartio-osastojen voidaan katsoa toteuttaneen näitä kaikkia erilaisia tehtäviä jatkosodan aikana. Sen vuoksi tässä tutkielmassa ei oteta kantaa tiedustelun toimintatapojen jaotteluun, vaan tarkastellaan useita tiedustelun osa-alueita kaukopartiokertomusten kautta.⁴¹

Tutkielmassa tarkastelun kohteena olevat kaukopartiot olivat tehtävän, vihollistilanteen ja vuodenajan mukaan muodostettuja. Kaukopartiot itsessään olivat 2–27 sotilaan vahvuisia partioita, jotka muodostuivat partionjohtajista, varajohtajista, radisteista, vararadisteista, pioneereista ja muista partiomiehistä. Tarvittaessa tehtävää varten voitiin muodostaa kaukopartio-osastoja, joiden vahvuus saattoi olla jopa 58 sotilasta.⁴²

Tarkastelun kohteena olevan osasto Paatsalon toiminta jakautui jatkosodan aikana kolmeen eri osaan: kaukopartiointiin, kuulustelutiedusteluun ja asiamiestoimintaan. Kaukopartiotoiminnan johtoon osasto Paatsalossa nimitettiin 16. joulukuuta 1943 Ilmari Honkanen. Honkanen johti Sallan suunnalla liikkuneita kaukopartio-osastoja, joihin kuului useita kaukopartioita. Tosin myös ennen Honkasta oli käytetty partio-osastoja. Lisäksi osasto Paatsalolle, niin kuin muillekin Erp4:n yksiköille, kuului myös sotavankien kuulustelu sekä asiamiesten valmentaminen ja lähettäminen rintaman yli Neuvostoliittoon.⁴³

⁴¹ Palokangas (2018), s. 92; Palokangas (2014), s. 117; Ks esim. Saressalo (1987), passim. Kirjassa esitetty kokonaiskuva Päämajan kaukopartiotoiminnasta.

⁴² *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA, s. 2; Ilmari Honkasen johtama kaukopartio-osasto Pankki oli vahvuudeltaan 58 sotilasta ja se oli muodostettu 1/Erp4 ja 4/Erp4 komppanioista. 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA.

⁴³ Porvali, Mikko: *Mielikuvat ja todellisuus: mitä kaukopatiokirjallisuudessa ei kerrota ja miksi?* Tiedusteluhistorian seminaariesitys 16.11.2019. Seminaarin taltio katsottavissa [www.sshs.fi], luettu 4.3.2020.; Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Sotakorkeakoulu 1959. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto; ks. tilasto 4/Erp4 kaukopartiomiehet. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto. Honkanen osallistui osasto Paatsalon partioihin nrot. 51, 54, 58 ja 59; Partio n:o 35 partiokertomus, 6.2.–7.3.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Kaukopartioinnin kehittymiseen liittyy vahvasti asiamiestiedustelun kehitys. Kuten aikaisemmin on esitetty, oli osasto Paatsalossa asiamiehiä jatkosodassa rinnakkain kaukopartiomiesten kanssa. Osasto Paatsalon rajan takainen toiminta alkoi asiamiesten lähettämällä jo ennen talvisodan syttymistä. Tällaista laitonta tiedustelijaa Paatsalo kutsui teoksessaan *Salaista tiedustelua Napapiirillä* reppureiksi, muualla heidät tunnettiin yleisesti asiamiehinä. Asiamiehiksi valittiin Neuvostoliitosta Suomeen muuttaneita pakolaisia tai muuten Neuvostoliiton oloja tuntevia tai venäjää puhuvia miehiä. Talvisodassa osa entisistä asiamiehistä jatkoi radistikoulutukseen ja osa päätyi rintamajoukkoihin taistelemaan.

Välirauhan aikana salaiset kahden hengen asiamiespartiot jatkuivat. Jatkosodan sytyttyä osasto Paatsalossa koulutettiin sekä asiamiehiä että kaukopartiomiehistöä samoilla paikoilla ja oletettavasti kouluttajatkin olivat samoja. Tämä tekee kaukopartiotoiminnan koulutuksen erottamisen asiamiesten koulutuksesta haastavaa. Kuitenkin asiamiesten toiminta verrattuna kaukopartiioihin oli varsin erilaista. Siinä missä kaukopartiot selvittivät vihollisen sijaintia tähyttämällä suomalaisessa asepuvussa, saattoi asiamies esittää Neuvostoliiton luutnanttia ja keskustelujen avulla hankkia tietoja kohteesta. Asiamiestoiminnassa kiinnijääminen riippui valeasusta, kun taas kaukopartiolla kyse oli enemmän taktisesta neuvokkuudesta, liikkuvuudesta ja piilossa pysymisestä. Ottaen vielä huomioon, että Osasto Paatsalon alatoimistoilla oli myös oma henkilökuntansa asiamiestiedustelua ja kaukopartiotoimintaa varten, voidaan asiamiestoiminnan erottamista kaukopartioinnista pitää perusteluna.⁴⁴

Tutkimuksessa tarkastellaan kaukopartioiden taktiikoita, tekniikoita, toimintatapoja ja varusteita. Tavoitteena on löytää ja tunnistaa partioiden toimintaa vaikuttaneet tekijät. Partioitoimintaan liittyen tarkastellaan myös tukiorganisaatioita ja vihollisen toimintaa, mutta ne eivät ole tutkimuksen keskiössä. Merkittäviä ovat yksittäisen taistelijan tiedot, taidot ja asenne. Näiden taustoja tarkastellaan myös oppaiden, ohjeiden ja käskyjen muodossa, mutta päämielenkiinto on miesten toimintaa kuvaavissa kaukopartiokertomuksissa. Lisäksi annetulla koulutuksella oli tutkijan ennakkokäsityksen mukaan keskeinen merkitys miesten toiminnassa, jonka vuoksi se on sisällytetty tutkimukseen.

⁴⁴ Tähjä (2007), s. 5, 32–33; Asiamiesten koulutuksesta silmäjärvellä ks. Paarma (1972), s. 177 ja 183; Kaukopartiomiesten koulutuksesta Lampio, Olli: *Ollin oppivuodet*. Julkaisemattomat muistelmat, Seppo Lampion yksityisarasto; Paarma (1970), s. 165–166; kaukopartiotoiminnan rakenteesta ks. Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Sotakorkeakoulu 1959. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto, s.21.

Alueelliseksi rajaukseksi tutkielmassa on päädytty Lapin alueeseen. Tähän vaikuttaa kirjoittajan oma tausta ja kiinnostus pohjoisen luontoon, mutta myös arktisen alueen tuomat haasteet partiotoiminnassa. Pohjoisen talvien pimeys, kylmyys ja pituus ovat ilmiselviä pohjoisen alueen haasteita, mutta myös kesällä toimintaan vaikuttavat laajat erämaat, suoalueet ja metsät lisäsivät alueen tarkastelun kiinnostavuutta. Lisäksi pitkät etäisyydet ja joukkojen harva ryhmitys asettavat omaperäisiä piirteitä kaukopartiointille. Perustamisestaan lähtien osasto Paatsalo (alatoimisto U2/P) on toiminut Petsamon, Sallan ja Kiestingin suunnilla ja täten osasto on siis luonnollinen valinta tarkastellessa Lapin sotatoimialuetta.⁴⁵

Ajallisesti tutkielmassa tarkastellaan kaukopartiotoimintaa jatkosodan aikana, koska tuolloin se oli aktiivisimmillaan ja toiminta oli erotettavissa jatkosotaa edeltäneestä ja seuranneesta ajasta. Jatkosotaa edeltävät partiot tehtiin salaisina, siviilivaatteissa tehtyinä partioina, joissa oli omat erikoispiirteensä. Jatkosotaa seurannut Lapin sota oli toiminnaltaan hieman erilaista, koska tuolloin operoitiin vahvasti omalla maalla ja saksalaisia vastaan. Näistä syistä tarkastelussa on ajanjakso kesältä 1941 syksyille 1944.⁴⁶

Tutkielmassa käsitellään partiotoimintaa poikkeustilanteissa. Kaukopartioita tukeneet lentosuoritukset käsitellään vain partiomiesten näkökulmasta. Toisin sanoen esimerkiksi vesitasolla nouto tai täydennyspudotusten vastaanottaminen ovat merkittäviä tutkimuksen kannalta. Vihollistilannetta käsitellään sen verran kuin partiomiehet joutuivat sen ottamaan huomioon liikkueessaan. Muiden vihollishavaintojen käsittely ei ole katsottu liittyvän tutkielman aiheeseen.

⁴⁵ Saressalo (1987), s. 15–16.

⁴⁶ Ibid.

1.5 Menetelmä ja tutkimusprosessi

Tutkielman lähdeaineisto koostuu arkistoasiakirjoista, raporteista, aiemmista tutkimuksista, artikkeleista, kaukopartiomiesten haastatteluista, kirjallisuudesta, julkaisemattomista muistelmissa ja sota-aikana otetuista kuvista. Koska lähteet ovat keskenään eriarvoisia joudutaan niitä tulkitsemaan jokaista yksitellen ja pohtimaan niiden käytettävyyttä tutkimuksessa. Tämän strukturoimattoman aineiston vertailemiseksi ja analysoimiseksi käytetään laadullista sisällönanalyysiä, jonka keinoin lähteitä tarkastellaan ja verrataan keskenään SERE-koulutuksen osatekijöistä johdetuilla kysymyksillä. Tutkimuksella ei pyritä muodostamaan aukotonta kuvausta osasto Paatsalosta ja sen toiminnasta, vaan käsitellään poikkeustilanteiden näkökulmasta olennaiset asiat. Toisin sanoen tutkimuksella luodaan osasto Paatsalon partioiden taktiikoita, tekniikoita, toimintatapoja ja varusteita koskevasta hajanaisesta aineistosta, kuten Tuomi ja Sarajärvi kirjassaan *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi* sen ilmaisivat, ”mielekästä, selkeää ja yhtenäistä informaatiota”.⁴⁷

Tutkielmassa käytetään laadullisen analyysin prosessia.⁴⁸ Prosessi alkoi aihepiirin valinnalla. Tutkijalle ehdotettiin aiheeksi Jääkäriprikaatin koulutusosastolta Lapin kaukopartioiden selviytymistilanteiden selvittämistä. Tutkija muodosti aiheesta ennakkokäsityksen oman sotilasammattillisen osaamisen ja kaukopartioita käsittelevän kirjallisuuden pohjalta. Aihetta tarkennettiin yhdessä tutkielman ohjaajan kanssa, jonka seurauksena tutkielma rajattiin käsittelemään Osasto Paatsalon toimintaan jatkosodassa ja muodostettiin tutkimussuunnitelma.

Tutkimussuunnitelman muodostamisen jälkeen aloitettiin aineiston keruu Kansallisarkistossa ja Maanpuolustuskorkeakoulun kirjastossa. Aineistoa kerätessä kävi hyvin pian selväksi, että lähdeaineisto ei ollut helposti saatavilla. Osasto Paatsalon kaukopartiotoimintaa käsitteleviä asiakirjoja ei löytynyt kuin muutamia kappaleita ja yksikön oma arkisto sekä Päämajan tiedustelutoimiston arkisto oli pääosiltaan tuhottu jatkosodan lopulla. Edellä mainitut tekijät johtivat siihen, että tutkimuksen onnistumiseksi oli verkostoiduttava kaukopartiotoimintaa tutkineiden ja harrastajien kesken, joiden kautta avautui lisälähteitä Erillinen pataljoona neljän perinneosaston arkistosta ja yksityishenkilöiltä. Löytyneet dokumentit, kuvat ja erityisesti eri tutkijoiden antamat tiedonannot johdattivat Kansallisarkistossa uusien lähteiden äärelle. Osa löydettyistä

⁴⁷ Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2013 (11. uudistettu laitos), s. 107–109.

⁴⁸ Tuomi (2013), s. 92.

lähteistä oli saksalaisia, joten tutkija joutui perehtymään saksalaiseen 1940-luvun sotilassanastoon ja kääntämään asiakirjoja suomeksi lähdeaineiston kokoamiseksi. Lähdeaineiston koostamiseen palattiin myös tutkimuksen myöhemmissä vaiheissa, kun tutkimuksen edetessä ilmeni lisää kysymyksiä.

Koottu lähdeaineisto luokiteltiin alatutkimuskysymysten mukaisesti ja lähteiden todistusvoimaa arvioitiin sisäisen ja ulkoisen lähdekritiikin keinoin.⁴⁹ Ulkoisella lähdekritiikillä osoitettiin kuinka tarkasti lähde kertoo tapahtumista kaukopartioissa. Tapahtumia arvioitaessa pyrittiin käyttämään pohjana primäärilähteitä, eli pääsääntöisesti kaukopartiokertomuksia, jotka kirjoitettiin suoraan partiosta palaamisen jälkeen. Sekundäärisinä lähteinä käytettiin esikuntien käsikirjoituksia, tiedonantaja- ja muita myöhemmin tehtyjä kirjallisia tuotteita. Sekundäärisinä lähteinä pidettiin myös 70-luvulla Erillinen pataljoona neljän perinneosaston Saressalon tutkimusta varten kokoamaa aineistoa.

Lähteiden keskinäinen todistusvoima ei ole kuitenkaan aina ollut selvä. Yhteistyönä sodanjälkeen muodostettu käsitys partion tapahtumasta voi olla tarkempi kuin välittömästi partion jälkeen vänrikin kirjoittama partiokertomus. Tämän takia on käytetty myös sisäistä lähdekritiikkiä, jonka avulla on pyritty arvioimaan lähteen ja sen kirjoittajan suhdetta toisiinsa. Voihan olla, että esimerkiksi nuori vänrikki ei välttämättä tuonut suunnistusvirhettään ilmi kirjoittamassaan raportissa, mutta sodan jälkeen yhteistyönä muodostetussa partiokertomuksessa suunnistusvirhe ilmenee. Kuitenkaan lähteen todistusta ei kyseenalaistettu, ellei muu aineisto ole antanut siihen viitteitä. Lisäksi lähteen todistusvoimaa punnittiin ajan, maantieteellisen etäisyyden, organisaatio tason ja lähteen kertojan kokemuksen perusteella. Tällöin esimerkiksi kaukopartiosta kokematon upseeri pataljoonan esikunnasta Mikkelistä, joka kirjoittaa kaukopartiotoiminnasta 10 vuotta sodan jälkeen herättää epäilyn kuvauksen todenmukaisuudesta. Toisaalta ikänsä Lapissa asuneen partionjohtajan, heti partion jälkeen kirjoittama kaukopartiokertomuksen oletetaan kuvaavan tarkasti partiotoimintaa Lapissa.

Luokittelun ja lähteiden arvioinnin jälkeen, aineistoa analysoitiin yhdistelemällä ja kokoamalla, jonka pohjalta vastattiin alatutkimuskysymyksiin. Päättely toteutettiin induktion ja deduktion vuorotteluna. Näin ollen yleiskuvauksien avulla pyrittiin ymmärtämään esiintyneitä yksityiskohtia ja paljastuneilla yksityiskohdilla on pyritty luomaan kokonaiskäsitystä aiheesta. Lähde-

⁴⁹ Renvall, Pentti: *Nykyajan historian tutkimus*. Werner, Porvoo 1965, s. 49–57.

aineiston pirstaleisuudesta johtuen, on tutkimuksessa käytetty myös abduktiivista päättelyä esimerkiksi pohdittaessa kuinka hyvin Kainuun kaukopartio-osaston päällikön kirjoittama *Kaukopartio-ohje*, kuvaa osasto Paatsalon partiotoimintaa Lapissa. Perusteena induktiiviselle päättelylle on myös kartoittamaton lähdeaineisto, minkä vuoksi etukäteen ei tiedetä mitä siihen kuuluu tai mitä ei tiedetä. Alatutkimuskysymysten havaintojen ja päätelmien avulla vastataan pää-tutkimuskysymykseen.⁵⁰

Tutkielman teon alusta asti on tiedostettu tutkijan taustan ongelmallisuus suhteessa aiheeseen. Tutkijan omakohtaiset kokemukset aihepiiristä saattavat aiheuttaa vääristyneitä tulkintoja kaukopartiomiesten toiminnasta. Tämä kuitenkin nähdään myös mahdollisuutena, jolloin aihepiirin tietämyksen kautta voidaan ymmärtää syvällisemmin aikalaisten toimintaa. Kuitenkin *anakronismin*⁵¹ välttämiseksi ja objektiivisuuteen pyrkimisen vuoksi tutkimuksen keskiössä on kaukopartiomiesten toiminta jatkosodassa. Toiminnan vertailu nykypäivään on erotettu epilogiin.

1.6 Tutkielman rakenne

Tutkimus on jaettu kuuteen päälukuun, jossa varsinaisia asialukuja johdannon, johtopäätösten ja epilogin lisäksi on kolme. *Johdanto* -luvussa kuvataan Päämajan kaukopartiotoiminnan taustat, aikaisempi tutkimus, tutkimustehtävä, ja rajaukset sekä esitetään käytetty menetelmä ja tutkimusprosessi. Lisäksi luvussa määritellään tutkimuksen rajaus ja keskeisimmät käsitteet.

Luku 2: Erätaidot ja soveltuvat varusteet partiotoiminnan perustana

Majoittumisen vaikeus

Suunnistusta ja metsässä kulkemista

Erikoismiesten varusteet

⁵⁰ Päättelystä ks. Pajunen, Jussi: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan*. Väitöskirja, maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2017, s. 6; ks. Tuomi (2013), s. 95–100.

⁵¹ Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000, s. 83–85 ja 187.

Toisessa luvussa käsitellään ensimmäistä alatutkimuskysymystä: *Millaiset erämiestaidot osasto Paatsalon miehillä oli?* Tarkastelussa on partioiden erämiesten tausta ennen jatkosotaa ja kokemukset talvisodan ja salaisen tiedustelun partiosta välirauhan aikaan. Erämiestaitoja selvitetään annetun koulutuksen sekä erityisesti oppaiden ja ohjesääntöjen turvin. Tarkasteltavat asiat ovat suojautuminen luonnonvoimia vastaan, majoituspaikan järjestelyt, metsässä liikkuminen, suunnistus sekä ruuan ja veden hankinta. Lisäksi selvitetään partioiden varustusta. Partioiden toimintaa tarkastellaan pääosin partiokertomusten, mutta myös valokuvien avulla.

Luku 3: Paluu vihollista vältellen omille linjoille

Neuvostoliiton selustanvarmistusjoukot

Opit toiminnan salaamiseksi ja takaa-ajon torjumiseksi

Kommunikointi partioissa

Paluun vaarallisuudesta

Luvussa kolme vastataan toiseen ja neljanteen alatutkimuskysymykseen: *Miten osasto Paatsalon partiot väistivät vihollista ja miten osasto Paatsalon partiot palasivat omien joukkojen yhteyteen?* Luvussa tarkastellaan partioiden toiminta viholliskosketuksen välttämiseksi sekä viholliskosketusten jälkeen. Luvun tarkoitus on selvittää partioiden aktiivisia ja passiivisia toimia joiden ansiosta Neuvostoliiton joukot eivät pystyneet saamaan partioita kiinni. Samassa luvussa tarkastellaan myös, kuinka vihollisuhan alla partiot saivat yhteyden omiin joukkoihin ja pystyivät palaamaan takaa-ajettuina omien joukkojen yhteyteen. Kiinnostavaa on myös, että minkälaista tukea partioille pystyttiin antamaan väistämisen aikana. Tarkastelussa on myös Neuvostoliiton etsintäpartioiden toiminta tiedustelijoiden löytämiseksi sekä keinot, kuinka partiot ottivat yhteyttä muihin omiin joukkoihin ilman radiota.

Luku 4: Vankeuden varalta

Käyttäytyminen sotavankina

Kiinni jääneet

Karkaamisen ongelma

Neljännän luvun pääteemana on partiomiesten toiminta vankina ja siinä vastataan kolmanteen alatutkimuskysymykseen: *Miten osasto Paatsalon partiot varautuivat kiinni jäämiseen?* Selvitettävänä on annettu koulutus ja ohjeet sotavangiksi joutumisen varalta. Aihetta tarkastellaan partioraporttien ja vangittujen kertomusten perusteella. Luvussa tarkastellaan myös, miten partiomiehet toimivat kiinni jäätyään.

Luku 5: Johtopäätökset

Epilogi: Käytäntöjen käyttökelpoisuuden arviointia nykyaikana

Viimeisessä luvussa vastataan päätutkimuskysymykseen: *Miten osasto Paatsalon kaukopartiot toimivat poikkeustilanteissa Jatkosodassa 1941–1944*, esittelemällä alatutkimuskysymysten johtopäätökset ja pohtimalla niiden perusteella päätutkimuskysymyksen mukaisesti osasto Paatsalon miesten keinoja ja valmiuksia. Luvussa esitellään myös ilmenneet jatkotutkimusaiheet. Johtopäätöksien jälkeen epilogissa otetaan kantaa menetelmien hyödyllisyyteen 2010-luvun SERE-koulutuksen näkökulmasta.

1.7 Lähteet

Tutkielman lähteet ovat pirstaleinen kokonaisuus. Ne koostuvat kansallisarkiston asiakirjoista, opinnäytteistä, yksityisarkistojen kuvista, kirjeistä ja muistelmista, Utin laskuvarjojääkärikoulun perinneosaston arkistosta, julkaistuista tutkimuksista ja kaunokirjallisista muistelmateoksista.

Tutkielman tärkeimmät lähteet ovat kansallisarkistosta löydetty partiokertomukset ja niihin mahdollisesti liittyvät käskyt ja ohjeet. Osasto Paatsalon kirjurin Olli Lampion julkaisemattomien muistelmien mukaan hän yhdessä osaston luottovangin kanssa tuhosi pääosan komppanian arkistosta.⁵² Palokankaan mukaan sama kohtalo koski myös Päämajan tiedusteluosaston arkistoa ja valikoidut aineistot siirrettiin *Stella Polaris* -operaatioissa Ruotsiin. Partiokertomuksia lähetettiin kuitenkin myös aluevastuussa oleville armeijakunnille ja divisioonille tiedoksi ja niiden arkistoista on löydetty muutamia Paatsalon toimintaa koskevia asiakirjoja.⁵³

Partiokertomuksia ja niihin liittyviä lähteitä on löytynyt 6. ja 14. Divisioonan, Yhteysesikunta Roin, saksalaisen 36. Vuoristoarmeijakunnan arkistoista yhteensä kuusi kertomusta. Partiokertomuksia voidaan pitää pääosin todenmukaisina kuvauksina partioiden tapahtumista. Kuitenkin on otettava huomioon, että rasittavien partioiden yksityiskohtien muistaminen on saattanut olla

⁵² Lampio, Olli: *Ollin oppivuodet*. Julkaisemattomat muistelmat, Seppo Lampion yksityisarkisto; Marko Palokangas: *Hankitun tiedon varassa – yhtymätason tiedustelutoiminnan kehitys Suomessa itsenäisyytemme aikana*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018, s. 158.

⁵³ Palokangas (2018), s. 46–47.

hankalaa jälkikäteen ja kertomuksissa saattaa täten olla mukana myös virheitä. Lisäksi partionjohtaja on saattanut raporttia kirjoittaessaan peitellä taikka vähätellä jotain itselleen nolostuttavaa asiaa, kuten esimerkiksi partiossa väsymistä. Edellä mainittujen riskien lisäksi täytyy ottaa huomioon, että suurin osa noin 70:stä partiokertomuksesta on kadoksissa.⁵⁴ Tämän vuoksi on vaarana tehdä vääriä yleistyksiä vähäisestä lähdemateriaalista johtuen. Tulkintoja ei kuitenkaan jätetä tekemättä, vaan väitteitä pyritään esittämään harmoniassa kokonaiskuvan kanssa.

Edellä mainittujen primääriarkistolähteiden lisäksi tutkielmassa käytetään kokonaiskuvan luomiseksi toissijaisia lähteitä kuten muistioita ja ohjeita. Päämajan tiedusteluosaston päiväämätön ja allekirjoittamaton muistio *Kaukopartiosta* ja osasto Marttinan päällikön kirjoittama, mutta ei virallisesti koko puolustusvoimissa vahvistettu *Kaukopartio-ohjesääntö*, toimivat ohjesääntömaisina kuvauksina, miten partiotoiminta pitäisi kunkin asiakirjan kirjoittajan mukaan toteuttaa. Asiakirjat ovat luonteeltaan yleisiä, joten niiden oppien soveltamisessa on ollut todennäköisesti alueellisia eroja. Lisäksi on huomioitava, että Lapin kaukopartiomiehet ovat saattaneet ajatella asiat omista kokemuksista johtuen toisin. Toisaalta joka partiokertomuksissa ilmaistiin kokemuksia niin taktiikoista, tekniikoista, toimintatavoista kuin varusteista, joten on oletettavaa, että sekä muistion *Kaukopartiosta* kirjoittaja, että Marttina ovat olleet niistä tietoisia.

Lisäksi tutkielmassa käytetään lähes yhtä aikaa päivättyjä, mutta kahden eri organisaation laatimia ohjeita partion toteuttamiseksi talvella. Saksan 36. Vuoristoarmeijakunnan 2. maaliskuuta 1942 päivätty käsky *kokemuksia ja ohjeita* ja kaksi päivää myöhemmin päivättyä ohjetta *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella*. Asiakirjojen yhdenaikaisuus sekä osittain hyvin samankaltainen sisältö viittaa siihen, että saksalaiset pohjasivat käskynsä suomalaisten Päämajan kaukopartioiden kokemukseen talvella. Saksalainen käsky on tosin päivätty ennen suomalaista asiakirjaa, mutta silti on vaikea uskoa, että suomalaiset olisivat ottaneet mallia saksalaisilta, varsinkin kun tiedetään saksalaisten kärsineen vaikeuksista suksilla toimimiseen koko 1941–1942 talven ajan. Päämajan tiedusteluosaston päällikön everstiluutnantti Yrjö Pöyhösen mukaan *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella* on ensimmäinen ”ohjekirja tms.”, joka on julkaistu Päämajan kaukopartiotoiminnasta.⁵⁵

⁵⁴ Vrt. esim Saressalo (1987), passim.

⁵⁵ *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella*. (Yhteenvedo saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA; 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA; kapteeni Saarmaa mainitsee saksalaisten ongelmista talvena 1941–1942. Yhteisupseeri Saarmaan Yleiskatsaus kuluneen vuosipuoliskon 1.7–31.12.1942 sotilaallisesta toiminnasta XXXVI (Geb.) A.K:n alueella /2.1.1943, T-5471/1, KA, s. 3–4: PM tiedusteluosaston kirje D. n:o 2011/ sal./ saapunut 12.3.1942, T-5973/2, KA.

Muuta arkistomateriaalia kuin alkuperäiset, heti kaukopartion jälkeen kirjoitetut kaukopartio-kertomukset tai kaukopartioista otetut kuvat, kohdellaan sekundäärisinä lähteinä. Nämä lähteet ovat syntyneet toisen käden tietoina siitä miten partioissa on toimittu. Niissä esitettyihin asioihin on vaikuttanut kirjoittajan asema organisaatiossa, kokemus aihepiiristä, sillä hetkellä saatavissa oleva tieto, yleisö kenelle dokumentti on suunnattu ja missä tarkoituksessa se on muodostettu. Haastavaa asiakirjojen tulkitsemisesta tekee myös se, että osassa ei ole ilmoitettu kirjoittajaa tai päiväystä. Tällöin on pyritty pohtimaan, kuinka uskottava lähteessä oleva tieto on kokonaisuuden kannalta.

Toinen haastava tekijä kansallisarkiston lähteiden kanssa on niiden hajanaisuus. Tutkija ei välttämättä tiedä miten suuri osa aiheeseen liittyvästä lähdeaineistosta hänellä on hallussaan, mikä vaikeuttaa kokonaiskuvan muodostamista. Esimerkiksi Kansallisarkistossa oleva saksankielinen arkistomateriaali odottaa edelleen kartoittamistaan tiedustelun osalta. Tutkija joutuu hyväksymään, että kokonaiskuva saattaa tulevaisuudessa muuttua ja sitä kautta myös osasto Paatsalon partio toiminnasta tehdyt tulkinnat.

Iso osa tämän tutkimuksen lähteistä pohjautuu muistitietoon. Erp4 perinneyhdistyksen sodanjälkeen kokoamat aineistot, haastatteluihin perustuvat tutkimukset, muistelmat ja muu kaunokirjallisuus ovat lähtökohtaisesti heikkoja todistuksia historiasta. Osalle tiedoista ei kuitenkaan löydy muita lähteitä arkistojen tuhoamisesta tai aihepiiristä johtuen. Henkilökohtaiseen kokemukseen perustuva kuvaus on kuitenkin myös paikoin erittäin hyvä lisä virallisten kaukopartio kertomusten rinnalle. Partio kertomukset esittävät tiivistetysti koko partion tapahtumat, jolloin yksittäisen miehen kokemukset saattoivat jäädä päätapahtumien vuoksi paitsioon.

Utin Laskuvarjojääkärikoulun (LJK) perinneosaston arkisto muodostaa tärkeän osan tutkielman aineistoa. LJK:n perinneosasto vaalii Erillinen pataljoona neljän (Erp4) perinneosaston arkistoa ja siihen pääsee tutustumaan vain luvalla. Osasto Paatsaloo koskevan aineiston ovat koonneet 1980-luvulla, ja entiset partiomiehet Heikki Norri, Jaakko Kontiola, Usko Spelman, Eino Säily ja Uuno Tieva. Aineisto koostuu 1980-luvulla muistin ja henkilökohtaisten arkistojen perusteella muodostetuista lyhyistä yhden sivun partio kertomuksista ja muutaman sivun historiikista

ilman viitteitä. Osasto Paatsalon historiikin mukaan muistin apuna on käytetty runsaasti valokuvakokoelmaa, mutta silti tarkoituksella kaikkea virallista tietoa ei ole kirjattu. Aineisto ei kuitenkaan ole täydellinen ja osa partioista on jäänyt unholaan tai muista syistä mainitsematta.⁵⁶

Lisäksi merkittävänä lähteenä on Seppo Lampion vuonna 2019 Erp4 perinneyhdistykselle luovuttama yksityiskokoelma kirjeineen ja valokuvineen. Seppo Lampion isä Olli Lampio toimi osasto Paatsalon kirjuriina ja hänellä oli hallussa sodan jälkeen kerättyä aineistoa osasto Paatsalon toiminnasta, jotka aikanaan päätyivät hänen pojalleen. Myös Olli Lampion henkilökohtaiset muistelmat valaisevat osasto Paatsalon toimintaa jatkosodassa.

Osasto Paatsalon päällikkö Harri Paatsalo on kirjoittanut muistelmia, jotka on julkaistu sodan jälkeen nimellä Harri Paarma. Paatsalon kaksi kirjaa kertovat toiminnan aloittamisesta Rovaniemellä ja kuvailevat toimintaa välirauhan aikana ja talvi- sekä jatkosodan aikana. Kirjoista ei selviä kaikkia osasto Paatsalon partioita. Kirjoja voidaan pitää pääosin tapahtumiltaan luotettavina, tosin kaikki kirjoissa esitetyt nimet eivät pidä paikkaansa. Eero Elfvengren on väittänyt Paatsalon kertoneen tapahtumista valikoiden ja on epäillyt, että Paatsalon hallussa olisi jokin arkisto.⁵⁷ Väite kuulostaa uskottavalta, ottaen huomioon tarkkuuden, jolla Paatsalo kuvaa tapahtumia. Paatsalon toinen kirja *Salaisen tiedustelun partiot 1940–1945* jäi kesken kirjoittajan kuoltua kesken kirjoitustyön. Kirjan käsikirjoituksen täydensivät loppuun Paatsalon entiset partiomiehet. Kaukopartiotoimintaa koskevissa tutkimuksissa on usein käytetty Paatsalon muistelmia lähteenä.⁵⁸ Syy kirjoihin runsaaseen viittaamiseen helppo päätellä. Tarkempia helposti saatavilla olevia lähteitä ei ole löytynyt.

Ritva Tuomaalan kirjoittama *Eino Hietala – Sotavankina Siperiassa*, perustuu Paatsalon partiomiehen Hietalan haastatteluihin. Haastattelut on tehty 1990-luvulta alkaen, lähes 10 vuoden aikana. On selvää, että osa muistikuvista on saattanut vääristyä ajan kuluessa, mikä on vähintäänkin inhimillistä. Hietalan kokemukset sotavankina antavat kuitenkin ainutlaatuisen kuvauksen, mitä kaukopartiomiehelle tapahtui jouduttuaan vangiksi. Hietalan muistin varassa kerrottuja tietoja on haastavaa varmistaa muista lähteistä. Tapahtumia on verrattu muiden sotavankien kokemuksista kertoviin tutkimuksiin uskottavan ja eheän kokonaiskuvan luomiseksi.

⁵⁶ Joukko-osaston virallinen historia (4/Erp4), 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, s. 10–11; aineistosta puuttuvat partiot vrt. AOK 20 Abt 1c toimintakertomus 1.7–18.12.1944, n:o 3072/ 45 g.Kdos/ 18.12.1944, F43 rulla 1067, KA; Saressalo (1987), aluksi.

⁵⁷ Paarma (1970), passim.; Paarma (1972), passim.; Elfvengren, (2012), s. 261.

⁵⁸ Ks. esim. Elfvengren (2010), passim.; Verigin (2019), passim.

2 ERÄTAIDOT JA SOVELTUVAT VARUSTEET PARTIOTOIMINNAN PERUSTANA

Muistelmiensa mukaan Paatsalo mietti monesti syksyllä 1940, miksi oman alatoimiston tiedustelijoiden tappiot olivat niin pienet ja vastapuolen tiedossa olevat tappiot niin suuret. Paatsalo esitteli kirjassaan *Salaisen tiedustelun partiot* syiksi seuraavaa: ”*Perussyyksi jouduimme päätelemään, ettei yksikään miehistä ollut tottunut liikkumaan tšekäläisissä olosuhteissa esimerkiksi maaston...*” (ja ilmeisesti sään) ”*...vuoksi, joka oli heille outo. Vapaaehtoisuus matkalle lähtöön puuttui todellisuudessa jokaiselta, heidän henkinen kehitystasonsa oli aivan toinen kuin meikäläisten eikä ruumiillinenkaan suorituskky ollut vaadittavaa luokkaa. Jos vielä arvosteli annettujen tehtävien laatua, niin ne olivat aivan liian vaativia tekijöilleen. Myös varusteet erosivat suuresti meikäläisestä. Mutta ennen kaikkea miehet liikkuvat sellaisilla alueilla, joista heillä ei ollut selvää ennakkokäsitystä.*”⁵⁹

Yllämainitun perusteella voidaan olettaa, että syksyllä 1940 Paatsalon piti omien tiedustelijoiden vahvuuksina kykyä kulkea maastossa, vapaaehtoisuutta, motivaatiota sekä varusteita verrattuna Neuvostoliittolaisiin tiedustelijoihin. Lisäksi Paatsalon partiomiehet tunsivat maaston ja olosuhteet hyvin, koska osa heistä liikkui entisillä kotialueillaan. Näitä voidaan pitää lähtökohtina partioiden toiminnalle jatkosodan alussa ottaen huomioon, että osaston runko rakentui aikaisempien tiedustelijoiden ympärille.

Jatkosodan alkaessa osasto Paatsalon (U2/P) varuste- ja henkilöstötilanne oli huomattavasti parantunut verrattuna talvisotaan. Paatsalo oli saanut valita omat miehensä ennen yleistä liikekannallepanoa, ja Talvisodan aikaisen rungon päälle oli valittu vapaaehtoisia Peräpohjolan alueelta ja Lapista. Näiden joukossa oli useita saamelaisia. Suonikylän ja Petsamon kolttia Paatsalo kuvailee muistelmissaan muuten erinomaiseksi, ”*mutta heidän fyysinen kuntonsa pyrki usein pettämään*”.⁶⁰

⁵⁹ Paarma (1972), s. 139–140.

⁶⁰ Ibid, s. 171.

2.1 Majoittumisen vaikeus

Kajaanin alatoimiston päällikön Marttinan vuonna 1944 allekirjoittamassa kaukopartio-oppaassa mainitaan kaksi erilaista majoittumistilannetta: leiripaikka ja toimintatukikohta. Molempia koskevat samankaltaiset määräykset. Kärkkäinen kertoo vuonna 1950 Sotakorkeakoulun diplomityössään puolestaan majoituspaikasta ja toimintatukikohdasta. Eri termeistä huolimatta molemmat kirjoittavat hyvin samankaltaisesti ja korostavat lähes identtisiä ajatuksia. Verrattaessa tekstejä jatkosodassa annettujen muiden kaukopartio-ohjeiden ja osasto Paatsalon toiminnasta kertovien raporttien kanssa voidaan havaita huomioon otettavien yksityiskohtien määrä ja majoittumisen vaikeus.

Osasto Paatsalon miehet käyttivät läpi jatkosodan kaukopartioissa sekä yhden yön majoituspaikkoja, että erikseen muutamaksi päiväksi perustettuja toimintatukikohtia. Esimerkiksi sodan jälkeen kirjoitettujen partiokertomuksen mukaan tammikuussa vuonna 1942 luutnantti Aution johtama kaukopartio perusti toimintatukikohdan, josta tiedustelupartiot kävivät tekemässä omat tehtävänsä ja johon ne palasivat lämmitettyihin teltoihin. Toisessa tapauksessa vuonna 1944 kaukopartion mukana oli saksalainen suojausosasto, joka perusti toimintatukikohdan. Toimintatukikohdan suuruuden määritteli Neuvostoliiton alueella käyttämien partioiden koko, jolloin 40–60 sotilaan vahvuinen osasto oli erään toimintatukikohdan johtajan, Ilmari Honkasen partioraportin mukaan riittävä.⁶¹

Marttinan mukaan toimintatukikohta tuli perustaa tavoitteen lähistölle. Etäisyys tavoitteeseen riippuu maasto-olosuhteista, tavoitteista, kohteista, vuoden- ja vuorokaudenajasta, säästä, partiuelimen koosta, tehtävän laadusta ja muista seikoista joita oppaassa ei tarkemmin eritellä. Toimintatukikohdasta tuli tiedustella sopivin lähestymistie tavoitteeseen ja suorittaa kaikki lopulliset valmistelut varsinaista toimintaa varten. Riippuen tehtävästä ja suunnitelmasta voitiin toimintatukikohdassa keventää kantamuksia, jättää sinne esimerkiksi varmistusmiehistö tai radioasema.⁶²

⁶¹ Partio n:o 21 partiokertomus, 12–20.1.1942 ja Partio n:o 51 partiokertomus, 9–14.2.1944 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA.

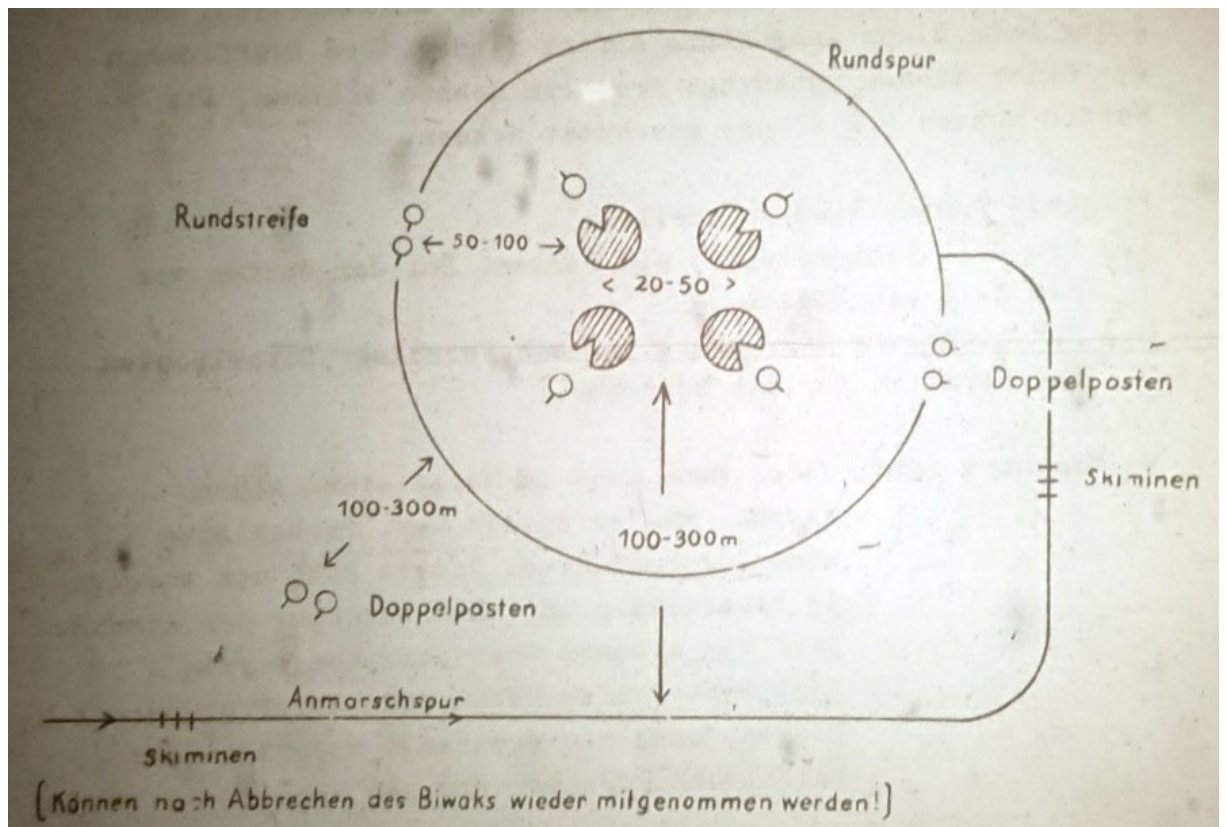
⁶² *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 22.

Majoituspaikan tai toimintatukikohdan alueen valintaan oli kiinnitettävä suurta huomiota. Kärkkäisen ja Marttisen mukaan molemmat paikat tuli suunnitella huolellisesti, ettei tiedusteluryhmä paljastuisi. Lisäksi majoituspaikassa ja toimintatukikohdassa oli oltava tosiasialliset mahdollisuudet huoltaa itseään ja valmistaa ruokaa. Majoituspaikan tuli olla metsäinen sekä polttopuita, havuja, ja sammalta sisältävä alue, josta oli myös saatavissa vettä. Paikan tuli olla syrjässä tiestöstä ja vihollisesta, eikä sinne saanut johtaa selviä uria taikka metsälinjoja. Lisäksi valitun maastonkohdan tuli olla helposti puolustettavissa ja sitä piti pystyä pienin voimin varvioimaan. Järvet ja joet olivat liian ilmeisiä paikkoja ja ne houkuttelivat vihollisia tarkastamaan niitä suunnistamisen kiintopisteiden ja tähystyksen vuoksi. Pienet purot puolestaan eivät kiinnittäneet liikaa huomiota, ja niiden reunat olivat usein sankan kasvillisuuden reunustamia sekä vaikeakulkuisia. Tämän takia puroja suosittiin hyvinä majoituspaikkoina. Toisaalta Päämajan vuonna 1942 päivätyn muistion mukaan majoituspaikoilla oli pidetty tulia jopa kilometrin päässä vihollisen vilkasliikenteisestä huoltotiestä.⁶³ Ilmeisesti ohjeet kuitenkin suosittelivat sytyttämään tulia vain silloin kun ryhmä ei ollut välittömän vihollisuhan alla.

Etukäteen tehtävän alueen valinnan lisäksi, vaikuttivat myös varsinaisen majoituspaikan sijaintiin useat tekijät. Paikka ei saanut olla liian vetinen, ja tarpeen tullen siitä oli pystyttävä poistumaan joka suuntaan. Kesällä maan kosteuden ja tähystyksen kannalta oli parempi, että majoituspaikka valittiin kumpareelta. Talvella sen sijaan majoitus oli pyrittävä asettamaan notkelmaan majoittumisessa syntyvien äänien vaimentamiseksi. Notkelma estää myös nuotioiden näkymisen kauas ja ympärillä olevat harjanteet tarjoavat hyvät taisteluasemat. Majoituksen yhteydessä oli myös määrättävä kokoontumispaikka vihollisen hyökkäyksen varalta. Tämän lisäksi piti määrätä muutaman kilometrin päähän varakokoontumispaikka sekä käskeä kompassisuunnat kokoontumispaikoille ja nimetä viivytämään valmistautuva osasto. Majoittuva joukko oli pyrittävä jakamaan ja sijoittamaan alueelle siten, että eri laavu-, telta- tai nuotiokunnat jo sinänsä varmistivat toisiaan, eikä mahdollinen vihollisen hyökkäys voinut kohdistua samanaikaisesti koko osastoon (ks. Kuva 1).⁶⁴

⁶³ Kärkkäinen (1950), s. 48–49; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 18–19; Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942*, T-8453/6, KA, s. 16.

⁶⁴ Kärkkäinen (1950), s. 49; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 18–19.

Kuva 1: Salla-Kantalahden suunnalla hyökänneen 36. Vuoristoarmeijankunnan käs-kemä ohje tiedustelupartioiden partiotukikohdan rakenteesta. Saksalaisten ohjeessa on havaittavissa yhteneväisyyksiä suomalaisten ohjeiden kanssa esimerkiksi majoitusten sijoittelun ja vartiointin järjestämisen kanssa.⁶⁵

Marttinan mukaan tukikohdan vartiointiin ja taisteluvälmiuteen piti kiinnittää erityistä huomiota. Vartiointin apuna käytettiin runsaasti teknillisiä apulaitteita, kuten miinoja, miesvoiman säästämiseksi. Kärkkäisen mukaan hälytysmiinoja tuli jättää usean kilometrin päähän omalle tulojäljelle, jotta ne räjähtäessään varoittaisivat partiota lähestyvistä vihollisesta (ks. Kuva 1). Taisteluvälmiuteen takia ase tuli pitää majoittuessa koko ajan käden ulottuvilla. Kuitenkin säilytyksessä tuli huomioda se, ettei ase ole ”tulen loimussa, vaan puun varjon puoleisella sivulla, hikoilemisen estämiseksi”.⁶⁶

⁶⁵ 36 AKE (vuoristo) 1 a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA, liite IV, s. 8; Kuvatekstit: *Doppelposten* (suom. parivartio), *skiminen* (latumiina), *rundstreife* (kiertovartio), *rundspur* (vartiolatu), *anmarschspur* (tulolatu), Können nach Abbrechen des Biwaks wieder mitgenommen werden (voidaan ottaa mukaan partiotukikohdasta poistuttaessa).

⁶⁶ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 19; Kärkkäinen (1950), s. 51.

Tammikuun 22. päivänä vuonna 1944 lähti vänrikki Sundqvistin partio liikkeelle kovassa pakassäässä Sallan tunturimaastoon. Matkan aikana osa miehistä jouduttiin lähettämään takaisin paleltumien takia. Partio oli ruokailemassa ja kaivamassa *lumiluolia* Kaitatunturiin yöpymistä varten, kun ladulle asetettu suojamiina räjähti. Partion lähtiessä irti jäi osa varusteista nuotio paikalle. Jälkeen jäi muun muassa pakkeja ja telttakankaita. Myös luutnantti Kontulan kaukopartio talvella vuonna 1943 yllätettiin tulilta, jolloin osa varusteista jäi maastoon.⁶⁷ Esimerkeistä käy hyvin ilmi, että kaukopartio-oppaassa korostettua taistelunvalmiutta majoittuessa on vaikea saavuttaa, vaikka joukko oli kokenut.

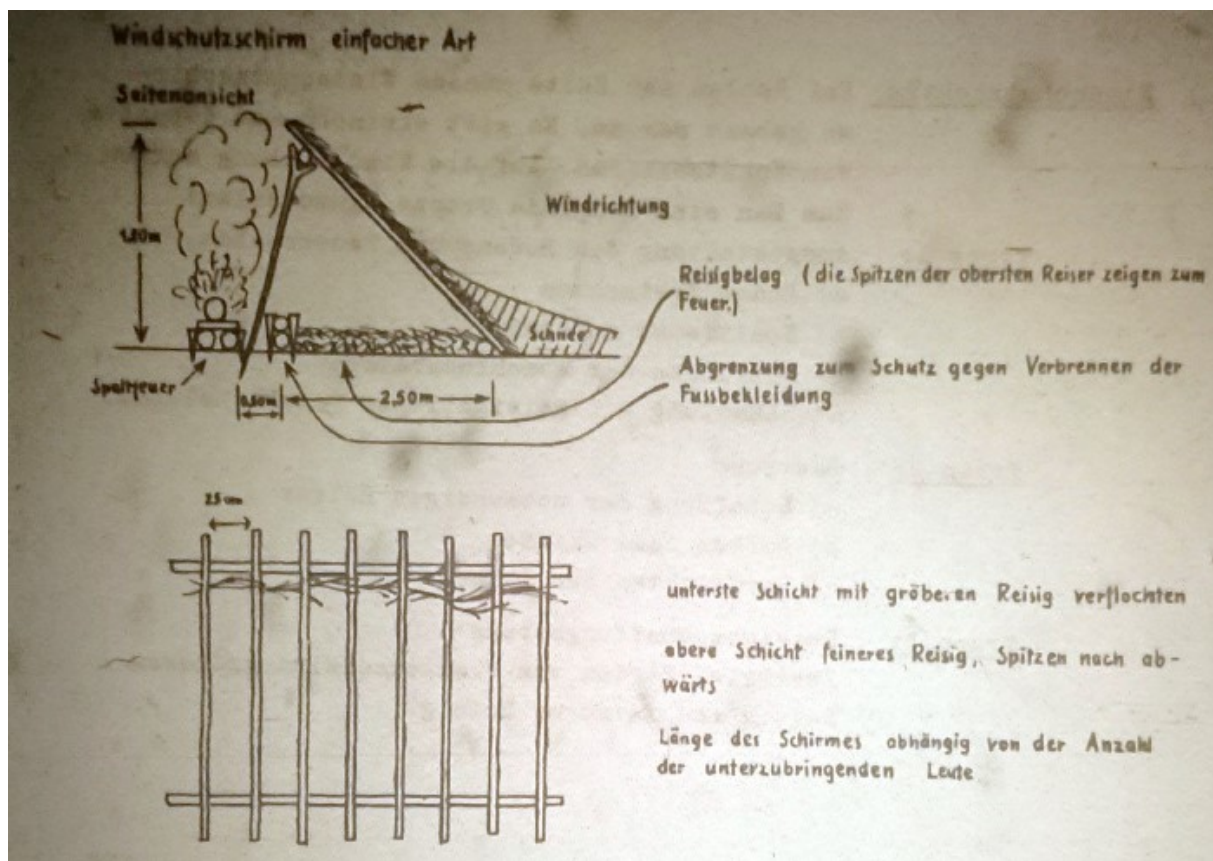
Kärkkäisen mukaan majoittumisessa tuli myös ottaa huomioon vuodenajan vaihteluun liittyvät asiat. Kesällä oli pyrittävä lepäämään päivisin ja liikkumana öisin. Päivisin lepääminen suojaasi kuumuuden rasituksilta marssiessa ja takasi lämpimät olosuhteet nukkumiselle. Nuotioden teko oli kesäisin kielletty pieniä käsitulia lukuun ottamatta. Syksyllä ja keväällä, jolloin pimeät yöt estivät liikkumisen, tuli majoittua kaksittain tai kolmisin saman telttakankaan alle kangas pään yli vedettynä. Lisäksi myös jalat voitiin peittää kuivalla sammaleella, jolloin saatiin lämpimät olosuhteet nukkumiselle ilman tulia. Mikäli satoi, tuli partioiden rakentaa vinokatos eli laavu telttakankaasta, jonka eteen sytytettiin nuotio tai rakovalkea. Vaihtoehtoisesti voitiin laavu tehdä myös havuista, mikä ei tosin heijastanut lämpöä yhtä tehokkaasti kuin pingotettu kangas.⁶⁸

Havulaavu oli vuonna 1928 julkaistun *Talvisotakäsikirjan* mukaan noin kaksi metriä syvä ja noin 1,3 metriä korkea katos. Katosta varten asetettiin rungoksi riukuja enintään kuudenkymmenen senttimetrin päähän toisistaan. Riu'ut tuli jättää karsimatta tyveä myöten, jotta oksan tyngät kannattelivat havuista tehtävää poikittaispunosta. Poikittaispunos tehdään pujottamalla havuja vuoroin sisä- ja vuoroin ulkokautta (ks. Kuva 2). Tämän jälkeen asetetaan päälle pystysuuntainen havukerros lomittain alhaalta alkaen. Sivustat voidaan sulkea samalla lailla punotujen seinien avulla. Rakotulet tuli asettaa 60 sentin päähän korkeasta reunasta poikittain laavuun nähden. Samasta tulesta saatiin enemmän lämpöä, kun toiselle puolelle asetettiin toinen laavu vasten. Tällainen kaksipuolinen laavu esitettiin *laukuna Talvisotakäsikirjassa*. Päämajan

⁶⁷ Saressalo (1987), s. 229–230; Partio n:o 33 partiokertomus, 12.–14.1.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; *Lumiluolia* piti käyttää vain hätätilassa majoitukseen, esimerkiksi silloin kun partio ei voinut sytyttää tulia vihollistilanteen vuoksi ks. Päämajan tiedusteluosaston päivämätön muistio *Kaukopartioinnista*, T-24761/1, KA, s. 40.

⁶⁸ Kärkkäinen (1950), s. 49.

ohje *PM:n kaukopartioinnista talvella* kehotti myös käyttämään kaksipuolista laavua, jotta nuotion lämpö saatiin täysin hyödynnettyä. Talvella piti nuotiopaikan pohjalta kaivaa lumi maata myöten pois ja laittaa makuupaikat hieman nuotion tasoa ylempiä.⁶⁹

Kuva 2: Saksalaisen 36. Vuoristoarmeijakunnan esikunnan ohje partion tilapäismajoittumiseen. Ohje ovat hyvin samanlainen kuin vuonna 1928 julkaistussa Talvisotakäsikirjassa ja Päämajan muistiossa *PM:n kaukopartioinnista talvella*.⁷⁰

⁶⁹ *Talvisotakäsikirja*. Yleisesikunnan julkaisu, Otava, Helsingissä 1928, s. 126–129; ks myös Etelänsaari, Mika; Matti Heiskala, Santtu Kauppinen, Leo Laine, Simo Mynttinen & Ari Riikonen: *Jääkäristä jalkaväen tarkastajaksi – kenraalimajuri Arne Heikinheimon sotilasuran vaikutus jalkaväen kehitykseen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018, s.16. [<https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/artikkelit>], luettu 04.09.2019; Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella*. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 16.

⁷⁰ 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68/ 871, KA, Liite IV s. 4; Kuvatestit: *Windschutzschirm einfacher Art* (suom. Yksinkertainen tuulensuoja), *Seitenansicht* (Sivukuva), *Windrichtung* (Tuulen-suunta), *Reisigbelag, die Spitzen der obersten Reiser zeigen zum Feuer* (Havupäällyste, päällimmäisten havujen päät osoittavat tuleen päin), *Abgrenzung zum Schutz gegen Verbrennen der Fussbekleidung* (kynsipuu suojaa jalkineita palamiselta), *unterste Schicht mit gröberem Reisig verflochten* (alin kerros karkeimmista havuista), *obere Schicht feineres Reisig, Spitzen nach abwärts* (päällyskerros pehmeämmistä havuista, kärjet alaspäin), *Länge des Schirmes abhängig vom der Anzahl der unterzubringenden Leute* (suojan leveys määräytyy siinä majoittuvien henkilömäärän mukaan).

Havuja voitiin käyttää myös alustana eristämään kylmää maata vasten. Parhaiten alustaksi ja laavuksi soveltuivat tuuheet mutta ohutvartiset kuusen havut. Männyn havuja piti käyttää vain, kun muita ei ollut saatavilla. Havut saatiin kokoamalla polttopuiksi kaadetuista puista havut tai erikseen oksimalla seisovia puuta. Havut kerättiin ja kannettiin syleittäin tai vaihtoehtoisesti kimppuina nuoralla vetäen. Määrällisesti havuja laskettiin tarvittavan ryhmälle 10–15 täyttä syliä maasta eristämistä varten. Laavun kattoa varten ryhmä tarvitsi noin 25 syliä havuja. Eristääkseen maan kylmyyttä vastaan havupedin tuli olla selän alta noin 50 senttimetriä paksu. Jalokojen alle riitti noin 20 senttimetriä paksu havupeti vuonna 1928 julkaistun *Talvisotakäsikirjan* mukaan.⁷¹

Luutnantti Määttäsen partiokertomus lokakuulta vuonna 1943 kuvaa hyvin majoittumiseen liittyviä järjestelyjä suuressa 47 sotilaan ja yhden koiran kaukopartiossa. Osasto käytti majoitukseen laavuja ja rakotulia, jotka partiomiehet valmistivat puolessatoista tunnissa. Kaksipuolisia laavuja tehtiin kolmiomallista laavukankaista kaikkiaan neljä. Väliin asetettujen tulipuiden pituus oli noin kuusi metriä ja paksuus vaihteli 28 ja 36 senttimetrin välillä. Tällöin partiomiestä kohden oli noin metri palavaa puuta. Partionjohtajan mukaan rakotulet paloivat hyvin koko yön. Määttäsen huomauttaa partioraportissaan, että laavukankaat peittivät hyvin tulen näkymisen sivuille ja että ylöspäin rakotuli ei loistanut läheskään niin selvästi kuin esimerkiksi pinovalkea. Lisäksi Määttäsen huomauttaa naulan hyödyllisyydestä rakotulen tukipuiden kiinnittämiseksi. Määttäsen mielestä rakotuliin yhdistetty laavu oli paras mahdollinen majoitus, kun saatavilla oli kunnollisia keloja. Partiomatkan aikana kylmimpänä yönä oli ollut yksitoista astetta pakasta, jolloin osa partiosta oli käyttänyt pinotulia.⁷²

Leiripaikka varmistettiin kahdella tai kolmella vartiomiehellä, mutta mukana ollutta partiokoiraa ei palelemisen takia käytetty yöllä vartiossa. Vihollisen jotoksen ylittämisen jälkeen partio tehosti vartiointia asettamalla parivartion tulosuuntaan yöpymisen suojaamista varten. Yksittäisen miehen vartioaika yössä oli tunnin, josta puolet vietettiin kipinävartiossa tulien viressä.⁷³

⁷¹ *Talvisotakäsikirja*. Yleisesikunnan julkaisuja, Otava, Helsingissä 1928, s. 117, 138.

⁷² E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

⁷³ Ibid.; Puolen tunnin vartioaika vaikuttaa olleen yleisesti käytäntö myös muissa partiossa, ks. esim. Onni Palon partio 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T-5872/24, KA.

Kuva 3: Saksalaisia kolmiomallisia telttakankaita käytettiin sadeviittana ja toisiinsa napitettuna laavuna, lisäksi kangas soveltui hyvin haavoittuneen evakuointiin.⁷⁴

Määttänen kehui kolmiomallisen laavukankaan (kuva 3) monipuolista käytettävyyttä majoitteena ja myös sadeviittana. Öljykankainen telttalakana soveltui kaukopartiokertomuksen mukaan myös hyvin yöpymiseen. Lakanaa käytettiin huovan tapaan.⁷⁵

Tulenteolla oli keskeinen merkitys majoittumisessa. Tulityyppjä oli useita, ja niistä oli kirjoitettu jo vuonna 1928 julkaistussa *Talvisotakäsikirjassa*. Rakotuli oli mahdollinen vain seu-
duilla, joilla oli saatavissa keloja tai kuivia runkoja. Kasvavasta puusta tehty rakotuli savuaa runsaasti, eikä se lämmitä tasaisesti. Rakotulia voitiin käyttää pitkulapohjaisissa majoitteissa, laavujen yhteydessä taikka taivasalla oltaessa. Lisäksi majoittuessa voitiin käyttää erilaisia nuotio-, roihu- ja kantotulia (tervaskannot) olosuhteiden mukaan. Polttopuun käytössä tuli ottaa

⁷⁴ Savukoskella otetussa kuvassa näkyy kolmiomallinen saksalainen telttakangas ja monta metriä pitkä rakovalkeä. SA-Kuva n:o 122960, [www.sa-kuva.fi], luettu 2.2.2020; Ks. myös Luutnantti Saarmaan kertomus 36 AKE:n järjestämästä partiojohtajakurssista. Saarmaa kehui kolmiokankaan monipuolista käytettävyyttä. 36 AKE (saks.) kirje/ Ia/22.8.1942, T-5471/2, s. 7, KA.

⁷⁵ E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

huomioon valaistusolosuhteet. Yöllä tuli käyttää pienellä liekillä palavia, mutta savuttavia kosteita puita. Päivällä puolestaan kirikkaalla liekillä palavat ja vähän savuttavat kuivat puut sopivat paremmin tulien tekoon. Polttopuita käsikirjan mukaan ryhmä tarvitsi yhden noin 20 senttimetriä paksun rungon kuutta tuntia kohden poltettaessa nuotiota. Kaukopartio-oppaan mukaan tuli suosia rakotulia, joiden valo ei näy pitkälle, varsinkin jos majoituspaikka oli hyvin valittu ja nuotiot maastoutetaan esimerkiksi laavuilla tai havulaitteilla.⁷⁶

Kapteeni Honkasen vuonna 1944 kevättälvella laatiman kaukopartiokertomuksen mukaan osasto perusti tehtäväalueelle saavuttuaan tukikohdan, joka jätettiin miehityksi toisen osan suorittaessa tiedustelutehtävää. Tiedustelutehtävän suorittamiseksi partio jätti reput tukikohtaan pystyäkseen hiihtämään nopeammin. Yöpymistä varten osasto teki viidet rakotulet paksuista keloista, joiden ympärille asetettiin telttakankaasta laavut. Tukikohta suojattiin kolmella yhden miehen vartiolla sekä naamioitiin pienillä puilla ja oksilla ilma- ja maatahystyksen varalta. Huolellisesta tukikohdan perustamisesta huolimatta, osaston johtajan arvion mukaan tukikohdan nuotioiden savut paljastivat partion Neuvostoliiton matalalla lentäneille tiedustelulentokoneille. Paljastumisen jälkeen partiotukikohta päätettiin hylätä ja siirtyä uuteen paikkaan seuraavaksi yöksi.⁷⁷ Honkasen kertomus osoittaa yksityiskohtien merkityksen. Vaikka tukikohta oli muuten huolellisesti perustettu, paljasti huolimaton ”tulistelut” partion. Lisäksi kertomus osoittaa tulien savuttamisen hallinnan olevan erittäin vaikeaa, myös kokeneille partiomiehille.

Kärkkäinen korosti tutkielmassaan majoituksen tärkeyttä, sillä hänen mukaansa kaukopartioretket olivat tarpeeksi rasittavia muutenkin. Mikäli kunnollista lepoa ei voitu järjestää, kärsi miesten fyysinen kunto ja henkinen vireys siinä määrin, että tehtävän onnistumisesta tuli kyseenalaista. Henkisesti ja fyysisesti väsyneenä miehet eivät jaksakaan kiinnittää huomiota yksityiskohtiin, mikä kaukopartioitehtävissä saattoi vaarantaa koko partion.⁷⁸

⁷⁶ *Talvisotakäsikirja*. Yleisesikunnan julkaisu, Otava, Helsingissä 1928, s. 19–140; *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 19.

⁷⁷ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, Kansallisarkisto (KA); Partio n:o 48 partiokertomus, 22–28.1.1944 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

⁷⁸ Kärkkäinen (1950), s. 50.

Varoittavana esimerkkinä väsyneenä tapahtuneesta onnettomuudesta voidaan pitää luutnantti Heikki Norrin partiossa syksyllä vuonna 1943 tapahtunutta vahinkoa. Kaukopartio oli vihdoinkin saanut karistetuksi takaa-ajajat monen päivän takaa-ajon jälkeen. Partio oli tehnyt tulet ja kiviannokset ukkoskuurojen kastelemat varusteensa ja päättänyt asettua hetkeksi levolle. Lepo keskeytyi, kun partiojohtajan asepukeutunut syytti palamaan. Juuri osastoon siirtynyt luutnantti Norri paloi pahasti ennen kuin palavat vaatteet ehdittiin sammuttaa. Norri käveli takaisin kotituki-kohtaan morfiinin ja pervitiivin avulla. Miestä ei voitu kuljettaa paareilla, sillä se olisi vain puhkonut palorakkulat ja lisännyt kipua. Omalle puolelle palattuun Norri joutui neljäksi kuukaudeksi sairaalaan ennen kuin palasi partiojohtajan tehtäviin.⁷⁹

Kaukopartio-oppaan mukaan lähtiessä jatkamaan matkaa on majoituspaikalta kaikki jäljet pyrittävä mahdollisuuksien mukaan hävittämään. Mikäli jälkiä ei pystytä täysin pyyhkimään, tulee ne sotkea, jotta vihollinen ei pysty jäljistä päättelemään, onko kysymyksessä oma vai vieras osasto, eikä arvioimaan sen vahvuutta.⁸⁰ Kaikkiaan voi arvioida majoittumisen liittyvien ohjeiden painottavan salassa pysymistä mutta myös välttämätöntä suojan hakemista sään vaikutuksia vastaan ja levon tärkeyttä.

2.2 Suunnistusta ja metsässä kulkemista

Kajaanin alatoimiston päällikön Paul Marttinan mukaan partiomiesten piti olla ennen siirtymistään kaukopartioyksikköön ”*ruumiillisesti ja henkisesti kestäviä, taitavia suunnistajia ja hyviä ampumaan.*” Korkeaan vaatimustasoon oli Paatsalon muistelmien mukaan syynä, että ”*kaukana vihollisen selustassa toimivien pienten osastojen täytyi olla varmoja siitä, että jokainen mies oli luotettava kaikin puolin*”. Tästä syystä, partiomiesten valintaan kiinnitettiin erityistä huomiota ja soveltumattomat karsittiin joukosta pois.⁸¹

⁷⁹ Partio n:o 43 partiokertomus, 29.8.–6.9.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Norri oli sairaalassa 8.9.1943–31.12.1943 Kantakortti: Norri, Heikki, KA.

⁸⁰ *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 19.

⁸¹ Paarma (1972), s. 167; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 37.

Erillinen pataljoonan neljän (Erp4) perinnetoimikunnan osasto Paatsalon sotaveteraaneilta kootun aineiston mukaan talvisodan alettua alkoi varsinaisten partiomiesten koulutuskin. Toki osastossa oli jo tuolloin tiedustelijoita, jotka olivat tehneet salaista, rauhanaikana rajan yli suuntautunutta tiedustelua ja näiden miesten kokemusta käytettiin pohjana kaukopartiotoiminnan käynnistämiseksi. Osa Paatsalon partiomiehistä joutui heti talvisodan alussa taisteluun Sallan ja Kiestingin suunnalla ja heidän kokemuksiaan käytettiin myöhemmin hyväksi partiotoiminnan kehittämisessä.⁸²

Varsinainen partiokoulutus alkoi vasta vuoden 1942 alussa, jolloin osasto sai ensimmäisen täydennyserän nuoria miehiä Kemin koulutuskeskuksesta. Tuolloin aloitettiin sähköttäjien, pioneerien, koiranohjaajien, kuulustelijoiden koulutukset. Lisäksi kaikille koulutettiin hiihtoa ja vesistön ylittämistä. Syksyllä 1942 järjestettiin partioharjoitukset, joissa partioiden täytyi liikkua samalla lailla kuin liikkuisivat vihollisen selustassakin. Lisäksi harjoituksessa tuli ottaa 2–3 radioyhteyttä vasta-asemaan. Harjoituksen reitti kulki Rovaniemen Saarenkylästä noin 20 kilometriä päähän Silmäjärvelle. Paatsalon perinneyhdistyksen historiikin mukaan ”*nämä olivat rasittavia retkiä, joten ne olivat parasta kunnon kohotusta ja samalla taitojen kartuttamiseen tähtääviä tapahtumia.*”⁸³

Ennen partioon lähtöä vastasivat partion johtajat oman partionsa koulutuksesta. Partionjohtajan johdolla harjoiteltiin esimerkiksi ammuntaa. Patruunoita kuvattiin olleen runsaasti, sillä miehillä oli lupa ampua edellisessä partiossa käyttämättä jääneet ampumatarvikkeet pois. Lisäksi veteraanien mukaan Paatsalon partiomiehet kuntoilivat partioretkien välissä ja osallistuivat esimerkiksi hiihto- ja viestijuoksukilpailuihin. Syy kestävyyttä kohottavaan liikuntaan oli yksikön historiikin mukaan selvä, sillä ”*lapin olosuhteethan vaativat jokaiselta partiomieheltä erittäin hyvän pohjakunnon.*”⁸⁴

Jaakko Kontiolan muistelmien mukaan partiotoimintaan valittiin vain vapaaehtoisia, hyväkuntoisia miehiä, joiden hyvä kunto oli hankittu maa- ja metsätöillä. Lisäksi komppaniaan liittyi Ylä-Lapin poromiehiä ja Vienan karjalan pakolaisia. Peruskoulutuskauden jälkeen Paatsalo tuli etsimään tiedustelutoimintaan sopivia miehiä, jotka osasivat venäjää, olivat paenneet Vienan karjalasta tai tunsivat erämaaolosuhteet. Koulutuskomppanian päällikkö esivalitsi 30 miehestä,

⁸² Joukko-osaston virallinen historia (4/Erp4), 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

⁸³ *Koulutus*, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, passim.

⁸⁴ Ibid.

joille Paatsalo piti rekrytointipuheen. Puheessa hän painotti valinnan perustuvan vapaaehtoisuuteen, palveluksen poikkeavan normaaleista rintamajoukoista ja että tulevat partiomatkat suuntautuvat vihollisen selustaan. Lisäksi Paatsalo mainitsi kaukopartiomiesten koulutuksen painotuksesta ase- ja räjähdetutkimukseen ja ruuan olevan hyvää. Paatsalo lupaili myös pitkiä lomia partioretkien jälkeen. Kontiolan mukaan kymmenkunta kieltäytyi, mutta loput, Paatsalon realistisesta pelottelusta huolimatta, päättivät liittyä partiomiehiksi. Tammikuussa 1942 Kontiola ja muut siirtyivät koulutukseen Rovaniemelle, Silmäjärven koulutuskeskukseen, jossa harjoittelivat tulevia tehtäviä.⁸⁵

Myös toinen osasto Paatsalon veteraani muistelee julkaisemattomissa muistelmissaan Rovaniemen aikaista koulutustaan. Olli Lampion mukaan Rovaniemellä Marttatorpassa opeteltiin sähköttämistä, jonka jälkeen koulutus jatkui Mikkelissä Päämajan tiedusteluosaston radiokurssilla useamman viikon ajan. Mikkelin jälkeen koulutus jatkui taas Rovaniemellä Marttatorpassa. Myöhemmin pidettiin myös maastoharjoituksia Rovaniemen sahan ja Silmäjärven koulutuskeskuksen välillä. Lampio mainitsee myös Silmäjärvellä olleen asiamiesten koulutusryhmä, joka siirtyi sodan jälkeen kokonaisuudessaan Ruotsiin. Myös Paatsalo mainitsee muistelmissaan Silmäjärven asiamiesten koulutuspaikkana. Hänen mukaan asiamiehet harjoittelivat alueella tulevia tehtäviä varten esimerkiksi suunnistusta kartan ja kompassin avulla ja yön yli kestäviä marsseja.⁸⁶ Eri kertomusten perusteella on oletettavaa, että partioiden koulutus tapahtui juuri Silmäjärven alueella ja partiomiesten koulutuksessa hyödynnettiin ennen jatkosotaa asiamiesten toiminnasta saatuja oppeja.

⁸⁵ Korteniemi, Timo: *Kaukopartiomies, Jaakko Kontiolan veteraanin testamentti olympia- ja mm-mitalisti Petri Kontiolan sukupolvelle*. Väyläkirjat, EU 2017, s. 15, 17–20.

⁸⁶ Lampio, Olli: *Ollin oppivuodet*. Julkaisemattomat muistelmat, Seppo Lampion yksityisarkisto; Paarma (1970), s. 165–166; Paarma (1972), s. 50–60.

Maastossa kulkeminen

Kärkkäinen avaa sotien jälkeen kirjoitetussa diplomityössään kaukopartioiden reitin suunnittelua ja metsässä suunnistamista. Hänen mukaan, jo kaukopartion suunnitteluvaiheessa, täytyi reitti suunnata rintamalinjan ylittämisen jälkeen hieman ohi tavoitteesta, jotta partion kulkusuunta ei paljastaisi partion kohdetta. Käytettävissä olevat kartat määrittivät, että kuinka tarkasti voitiin kulkureitti sekä majoitus- ja lepopaikat määrätä etukäteen. Varsinkin suo- ja erämaaseuduilla huonot kartat vaikeuttavat suunnan säilyttämistä. Etenemissuunta piti valita niin, että se kulkee maastosta ja kartalta löytyvien kiintopisteiden kautta. Suunnistusta helpottavat kiintopisteet eivät saaneet kuitenkaan olla liian ilmeisiä, jottei vihollinen kiinnostunut niistä. *Kaukopartio-ohjeen* mukaan vältettäviä maastonkohtia olivat astutuskeskukset, tiet, järvenrannat, joenmutkat ja aukeat.⁸⁷

Partioreitin valinnassa piti ottaa huomioon useita asioita. Partioreitin piti olla suojaossa maa- ja lentotähystykseltä sekä partion aiheuttamien jälkien tuli olla helposti peitettävissä. Tällaisena hyvänä partiomaastona tarkoitettiin kuivaa ja jäkälätöntä kangasmetsää. Linjat, polut ja tiet kiinnittävät aina vihollisen huomiota ja ovat siten etenemissuuntina sopimattomia. Sama logiikka päti myös järvi- ja suokapeikkoihin, kuten myös vesistöjen, peltojen ja metsälinjojen ylityksiin. Lisäksi suuria korkeuseroja piti välttää, sillä ne rasittivat turhaa raskaita kantamuksia kuljettavia miehiä.⁸⁸

Marssin nopeuden ja yhteydenpidon kannalta helpoin tapa siirtymiselle oli avojono. Osaston eteen tuli lähettää vähintään kaksi tunnustelijaa. Samalla tavalla piti varmistaa selusta. Soiden tai jokien ylitykset oli pyrittävä tekemään suojattuna. Ylityksessä vastarantaa piti ensiksi tähyttää ja tämän jälkeen lähettää tunnustelijat suon tai joen ylitse turvaamaan muun osaston liikkumista. Mikäli koko osasto ei voi ylittää jokea kerralla, piti selusta suojata erillisellä partiolla. Muutenkin edetessä tuli jättää jälkivarmistusosasto kuuntelemaan ja varmistamaan, ettei partiota seurata. Selustanvarmistusta voitiin tehostaa ansoitetuilla miinoituksilla sopiviin, vaikeasti kierrettäviin paikkoihin.⁸⁹

⁸⁷ Kärkkäinen (1950), s. 46; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 34.

⁸⁸ Kärkkäinen (1950), s. 47.

⁸⁹ Ibid.

Kärkkäisien tutkielman mukaan keskimääräiset marssipituudet olivat talvella 15–25 kilometriä vuorokaudessa partion vahvuuden ollessa 20–30 miestä. Kesäaikana oli vuorokautinen marssi 10–15 kilometriä. Johtajien oli säädeltävä nopeutta, jotta partio ei kuluisi loppuun. Erityisesti tämä piti huomioida partion joutuessa takaa-ajetuksi.⁹⁰ Päämajan 4. maaliskuuta vuonna 1942 päivätyn muistion perustella talvella marssinopeudet saattoivat laskea alle kymmeneen kilometriin päivässä huonolla säällä. Lisäksi päivän lyhyys oli otettava huomioon rajoittavana tekijänä, varsinkin jos partio joutui etenemisen aikana suorittamaan myös tarkkailutehtäviä. Talvella ladun avaamisen rasittavuuden takia ei ollut järkevää käyttää alle 10 miehen partiota.⁹¹

Mielenkiintoisena voidaan pitää, että Paul Marttinan kirjoittama *kaukopartio-ohje* ei mainitse mitään porojen käytöstä.⁹² Mainintojen puuttuminen johtunee komppanioiden erilaisista kokemuksista maastossa liikkumisesta. Paatsalon partiot käyttivät poroja kuitenkin lähes yhtä useasti kuin lentokonetta partioissaan, ilmeisesti Marttina ei pitänyt aihetta tärkeänä tai hänellä ei ollut mitään kokemuksia siitä.

Saksalaisen 36. Vuoristoarmeijakunnan ohjeen mukaan porojen käyttö riippuu kahdesta asiasta: lämpötilasta ja käytettävien porojen ruokailutottumuksista. Leipää syövät porot olivat osoittautuneet voimakkaammiksi. Porojen käytön suunnittelun perusteena poro pystyi vetämään säästä riippuen 30–50 kilogrammaa varusteita kahdeksan päivän ajan päivämatkojen ollessa alle 30 kilometriä pitkiä. Marssin jälkeen porojen oli levättävä kaksinkertainen aika suhteessa marssiin.⁹³ Porotkaan eivät siis olleet täysin tunnottomia marssimiselle, mikä asetti niiden käytölle rajoituksia.

Siirtymisiin liittyen oli partion johtajan asetettava sopivin välimatkoin kokoontumispaikkoja. Kokoontumispaikalle partio kokoontui esimerkiksi toteutetun tuliylläkön jälkeen. Kokoontumispaikalta partion tuli jatkaa joko suunnitellun ohjelman mukaisesti tai järjestää uusi väijytys viholliselle. Kokoontumispaikalla kantamukset oli pyrittävä kuljettamaan keventämättömänä mukana. Aseista ja suksista ei viivyttyessä saanut missään tapauksessa luopua. Miehet tuli pitää tietoisina kokoontumispaikoista kaiken aikaa. Sopivien kokoontumispaikkojen määrittäminen

⁹⁰ Kärkkäinen (1950), s. 48.

⁹¹ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenvedo saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 2–3.*

⁹² *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/ErP4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA.

⁹³ 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68/ 871, KA, Liite VI s. 1.

etukäteen oli vaikeata, koska kaikille miehistä ei ollut antaa karttaa. Huonossa tapauksessa koontumispaikaksi oli määrättävä joku paikka, missä partio oli jo aikaisemmin käynyt, kuten edellinen yöpymispaikka.⁹⁴

Osasto Paatsalon partiot eivät aina pystyneet etenemään suunnitellulla tavalla, vaan välillä sää teki partioiden etenemisestä mahdotonta. Esimerkiksi lokakuussa 1941 kaukopartio oli tiedustelutehtävässä Alakurtti–Kantalahti suunnalla, kun kova lumisade esti ilman hiihtovälineitä läheneen partion tehtävän toteuttamisen. Partion onneksi lumisateen päätyttyä pakkaneen kiristyi niin, että järven rannat jäätivät ja ne kestivät kulkemista. Kesken tehtävän muuttuneet lumiolosuhteet haittasivatkin useiden osasto Paatsalon partioiden tehtävän suoritusta.⁹⁵

Suunnistaminen ja suunnan pitäminen

”Suunnistaminen on sopivinta antaa kärjen tehtäväksi. Sen lisäksi on johtajan syytä määrätä joku taitava aliupseeri tai mies, jonka tehtävänä on tarkata kärjen toimintaa tässä suhteessa ja ilmoittaa huomaamistaan virheistä. Viime kädessä on tietenkin johtaja: itse vastuussa oikeasta suunnistamisesta ja hänen tulee olla aina selvillä partioelimensä asemasta. Tässäkin yhteydessä on syytä tähdentää, että erinomainen suunnistamistaito on jokaisen partiomiehen perusedellytyksiä, sillä kaukopartiomatkoilla eksymisestä on usein tuhoisat seuraukset.”⁹⁶

Talvisodan jälkeen osasto Paatsalon maine oli kiirinyt ja palvelukseen pyrki enemmän miehiä kuin osastoon oli tarve ottaa. Pyrkineet miehet olivat kokeneita hiihtäjiä ja tottuneet suunnistamaan tähdettömänkin taivaan alla. Lisäksi rajan taakse jääneillä kotiseuduillaan miehet osasivat liikkua ilman karttoja, mikä oli varsin hyödyllinen taito sillä kaikille ei ollut karttaa antaa.⁹⁷

⁹⁴ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenvedo saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942*, T-8453/6, KA, s. 15.

⁹⁵ Partio n:o 17 partiokertomus, 12.–17.10.1941. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 47a partiokertomus, 1.–6.10.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 18 partiokertomus, 16.–20.10.1941. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

⁹⁶ *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 20.

⁹⁷ Paarma (1972), s. 50–60; Joukko-osaston virallinen historia, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, s. 11.

Kaukopartio-oppaan mukaan suunnistamisen piti käyttää kompassia ja kaikkia saatavissa olevia karttoja, mieluummin mittakaavaltaan 1:100 000 tai 1:300 000. Kaukopartioalueeseen piti myös kaukopartion johtajan mahdollisuuksien mukaan tutustua tiedustelulennolla ja perehtyä alueesta otettuihin ilmapalokuviin.⁹⁸ Ohjeissa ja käytänteissä näkyy suunnistamisen ja alueen tuntemisen tärkeys. Vaikuttaisikin siltä, että paikkatieto oli kaukopartioiden menestymisen ehto niin havaintojen raportoimisessa kuin vihollisen selustassa selviytymiseen.

Talvella vuonna 1944 haavoittunutta jo kolmatta päivää vetänyt partio oli matkalla kohti omia linjoja, mutta suunnisti liiaksi länteen ja tavoitti vastaan tulleen hakupartion vasta ammuttujen merkkilaukausten perusteella. Harhaan suunnistamista ovat Paatsalon miehet parikymmentä vuotta myöhemmin kommentoineet, että ”...*oli omat syynsä maastolla ja vedettävällä painavalla kuormalla.*” Partio hiihti seitsemän vuorokautta kestäväällä partiomatkallaan 170 kilometriä, joista viimeiset kolme vuorokautta haavoittunutta suksipaarissa vetäen.⁹⁹

Kevättalvella 1944 suunnistamisessa sattui virhe, kun partio hiihti harhaan huonossa kelissä ja törmäsi tietyömaata varmistaviin vihollisen joukkoihin Salla–Kantalahti-tien pohjoispuolella. Lyhyen tulitaistelun jälkeen partio pääsi karkuun ilman tappioita, mutta mäenlaskun yhteydessä korpraali Heinosen suksi karkasi. Partiokertomuksen mukaan suksi saatiin takaisin ”*pitkän ajon jälkeen*”, mutta vain yhdellä suksella taiteillut Heinonen väsyi niin, että hänen oli luovutettava reppunsa partioverille ja otettava piristykseksi tabletti pervitiiniä. Partio selvisi tappiotta takaisin samaan tukikohtaan mistä oli lähtenytkin.¹⁰⁰

Käytetyn lähdeaineiston perusteella osasto Paatsalon partiot suunnistivat harvoin harhaan. Tosin suuren mittakaavan kartat tekivät kulkemisesta summittaisempaa kuin tarkoilla kartoilla liikuttaessa. Suunnistusvirheet vaikuttavat liittyneen useimmiten väsymykseen.

⁹⁸ *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 9 ja 11.

⁹⁹ Partio n:o 48 partio kertomus, 22–28.1.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁰⁰ Partio n:o 56 partio kertomus, 29–31.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Vesistöjen ja teiden ylitykset

Vesistöjen ylitykset olivat Lapin alueella ongelma. Pohjoisessa kulki useita jokia ja vuonoja sekä pienempiä puroja, jotka täytyi ylittää niin sulan veden kuin myös jään aikaan. Paatsalon mukaan partiot eivät käyttäneet jatkosodassa mitään apuvälineitä jokien ylityksiin, vaan ”miehet joko uivat tai kahlasivat” vesistöt.¹⁰¹ Paatsalon toteamukselle tosin löytyy poikkeuksia.

Luutnantti Määttäsén raportti 4/Erp4 ja 1/Erp4 yhteispartiosta kertoo miesten käyttäneen ainakin kyseisellä partiolla kumiveneitä Tuntsajoen ylittämiseen. Määttänen myös huomauttaa, että 4/Erp4 eli osasto Paatsalolla ei ollut kumiveneitä ja kehotti niitä hankkimaan vedoten hyviin kokemuksiin muissa kaukopartiokomppanioissa ja kyseisessä partiossa. Kumiveneitä käytettiin lossina ja veneen molempiin päihin kiinnitettiin vajjeri, jolloin voitiin venettä vetää nopeasti edestakaisin joen ylitse. Ennen ylittämistä joen molemmat puolet varmistettiin vartioilla. Määttäsén tapauksessa 25-metrinen Tuntsajoen ylittämisen kului aikaa 32 minuuttia. Määttäsén osaston vahvuus oli 47 miestä ja käytettävissä osastolla oli kolme kumiveneitä, joista tosin kaksi rikkoutui ylityksen aikana. Kumiveneitä käytettiin vetolangan avulla lossina tapaan. Paino kahdelle 100m kelalle ja yhdelle veneelle oli 4,5 kiloa. Painoa pidettiin liian raskaana, minkä vuoksi kumiveneiden mukaan ottamista välteltiin. Kumiveneitä kuitenkin käytettiin esimerkiksi vesitasolentokoneesta rantautumisen syksyllä 1943.¹⁰²

Osasto Paatsalon partio ylitti Tuntsajoen myös lautoilla kevättulvissa vuonna 1942. Lautta tosin meinasi usein kaatua koskessa, mutta partiokertomuksen mukaan ”viime tipassa saatiin rantaan”. Myös lautan kanssa käytettiin naruja samaan tapaan kuin edellä on kuvattu kumiveneiden kanssa. Myös vänrikki Palon partio käytti lauttoja jokien ylityksiin syksyllä 1942 kuin myös kersantti Törmäsén partio Tuntsajoen ylitykseen kesällä 1941. Lauttaa eli koplukkaa käytettiin myös haavoittuneen luutnantti Vesäsén evakuoimiseen syksyllä vuonna 1942 (kuva 4).¹⁰³ Ilmeisesti tilapäisvälineistä tehty koplukka oli Paatsalon partioiden yleisin apuväline vesistöjen ylityksiin.

¹⁰¹ Paarma (1972), s. 174.

¹⁰² E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, s. 3, 4, 7 ja liite 2 s. 3; Partio n:o 41 partiokertomus, 5.–11.8.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; ks. esim Ollila & Uitto: *Partiokertomus matkasta Säemäjärven–Sotjärven kannakselle, 6.8–2.9.1944*, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Joukko-osaston virallinen historia (4/Erp4), 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, s. 9.

¹⁰³ Partio n:o 6 partiokertomus, 5.–8.7.1941, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 25 partiokertomus, 15.–21.6.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 26 partiokertomus, 7.–13.8.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Olli Lampion esitelmä: *Niilo Vesäsén ensimmäinen ja viimeinen partiomatka*. LJK perinnearkisto, s. 29.

Kuva 4: Luutnantti Vesasta kannetaan "koplukalle" ojan ylitystä varten.¹⁰⁴

Vesistöjen ylitykset eivät aina tapahtuneet suunnitelmien mukaan. Syksyllä vuonna 1943 partio oli vasta valmistautumassa vesistön ylitykseen, kun vihollispartio saapui yllättäen paikalle. Kaukopartio meni juoksujalkaa joen yli kahlaamalla, ennen kuin vihollinen edes aloitti kunnolla ampumisen. Joen toisella puolella partio huomasi harmikseen noin 200 metrin päässä vihollisen kenttävartion, josta vartiomiehet liittyivät taisteluun. Vihollisosastot pakottivat kaukopartion kotimatkalle ja hylkäämään tehtävän suorittamisen.¹⁰⁵ Heikosti tiedusteltu ja varmistettu joenylitys johti alkuperäisen tehtävän keskeyttämiseen.

Syksyllä vuonna 1943 myös toinen paluumatkallaan ollut partio oli törmännyt vihollisyksiköihin ja oli siksi joutunut muuttamaan suunnitelmaansa matkan varrella olevien vesistöjen ylityksistä. Päästäkseen huomaamatta vihollisen kenttävartioiden ohitse partio päätti uida erään joen ylitse, vaikka pakkasta oli 8–10 astetta. Yöaikaan tehty ylitys ei sujunut ongelmitta vaan sodan jälkeen kirjoitetun partiokertomuksen mukaan ”*telttakangaspakkaukset kaatuivat kovassa virrassa ja oli viedä myös miehet mennessään.*” Miehet joutuivat pukemaan osin jäätyneet vaatteet pakkassäällä päälleen. Aamusta vihollisen osasto lähti seuraamaan partiota, minkä vuoksi miehet eivät voineet rauhassa kuivatella kastuneita vaatteitaan. Partio pääsi kuitenkin viimeiset 50 kilometriä ilman tappioita takaisin omien puolelle.¹⁰⁶

¹⁰⁴ Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK Perinneosasto; ks myös Olli Lampion esitelmä: *Niilo Vesasen ensimmäinen ja viimeinen partiomatka*. LJK perinnearkisto, s. 29.

¹⁰⁵ Partio n:o 43 partiokertomus, 29.8–6.9.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁰⁶ Partio n:o 45 partiokertomus, 29.8–7.9.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

1944 loppukesästä osasto Paatsalon eli 4/Erp4 miehet olivat yhteispartiossa osasto Marttinan eli 3/Erp4 miesten kanssa. Partio oli suuri ja se koostui kahdesta eri joukkueesta. Koko partion johtajana oli Luutnantti Esko Ollila 4/Erp4:stä. Joukkuetta 3/Erp4:stä johti vänrikki Sulo Uitto 3/Erp4:stä ja osaston toista joukkuetta 4/Erp4:stä johti vänrikki Lauri Asko. Vuonna 1984 kirjoitetussa kertomuksessa Ollila ja Uitto kuvailee tien ylitystä Laatokan pohjoispuolella. Hänen mukaansa ylityspaikka aluksi etsittiin, jonka jälkeen jouduttiin odottamaan useamman tunnin, että liikenne tiellä rauhoittui. Uitto muistelee, että: ”Ylityskohdan molemmille puolille asetimme verrattain etäälle tähytäjät ja merkinantajat. Ylitys tapahtui kaksi miestä kerrallaan...”¹⁰⁷ Jo- kien ja teiden ylitysten suojaaminen vaikuttavat tapahtuneen samalla tavalla, kun kyseessä on ollut suunniteltu ylitys.

Partioiden haasteista

Kaukopartiomiehet eivät olleet immuuneja väsymykselle ja marssista johtuville vaivoille. Esimerkiksi elokuussa vuonna 1942 tuoreen partionjohtajan, vänrikki Palon jalat hiertyivät 140 kilometrin ja kuuden päivän pituisella partiomatalla niin pahasti, että joutui partion jälkeen parantelemaan jalkojaan sairaalaan vuoden loppuun saakka. Partio oli joutunut ylläpitämään reipasta vauhtia koska saksalaisten ilmoituksen mukaan vihollisosasto oli ollut seuraamassa partiota.¹⁰⁸ Samana vuonna myös ylikersantti Hännisen partio joutui lyhentämään suunniteltua partioreittiä, koska partion toisen radistin jalat olivat hiertyneet puhki.¹⁰⁹ Myös vuonna 1943 partio joutui pysähtelemään jalkojen hiertymien takia.¹¹⁰ Eri tapaukset osoittavat, että jalkojen hoitoon piti panostaa. Pahimmillaan yhden miehen hiertymät muuttivat koko partion tehtävää.

Talvella 1943 osa luutnantti Kontulan miehistä paleltui niin pahasti jo menomatalla, että heidät jouduttiin lähettämään takaisin muun partion jatkaessa matkaa. Partion hiihdettävä etäisyys kohteelle oli noin kaksisataa kilometriä. Noin 40 kilometriä ennen kohdetta vihollisen lentokone huomasi ja hyökkäsi partion kimppuun. Koska partio oli paljastunut, se päätti kääntyä

¹⁰⁷ Ollila & Uitto: *Partiokertomus matkasta Säämäjärven–Sotjärven kannakselle, 6.8–2.9.1944*, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, s. 8; Sulo Uitto kirjoitti sodan jälkeen yhdessä Alpo Marttisen ja Antero Aakkulan kanssa USA:n armeijan käyttöön salaisen ohjeen nimellä *Long Distance Patrollin Under Subarctic Conditions: experiences in Russo-Finnish War 1939–1944*. Ohjetta käytettiin 1950-luvulla yhdysvaltalaisien erikoisjoukkojen koulutuksessa. Palokangas (2014), s. 167.

¹⁰⁸ Partio n:o 26 partiokertomus, 8.–13.10.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Saksalaisten arkistojen mukaan partio liikkui 11.8–19.8.1942. 36 AKE (vuoristo) 4/Erp4 partiokertomus/20.8.1942, F68 rulla 1467, KA.

¹⁰⁹ Partio n:o 39 partiokertomus, 25.7.–3.8.1943. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹¹⁰ 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T-5872/24, Kansallisarkisto (KA).

paluumatkalle. Partio ei voinut loppumatkasta kunnollisesti levätä missään, koska vihollispartiot olivat jatkuvasti perässä. Samasta syystä partio ei voinut myöskään tehdä tulia kuivatellakseen ja lämmitelläkseen. Viiman ja märkien vaatteiden takia partiomiehille tuli runsaasti paleltumia.¹¹¹

Kaukopartiomiesten aseenkäsittelytaitoa painotettiin ja sitä harjoiteltiin ahkerasti. Silti aseiden kanssa sattui vahinkoja. Osa vahingoista johtui väsymyksen aiheuttamasta huolimattomuudesta, osa taas johtui enemmän kokemattomuudesta. Aseiden vahingonlaukauksilla oli usein kohtalokkaat seuraukset joko ampujalle itselleen taikka koko partiolle.¹¹²

Syksyllä 1942 vahingonlaukauksen seurauksena partion johtaja ja toinen partiomies haavoittuivat ollessaan palamassa junan suistamistehtävältä. Takapuoleen haavoittunut partiomies pystyi kävelemään muiden avustamana pois, mutta partionjohtajaa ei pystytty kuljettamaan. Hänet kätettiin kahden apurin kanssa suosaarekkeeseen odottamaan apua. Erämaahan tottumattomat saksalaiset, löysivät paikalle vasta kolmannella yrityksellä suomalaisten opastamina. Noin sadan sotilaan vahvuisen apupartion saapuessa, oli partionjohtaja Vesanen lähettänyt apurinsa jo pois ruuan loppumisen vuoksi.¹¹³

Syksyllä 1943 vänrikki Tuuliaisen johtamassa partiossa vartiomiehen konepistooli laukesi vahingossa ja, partiokertomuksen mukaan ”*ilmeisesti tämän seurauksena partio tuli venäläisten kiinnostuksen kohteeksi*”. Seuraavana päivänä partio joutui taisteluun, jonka seurauksena yksi partion jäsenistä haavoittui päähän. Haavastaan huolimatta alikersantti Norvanto pystyi hiihtämään reppu kevennettynä takaisin rintamalinjan omalle puolelle.¹¹⁴

Aseiden kanssa sattui myös kuolemaan johtaneita tapaturmia. 9. elokuuta vuonna 1942 sotamies Heikurainen haavoittui kuolettavasti nostaessa omaa asetta maasta Kaitatunturilla. Ase oli ollut viritetty ja varmistamaton ja tarttunut johonkin nostaessa. Vahingonlaukauksen seurauksena Heikura oli ensiksi halvaantunut jaloista ja kuollut hieman myöhemmin. Partio ei voinut

¹¹¹ Partio n:o 35 partiokertomus, 6.2.–7.3.1943, 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹¹² Aseonnettomuuksista ks. esim Partio n:o 21 partiokertomus, 20.3–5.4.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 42 partiokertomus, 8–11.8.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 27 partiokertomus, 4.–18.8.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹¹³ Partio n:o 30 partiokertomus, 29.9.–8.10.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹¹⁴ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, Kansallisarkisto (KA), Liite 6, s. 2; LJK perinnearkisto: 4/Erp4/ Mappi 1, Partio n:o 47.

kuljettaa ruumista mukanaan, koska oli vasta menomatalla tehtävään. Ruumis jouduttiin haataamaan tapahtumapaikalle.¹¹⁵

2.3 Erikoismiesten varusteet

*”Varusteita ei ollut olemassa, vaan niitä piti teettää.”*¹¹⁶

Paatsalon 1972 julkaisemien muistelmien mukaan *”Päämajan kaukopartio-osastot lähtivät jatkosotaan ja käyttivät hyväkseen tieteen ja tekniikan suomia apuneuvoja, joista toimintaan ratkaisevasti vaikutti radio ja lentokone.”* Kaikki varusteet eivät kuitenkaan olleet vielä valmiina jatkosodan alkaessa vaan Päämajan insinöörit pyrkivät jatkuvasti kehittämään uusia varusteita. Tärkeässä osassa varusteiden kehittämisessä oli jokaisen partioon jälkeen kirjoitettu partioraportti, jossa esiteltiin niin havainnot vihollisesta kuin kokemukset omista varusteistakin.¹¹⁷

Pääosa osasto Paatsalon varusteista oli samoja kuin muidenkin kaukopartiokomppanioiden varusteet. Saressalon mukaan pieniä eroavaisuuksia kuitenkin oli, koska pääosa varusteista muokattiin kaukopartiokomppanioissa partiokäyttöön soveltuvaksi. Täten siis alueelliset erot olosuhteissa ja alaosastojen tai kaukopartiokomppanioiden kokemukset vaikuttivat varusteiden muokkaukseen paikallisella tasolla. Paatsalon mukaan osastonsa varustilanne oli jatkosodan alkaessa tyydyttävällä tasolla. Tähän liittyi sissimuonan ja suksien kehitys edellä mainittujen radion ja lentokoneen lisäksi.¹¹⁸

Luutnantti Määttäsen partioraportin mukaan Lapissa laajat tiettömät erämaa-alueet asettivat erilaisia ongelmia varustukselle. Toiminta-alue oli sekä pohjoisin, mikä asetti vaatimuksia lämpimien varusteiden suhteen, että myös laajin, jolloin partiomatkat venyivät harvasta tieverkosta johtuen jo omalta puolelta lähdeittäessä. Määttäsen mukaan pohjoisessa varusteiden tulisi olla laajuuden ja kylmyyden takia *”parhaat mahdolliset”*. Näin ei kuitenkaan aina ollut, vaan Paatsalon neljännen komppanian miehet olivat ensimmäisen komppanian kanssa toteutetussa yhteispartiossa erottuneet rikkinäisillä kengillään ja heiltä oli puuttunut nahkasormikkaita ja -rukkasia. Tosin osasto Paatsalosta otetuissa kuvissa tosin talvipartioilla näkyy hanskoja ja rukkasia

¹¹⁵ 9458 (4/Erp4) kertomus n:o 1042 / 42g / 15.8.1942, F68 /872, KA; Heikura, Mikko henkilötiedot [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p533405?tab=1], luettu 25.3.2020.

¹¹⁶ Paarma (1972), s. 167.

¹¹⁷ Ibid.; E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, passim.

¹¹⁸ Saressalo (1987), s. 27; Paarma (1972), s. 167 ja 171.

(kuva 5).¹¹⁹ Määttäsen kertoma tapaus on saattanut olla vain poikkeus, koska muissa lähteissä ei ole ollut mainintaa Paatsalon varusteiden puutteellisuudesta.

Kuva 5: Hiihtopartiomiehiä varusteineen. Paatsalo kuvassa äärimmäisenä oikealla.¹²⁰

Radiot osasto Paatsalo sai Päämajan radiopataljoonan varikkokomppanialta (VarK / PMRadP). Osasto Paatsalolla oli talvisodan aikana ainoana osastona radiolla varustettu partio vihollisen selustassa, ja se lähetti kolme sanomaa vihollisen liikkeistä. Partio käytti 15 kiloa painavaa saksalaista radiolähetintä, joka kykeni vain lähettämään sanomia. Täten partiolle ei saatu tietoa esimerkiksi sotatoimien loppumisesta. Talvisodan aikana Päämajan radiopataljoonan varikkokomppania alkoi kehittää ja valmistaa paremmin partiotoimintaan soveltuvia radiota insinöörikapteeni Holger Jalanderin johdolla. Ensimmäinen malli oli Kyynel M5 ja niitä oli partioilla käytössä heti jatkosodan alusta alkaen. Tästä saatiin käyttöön kehittyneempi M7-tyyppi elokuussa 1941, joka kykeni jo lähettämään ja vastaanottamaan sanomia. Viimeinen partioiden käytössä ollut versio oli M10-tyyppiä (Kuva 6), joka suojakoteloineen ja paristoineen painoi 5,6 kiloa. Vuonna 1943 kehitettyä tehokasta M12-versiota partiot eivät käyttäneet, raskaan 18 kilogramman painon takia.¹²¹

¹¹⁹ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA; Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK Perinneosasto, passim.

¹²⁰ Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK Perinneosasto.

¹²¹ Saressalo (1987), s. 27, 37–41, 47–48.

Kuva 6: Osasto Paatsalon radisti Miettunen sähköttämässä M10-tyypin kyynel-radiolla.¹²²

Osa partioista kantoi mukanaan myös Töpö-vastaanotinta, joka toimi varavälineenä, mikäli varsinainen partioradio rikkoontuisi matkalla. Tosin partiokertomusten mukaan Töpön kuuluvuus oli heikko Alakurtti–Kantalahden pohjoispuolella ja partiot eivät siellä sitä ainakaan syksyllä 1943 kantaneet. Kapteeni Mäkelän allekirjoittaman partiokäskyn mukaan töpöä ”ei voida partion toimintamaastossa käyttää huonon kuuluvaisuutensa takia”.¹²³ Ilmeisesti kumpuileva tunturimaasto esti pinta-aaltona etenevien yhteyksien toteuttamisen. Sen sijaan

¹²² Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK perinnearkisto; Olli Lampion esitelmä: *Niilo Vesasen ensimmäinen ja viimeinen partiomatka*. LJK perinnearkisto, s. 33.

¹²³ *Ibid.*; töpöjen käytöstä ks. esim. Ollila & Uitto: Partio kertomus matkasta Säämäjärven–Sotjärven kannakselle, 6.8–2.9.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

Kyynel-radiot toimivat pinta-aallon lisäksi avaruusaalloilla, jolloin yhteys oli mahdollinen myös tunturimaastossa.

Radiota partiossa käytti erikseen nimetty radisti. Lisäksi partiossa oli mukana yleensä vähintään yksi varamies. Radion ottamien partioon ei ollut alun perin itsestäänselvyys. Esimerkiksi elokuussa 1940 Paatsalon tiedustelijat kieltäytyivät ottamasta radistia laitteineen mukaan, koska pelkäsivät radion hidastavan liiaksi liikkumista. Saressalon mukaan myös radion suuntimisvaara tiedettiin partiossa. Toiminnan ja kaluston kehittyessä ja kun radistin myötä saatiin kaivattuja täydennyksiä partioon sekä tietoja vihollisen väijytyksistä, saivat radistit yhä merkittävemmän aseman partiossa. Radistien taakkoja kevennettiin ja heitä autettiin antennien asentamisessa. Radiosta ja radistista tulikin vakituinen osa kaukopartiota.¹²⁴

Lentotoiminnasta

Osasto Paatsalon toimintaa tuettiin lentokoneilla. Lentokoneet veivät partioita vihollisen selustaan ja myös toimittivat täydennyksiä partioille. Huollollisesti partiot tukeutuivat aluevastuussa olevaan yhtymään. Esimerkiksi Sallan suunnalla toimineet partiot tukeutuivat 36. Vuoristoarmeijakuntaan. Armeijakunnan esikunnan kanssa sovittiin myös lentokoneella pudotettava muonatorpedotäydennykset.¹²⁵ Esimerkiksi 13. elokuuta vuonna 1942 Alakurtista lähtenyt laivue toimitti täydennykset ennalta sovittuun paikkaan kuuden ja puolen tunnin jälkeen radiolla lähetystä pyynnöstä.¹²⁶

Kuljetuksia toteutettiin useilla eri konetyypeillä. Paatsalon mukaan pudotuksissa ei yleensä käytetty varjoa kuin ”*pari kertaa radiolaitteiden ja räjähdysaineiden pudotuksissa*”. Täydennykset toimitettiin pääasiassa ”*Focke-Wulfilla ja joillakin Ju-tyypeillä*”, lisäksi muutaman kerran käytettiin Stuka -syöksypommittajaa, jolloin Paatsalon mukaan ”*koneen lento ei herättänyt erikoisemmin huomiota*”. Lisäksi partiota varten tehdyt ilmakeuhkauslennot suoritettiin Focke-Wulfilla ja ilmeisesti Henschel Hs 126 tiedustelukoneilla (Kuva 7). Kuten aiemmin esitetty kuvauslennoille oli mahdollisuus myös partionjohtajan osallistua ennen partiota, tosin aina lennot eivät toteutuneen huonojen säiden takia. Saksalaisten lisäksi myös suomalaiset koneet ja lentäjät kuljettivat välillä osasto Paatsalon partioita ja täydennyksiä. Jatkosodan aikana osasto

¹²⁴ Paarma (1972), s. 115; Saressalo (1987), s. 52.

¹²⁵ ¹²⁵ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, s. 1–2.

¹²⁶ 9458 (4/Erp4) kertomus n:o 1042 / 42g / 15.8.1942, F68 /872, KA.

Paatsalon partioita tuettiin Erp4 perinneosaston arkiston mukaan yhteensä 16 kertaa lentokoneella.¹²⁷

Kuva 7: Kapteeni Paatsalo keskustelelee saksalaisten lentäjien kanssa. Taustalla ilmeisesti Henschel Hs 126 -tiedustelukone.¹²⁸

Syksyllä 1942 partio vietiin tehtävään kahdella saksalaisella meritaistelukoneella. Myrskystä huolimatta lasku onnistui hyvin ja kaukopartio pääsi rantaan. Partiota oli suojaamassa neljä Messerschmitt-hävittäjää ja lisäksi saattamassa oli kaksirunkoinen tiedustelukone. Saksalaisiin meritaistelukoneisiin mahtui vain kolme partiomiestä kyytiin, joten kuljetuksessa saatiin vietyä yhteensä kuusi miestä. Vastaavasti partion kuljetuksiin osallistui yhteensä seitsemän lentokoneetta. Saksalaiset vesitasojen lentäjät tulivat erikseen tehtävää varten Alakurtin tukikohdasta. Messerschmitt-hävittäjät nousivat saattamaan Nautsista.¹²⁹

¹²⁷ Paarma (1972), s. 174; 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA, s. 2; Saressalo (1987), s. 54; Muistio 4/Erp4 lentotoiminnasta, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹²⁸ Seppo Lampion perinneosastolle luovuttama kuvakokoelma. LJK Perinneosasto.

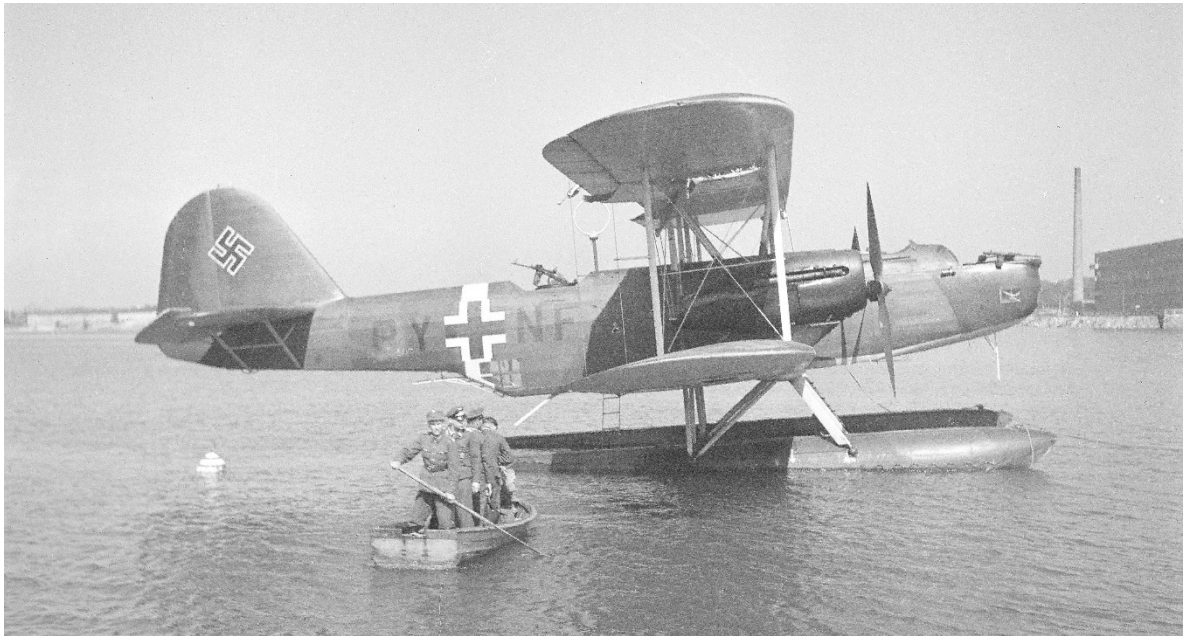
¹²⁹ Partio n:o 28 partiokertomus, 6.–13.9.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Konrad Knabe on muistelmissaan *Lapin lentotiedustelijat* kuvannut Osasto Paatsalon ja lentotiedustelijoiden yhteistoimintaa. Knaben mukaan Lapin kaukotiedustelijat (Fernaufklärungstaffel Lappland / I.(F) / Aufklärungsgruppe 124) kuljettivat ainakin yhden Paatsalon kouluttaman vakoojan tiedustelutehtäviin Arkangelin lähelle ja muutaman kaukopartion tehtäväänsä.¹³⁰

Keväällä 1943 Knabe valmisteli yhdessä Paatsalon kanssa kaukopartion viemisen tehtävään. Lentokuljetus oli haastava, koska kaukopartiomiehiä kuljettavan He 59 oli määrä lähestyä aivan puidenlatvoja hipoen ja ilman lähestymiskaarta. Lennon suojaksi asetettiin kahdeksan Me 109 Messerschmitt-hävittäjää ja yksi lähitiedustelukone. Lähitiedustelukone ilmoitti nopeasti korkeutta pudottamalla järven lähestymisen, jotta iso He 59 (kuva 8) pystyi aloittamaan laskeutumisen oikea-aikaisesti. Lisäksi lähitiedustelukoneella ja hävittäjillä oli tarkoitus hämätä vihollista, jotta se ei kiinnittäisi huomiota vesitasokoneeseen. Knabe huomauttaa, että salassapitosyistä puhelimia ei käytetty kuljetuksen järjestämiseksi, vaan suunnittelu hoidettiin tapaamisyhteyksillä. Vientiryitys onnistui ja ylikersantti Hännisen johtama partio palasi noin kahden viikon päästä turvallisesti omalle puolelle. Huomattavaa on, että Erillispataljoona neljän komentaja Majuri Sovio oli He 59 konekivääriampujana ja konetta lensi lentomestari Parikka.¹³¹ Sovion osallistuminen kuulostaa erikoiselta, mutta toisaalta hänellä oli lentäjätausta. Ilmeisesti Sovio halusi itse olla mukana uskaliaalla vientiryityksellä.

¹³⁰ Knabe, Konrad: *Lapin lentotiedustelijat*. Sarkkila, Heikki (trans.), Gummerus, Jyväskylä 1983. Alkuperäinen teos Das Auge Dietls, 1978, s. 162–163.

¹³¹ Knabe, Konrad: *Lapin lentotiedustelijat*. Sarkkila, Heikki (trans.), Gummerus, Jyväskylä 1983. Alkuperäinen teos Das Auge Dietls, 1978, s. 217–218; Partio n:o 37 partiokertomus, 22.6–1.7.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Nimikirja: Sovio, Johan Oskar.

Kuva 8: Saksalainen Heinkel He 59 meritoimintakone kuvattuna Lauttasaaren edustalla Helsingissä.¹³²

Sissimuona

Elokuussa 1940 Paatsalon tiedustelijat saivat käyttöönsä tiivistemuonapakkauksia. Paatsalon mukaan ”pakkaukset olivat keveitä ja sisälsivät muonaa kahdenkin viikon kulutuksen miestä kohti.” Pakkauksen kokonaispaino oli 25 kiloa, jolloin päiväannoksen painoksi tulee 1,8 kilogrammaa. Pakkauksia kehitettiin koko ajan ja vuonna 1943 paino oli jo tippunut oin 1,25 kilogrammaan päivää kohden. *Kaukopartio-oppaan* mukaan annokset oli tieteellisesti laskettuja tarvittavien minimiravintoarvojen saavuttamiseksi. Suomalaisen sissimuonan lisäksi Paatsalon miehet käyttivät myös saksalalaista partiomuonaa, joka oli samankaltaista kuin suomalainen, mutta sisälsi luutnantti Palon vuonna 1943 kirjoitetun partiokertomuksen mukaan liian vähän kahvia ja voita, mutta toisaalta liikaa teetä. Samana vuonna luutnantti Määttäsen partiolla oli puolestaan käytössä sekä saksalaista että suomalaista partiomuonaa, jolloin muonitusta pidettiin ”riittävänä”. Määttäsen huomauttaa myös vuonna 1943 kirjoitetussa partiokertomuksessaan, että suomalaisesta sissimuonan ongelmista on jo useaan kertaan raportoitu.¹³³ Vaikutta siltä, että muona-asiat vaativat kehittämistä koko jatkosodan ajan.

¹³² SA-kuva n:o 79966, [www.sa-kuva.fi], luettu 3.2.2020.

¹³³ Paarma (1972), s. 115; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 19; 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T 5872/24, KA, s. 9; E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

Kaukopartio-oppaan mukaan sissimuonaa kannatti täydentää kalastamalla, metsästämillä taikka keräämällä marjoja, sieniä tai vihanneksia. Näillä matkan varrelta saatavilla aineksilla partio sai lisää energiaa ja vitamiineja, joista oli muuten pulaa. Kesällä 1942 kersantti Törmäsen partiolta oli ruoka lopussa partion ”viimeisenä päivänä”. Partiomiehet käyttivät kasapanoksia tammukoiden kalastamisen ja näin hankkivat kaloista lisäruokaa loppumatkaa varten. Myös muut partiot koittivat kalastusta, paitsi räjähteillä, niin myös erikseen mukaan otetuilla uistimilla.¹³⁴

Huomio partioiden muonitukseen ulottui myös partioitehtäviä edeltävään aikaan ja niiden jälkeen. Päämajan muistion *Kaukopartioinnista* mukaan partioille tuli jakaa kolme päivää ennen partioon lähtöä ylimääräistä ruokaa. Miehillä tuli jakaa yksi kilogramma ylimääräistä lihaa kolme päivää kohden ja voi-, sokeri- ja tupakka-annos. Kaikkea tuli jakaa niin paljon, että se varmasti riittää ylimääräiseksi syömiseksi normaalien päiväannosten lisäksi. Miesten tuli saada samanlainen annos palatessaan, jotta partio palautuisi matkan rasituksista mahdollisimman nopeasti. Myös Kajaanin kaukopartio-osaston päällikkö Marttina mainitsee kirjoittama *kaukopartio-oppaassa* lisämuonan jaon partioille ennen ja jälkeen partion.¹³⁵

Sukset ja jalkineet

Osasto Paatsalon partiot liikkuiivat pääosin jalan, vaikka lentokoneita, veneitä ja jopa kanootteja käytettiin. Pitkät etäisyydet asettivat haasteita kenkien kestävyydelle kuin myös rasituksessa jalkojen voimakas hikoilu. Oman haasteensa toi tietenkin myös talvi. Osasto Paatsalo sai talvisodan aikana käyttöön huopahiihtokenkiä, mikä lisäsi tiedustelijoiden toiminataedellytyksiä talvella. Kengät eivät tosin kestäneet viikon mittaisen matkan rasitusta vaan hankautuivat rikki, ellei niitä päässyt matkalla kuivattelemaan. Myös kumisaappaat aiheuttivat ongelmia kestävyytensä suhteen. Esimerkiksi Ilmavoimien kaukopartio Vorhon partiokertomuksessa huomauteaan kumisaappaiden kestävä ”vain 300–350 km taipaleen kävellä”. Luutnantti Palo taas toteaa partiokertomuksessaan kumiteräsaappaiden olevan liian kuumat kesäkeleille ja aiheuttavan hikoilua ja rakkoja. Pieksusaapasta pidettiin puolestaan liian kovana. Palon mukaan ”paras jal-

¹³⁴ LjK perinnekarto: 4/Erp4/ Mappi 1, Partio n:o 25; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 19; 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T-5872/24, KA.

¹³⁵ Päämajan tiedusteluosaston päivämätön muistio *Kaukopartioinnista*, T-24761/1, KA, s. 22; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 11.

kine olisi ollut tavallinen kumi- tai nahkapohjainen saapas”. Toisaalta taas Luutnantti Määttäsen mielestä syksyllä kokokumisaappaat olivat parhaat, kosteasta maastosta johtuen.¹³⁶ Eri kommentit painottavat jalkineen valintaa neljän eri vuodenajan mukaan. Mielenkiintoisesti Paul Martinan kirjoittamassa *Kaukopartio-oppaassa* ja Päämajan tiedusteluosaston muistiossa *Kaukopartioinnista* jaotellaan jalkineet vain kesän ja talven mukaan. Vaikuttaa siltä, että jalkineista ei päästy konsensukseen ja jokainen partiomies valitsi itselleen parhaiten sopivat jalkineet (Kuva 9).

Kuva 9: Luutnantti Vesasen partion lähtökuva. Suurimmalla osalla jalassaan nahka- saappaat. Äärimmäisenä vasemmalla olevalla sotilaalla on jalassa pieksusaappaat ja kolmannella oikealla mahdollisesti kumiteräsaappaat. Ilmeisesti partiomiehet pystyivät vapaasti valitsemaan omat jalkineensa.¹³⁷

¹³⁶ Paarma (1972), s. 50, 61; 9457 (3/Erp4) kirje n:o 1041/sal/18.9.1942, T-8453/6, KA; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 8. Päämajan tiedusteluosaston päivämätön muistio *Kaukopartioinnista*, T-24761/1, KA, s. 14.

¹³⁷ Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kokoelma. LJK Perinneosasto; Olli Lampion esitelmä: *Niilo Vesasen ensimmäinen ja viimeinen partiomatka*. LJK perinnearkisto, s. 29.

Lapin alueella jalkineiden lisäksi toinen tärkeä liikkumiseen vaikuttava tekijä oli sukset. Paatsalo muistelmissaan toteaa, että Suomen ”suksikanta oli niin muuttunut kilpahiihdon vuoksi, että hangessa miestä varusteineen kantavia suksia ei ollut lainkaan kaupan koko valtakunnassa ja käytössäkin vain Lapissa... ..tämän vuoksi sopivia varusteita piti teettää.” Muutos oli suuri verrattuna 1920-lukuun, jolloin oli vielä tarjolla useita alueellisia suksimalleja niin ladulle kuin metsäänkin.¹³⁸

Osasto Paatsalo käytti pääosin pitkiä 8–9 jalan (243–274 senttimetriä) suksia. Näissä käytettiin avositeita, jotka eivät olleet yhtä tukevia kuin kiintositeet. Pitkien suksien etu oli hyvä liikehtimiskyky syvässä lumessa ja tasaisella nopeudella. Honkanen tosin huomauttaa 1944 kirjoittamassaan partiokertomuksessa, että ”kevätpuolella, kun lumi laskee ja pinta tulee kovemmaksi, ovat kiintositeiset, lyhyemmät sukset edullisemmat”. Lisäksi hän teroittaa lyhyempien ja ketterämpien suksien merkitystä partiointimallissa, missä perustetaan tukikohta toiminta-alueelle ja sieltä lähetetään kevyesti varustettuja partioita tiedustelemaan. Päämajan tiedusteluosaston muistio *Kaukopartioinnista* puolestaan painottaa suksien pituutta ja leveyttä, mutta arvostelee kiinteitä patenttisiteitä. Patenttisiteiden mukavuutta arvostettiin, mutta niitä pidettiin suhteellisen hitaana irrottaa ja ”kompastunut hiihtäjä voi vaarallisessa tilanteessa menettää henkensä niitä irroittaessa”. Tällä ilmeisesti tarkoitettiin kiintositeiden käytettävyyttä kohtaamistaistelussa. Edellä mainituista syistä kokeneetkin hiihtäjät käyttivät kaukopartiomatkoilla avositeitä.¹³⁹

Toisaalta perinteiset siteetkään eivät olleet ongelmattomia. Talvella 1943 yhdeltä luutnantti Timo Kontulan partion miehistä lähti suksi partioon väistäessä vihollista tunturia ylös. Suksea ei lähdetty hakemaan, vaan veistettiin uusi, johon laitettiin varakärki paikalleen. Itse veistetty sukki ei ollut yhtä nopea hiihtää kuin varastolta saatu, mutta riittävä. Lisäksi partiot saattoivat kantaa talvella erillisiä suksirautoja suksipaarien tai -ahkioiden tekemistä ja haavoittuneiden kuljettamista varten.¹⁴⁰

¹³⁸ Paarma (1972), s. 167; Esimerkiksi suomalaisista suksista Puolanko ja Muhos-mallit sopivat syvässä lumessa hiihtämiseen ja Haapavesi-malli sopi paremmin ladulle. ks. Eimeleus, Karl: *Skis in the Art of War*. Frank, William & John Allen (eds.), Northern Illinois University Press, Ithaca 2019. [ePUB]. Alkuperäinen teos Lyži v vo-jennom dele, 1912.

¹³⁹ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA; Päämajan tiedusteluosaston päivämätön muistio *Kaukopartioinnista*, T-24761/1, KA, s. 13.

¹⁴⁰ Partio n:o 35 partiokertomus, 6.2.–7.3.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto. 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA.

Talvella 1944 Neuvostoliiton selustajoukkojen seuraama partio oli paluumatkalla, kun partion johtaja vänrikki Torsten Sundqvist ampui vahingossa omaa sivustansuojauspartiotaan. Ikävä kyllä vänrikin tuli oli tarkkaa ja hän haavoitti kahta omaa partiomiestään. Jälkeenpäin kirjoitetun partiokertomuksen mukaan ”*Alikersantti Parpala pystyi juuri hiihtämään omin avuin*”, mutta toinen haavoittuneista, sotamies Vainio jouduttiin kuljettamaan suksiahkiolla loppumatka pehmeässä lumessa (Kuva 10). Tilanteesta johtuen, partion johtaja oli ”*niin hermona, että partion johtajuus oli annettava ylikersantti Kuoskun tehtäväksi*”. Haavoittuminen tapahtui 25. tammikuuta 1944 ja partio pääsi takaisin omien puolelle vasta kolmen päivän marssin jälkeen.¹⁴¹

Kuva: 10: Luutnantti Ahola ja kapteeni Paatsalo tarkastelevat erilaisia suksiahkioita. Suksiahkioiden välissä avositeillä varustetut partiosukset. Suksiahkiota esittelevällä luutnantilla käytössä kiintositeet.¹⁴²

¹⁴¹ Partio n:o 48 partiokertomus, 22–28.1.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁴² Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK Perinneosasto.

Muut varusteet

Kesäaikaan hyttysistä oli kiusaa tiedustelijoille. Paatsalon mukaan välirauhan aikana tiedustelijoiksi värvätyt koltat käyttivät sääskikankaita, jotka ulottuivat niskan yli poskelta toiselle. Tämän lisäksi luuntantti Palo mainitsee partiokertomuksessaan vuonna 1943 saksalaisten sääskiverkkojen olleen suureksi hyödyksi majoittuessa. Lisäksi partiot käyttivät pikiöljyä hyönteisten karkottamiseen. Palon partiokertomuksen mukaan heinäkuussa 1943 liikkuneella partiolla oli kaikilla mukanaan hyttysverkot ja pikiöljypullot. Myös kaukopartioinnista kertova Päämajan muistio mainitsee sääskien olevan nimenomaan pohjoisen ongelma ja kehotti myös kantamaan edellä mainittuja varusteita kaukopartiossa kesäaikaan.¹⁴³

Painon ollessa partiomiesten kiusa pitkillä matkoilla, suosittiin keveitä ja monikäyttöisiä varusteita. Esimerkiksi 1943 heinäkuussa luutnantti Palon partiassa telttakangas oli jokaisella mukana. ”Kolmikulmaiset telttakankaat olivat myös hyvin käytännölliset, koska niistä saa hyvin tehtyä laavun ja kangasta voidaan käyttää sadeviittana.” Varusteen tärkeyttä kuvaa hyvin esimerkiksi se, että vain joka toisella oli mukanaan villapaita. Lisäksi osa kantoi mukana öljykankaisia telttalakanaita, joita käyttivät huopina nukkuessa.¹⁴⁴

Paatsalon mukaan partioiden käyttämä reppu oli norjalainen satulareppu jo talvisodan aikaan.¹⁴⁵ Jatkosodassa kokeiltiin uusia reppuja, koska ainakin osa partioista piti reppuja liian pieninä varustemäärän kantamiseksi talvella. Testissä ollut reppu ”*m/kekkonen*” todettiin tarkoitukseen sopivan kokoiseksi.¹⁴⁶ Lähteiden perusteella ei ole tietoa kuinka laajan käyttöön testissä ollut reppu päätyi. Oletettavasti pääosa Paatsalon partiomiehistä kantoi norjalaista satulareppua koko jatkosodan ajan.

¹⁴³ Paarma (1972), s. 81; 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T-5872/24, KA; Päämajan tiedusteluosaston päiväämätön muistio, T-24761/1, KA, s. 14.

¹⁴⁴ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, s. 7.

¹⁴⁵ Paarma (1972), s. 173.

¹⁴⁶ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

Erikoisvarusteita partioilla oli mukana valokuvauskoneita, puhelinlinjojen kuuntelulaitteita, kelloja sekä viitoitusvaatteita lentäjiä varten. Lääkintäpakkauksen lisäksi osaston johtajalla oli mukana esimerkiksi vuonna 1943 kirjoitetun partiokertomuksen mukaan ”*varasiteitä, talkkia, heftanauhaa ja hiilitabletteja sekä seroformijauhetta*” (haavojen hoitoon). Varsinaiseen lääkepakkaukseen puolestaan kuului lääketabletteja, joilla hoidettiin erilaisia partiossa esiintyviä vaivoja, kuten ripulia, kuumetta tai väsymystä.¹⁴⁷

Partiot käyttivät pervitiiniä poikkeustilanteissa saadakseen lisää energiaa yleensä paluumatkaa varten. Talvella 1942 partio oli palaamassa tehtävästä, kun partiokertomuksen mukaan ”*metri-nen lumi erittäin suojaisena hidasti kulkua ja pani voimainponnistuksen äärimmilleen*”. Ras-kaassa lumessa hiihto lisäsi miesten energiankulutusta ja loppumatkasta ruoka hupeni ja ener-giavaje vaivasi miehiä. Partio turvautui loppumatkasta pervitiinin käyttöön ”*erittäin pieninä annoksina*”.¹⁴⁸

Pervitiinin kanssa sattui myös virheitä annostelussa. Paatsalon miehille sattui tiedettävästi yksi tapaus, jossa vihollistoiminta yhdistettynä pervitiinin liialliseen käyttöön, aiheutti muusta partiosta eksymisen ja lopulta haavoittumiseen saksalaisten miinakenttään. Toisaalta Paatsalon partiomies Aimo Koivunen muistelee *Kansa Taisteli* -lehdessä pervitiinin antaneen tarvittavaa energiaa vihollisia karkuun hiihtämiseksi. Kohtalokkaaksi Koivuselle kävi liian suuren annok-sen ottamisen kerralla, jolloin muut partion jäsenet joutuivat sekavasti käyttäytyneeltä partio-mieheltä ottamaan patruunat ja lippaat pois konepistoolista. Koivunen ajautui myös erilleen muusta partiosta ilman ruokaa ja vailla muistikuvia. Koivunen otti pervitiiniä, koska oli ollut avaamassa latua vihollisen ajaessa partiota takaa ja tunsu voimiensa ehtyvän.¹⁴⁹ Koivusen ta-pahtumarikkaasta ja vaarallisesta partiosta voidaan todeta pervitiinin käytön olleen pahimmil-laan ongelmallista, mutta ilmeisesti huumeen piristäville ominaisuuksille oli ollut tarvetta.

¹⁴⁷ Ibid., Liite 2, s. 3; Erillinen pataljoona neljän perinneyhdistyksen kaukopartioesineistöä, [www.erp4.fi], luettu 19.3.2020.

¹⁴⁸ Partio n:o 21 partiokertomus, 20.3–5.4.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁴⁹ Partio n:o 53 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Koivunen, Aimo: Pervitiini-partio, *Kansa taisteli* 04/1978. Suomen sotahistoriallinen seura [kansataisteli.sshs.fi], luettu 21.01.2016.

Kaikki partioiden varusteet eivät olleet mukaan otettaessa täysin kenttäkelpoisia. Esimerkiksi joulukuussa 1941 kersantti Lauri Kuoskun johtama partio oli saanut mukaansa uusia sytyttimiä ja partio koitti miinoittaa niiden avulla Muurmanskin rataa. Uusille sytyttimille ei oltu tehty kunnollisia pakkastestejä ja jälkeen päin opittiin, että ne menettivät tehonsa pakkasessa. Myöhemmin tehdyn kuvauslennon mukaan rata ei ollut tuhoutunut.¹⁵⁰

Räjähteiden kanssa sattui myös kuolemaan johtaneita haavoittumisia. Talvella 1944 palaamassa ollutta partiota oli seurattu jo jonkin aikaa ja kaikki latumiinat oli käytetty. Kaukopartiokertomuksen mukaan partio ryhtyi miinoittamaan latuaan niin sanotuilla ”erikoislaitteilla”, puihin naulattavilla munakäsikranaateilla, johon kuului ”*ns. erikoisherkkä liipaisin viritin*”. Munakäsikranaatin mallinen erikoiskäsikranaatti sisälsi noin 30 erillistä räjähdettä, jotka eri pituisten paloaikojen jälkeen räjähtelivät kiväärin laukausta muistuttavalla äänellä. Kokenut pioneeri Sergeijef Vasili oli asentamassa juuri edellä mainittua panosta, kun se räjähti ja tappoi hänet välittömästi. Sodan jälkeen kirjoitetussa partiokertomuksessa onnettomuuden syyksi epäiltiin väsymystä partion hiihdettyään kolme vuorokautta nukkumatta. Kertomuksessa lisäksi mainittiin, että ”*hanget olivat vahvat ja pehmoiset*”, mikä osaltaan oli lisännyt partion rasittavuutta.¹⁵¹

Varusteiden painot

Varusteiden painon takia jouduttiin pitkiä partioita auttamaan myös erillisillä kanto-osastoilla, vesistöjen ollessa jäässä estäen partioiden viemisen tehtävään vesitasolla.¹⁵² Kanto-osastoina käytettiin toista kaukopartiota, aluevastuussa olevia joukkoja ja erikseen muodostettuja porosastoja (kuva 11). Esimerkiksi ylikersantti Hännisen partiota 4.–18. elokuuta 1944 saattoi 17 poron osasto ajomiehineen. Oletettavaa tosin on, että porot olivat apuna vain alkumatkasta, koska niille oli käskyn mukaan varattu ruokaa vain neljäksi päiväksi.¹⁵³ Hännisen partion vahvuus oli 17 sotilasta ja lisäksi kolme asiamiestä. Asiamiehet partion oli tarkoitus saattaa tehtävään lähelle Kantalahtea. Asiamiehille kuljetettava radio painoi pelkästään 19,5 kilogrammaa ja matkaa edestakaisin tuli partionjohtajan arvion mukaan 300 kilometriä.

¹⁵⁰ Partio n:o 19 partiokertomus, 13.–20.12.1941, 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁵¹ Partio n:o 51 3. osapartion partiokertomus, 9–15.2.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; ks. myös erikoiskäsikranaatti, Ollila & Uitto: *Partiokertomus matkasta Säämäjärven–Sotjärven kannakselle, 6.8–2.9.1944*, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁵² Saressalo (1987), s. 54.

¹⁵³ 36 AKE (vuoristo) Ia käskyn luonnos n:o 216/44/sal./8.2.1944, F68 rulla 890, KA.

Kaukopartio-oppaan mukaan yksittäisen partiomiehen repun paino saattoi olla lähtiessä jopa 40–50 kilogrammaa.¹⁵⁴

Kuva 11: Poroja käytettiin helpottamaan partiomiesten taakkaa. Kuvan partiomiehellä ei ole selässään edes reppua.¹⁵⁵

Porojen käyttö partiotoiminnassa ei ollut pelkästään jatkosodan ilmiötä, sillä tiedettävästi myös talvisodassa tiedustelupartiot käyttivät poroja varusteiden kuljettamista varten. Esimerkiksi vuonna 1939 3. joulukuuta Ivalosta lähtenyt 13 sotilaan tiedustelupartioon kuului neljä poroa ahkioineen. Myös Neuvostoliiton partiot käyttivät poroja talvi- ja jatkosodan aikana.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Partio n:o 27 partiokertomus, 4.–18.8.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 10.

¹⁵⁵ Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kokoelma. LJK Perinneosasto.

¹⁵⁶ Tähjä (2007), s. 68; Partio n:o 24 partiokertomus, 20.3.–5.4.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Paarma (1972), s. 183–189.

Talvella 1944 lähtenyt kapteeni Ilmari Honkasen johtama kaukopartio osasto pakkasi varusteensa noin neljän päivän tiedustelutehtävää varten. Honkasen tekemän partioilmoituksen mukaan ”*partiomiehen aseistuksen, hävitystarvikkeiden, erikoisvarustuksen ja muonan keskimääräinen paino oli*” 12,5 kilogrammaa, josta muonan osuus oli noin 5 kilogrammaa. Tästä voidaan laskea miehen päivittäisen ruoka-annoksen painaneen noin 1,25 kilogrammaa.¹⁵⁷

Kesällä 1943 Luutnantti Onni Palon 12 vuorokautta kestäneen partion keskimääräinen varusteiden paino oli noin 21–23 kilogrammaa. Ruuan osuus painosta oli partiokertomuksen mukaan noin 13–15 kilogrammaa, mikä jaettuna päiviä kohdin on 1,08–1,25 kilogrammaa päivälle.¹⁵⁸ Ruuan paino on lähes sama kuin aikaisemmin mainitun Kapteeni Honkasen osaston ilmoittamat painot. Vertaillen näitä kahta partiota, voidaan todeta, että partioiden repussa kuljettama varustus oli lähes sama kesällä ja talvella. Talvella tosin päällä oli lumipuku, turkisliivi ja hanskat sekä repussa rukkaset.

¹⁵⁷ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA.

¹⁵⁸ 4/Erp4 kirje n:o 1833/salainen/23.7.1943, T-5872/24, KA.

3 PALUU VIHOLLISTA VÄLTELEN OMILLE LINJOILLE

3.1 Neuvostoliiton selustanvarmistusjoukot

Osasto Paatsalon vastustajana toimi kolme erilaista vihollisorganisaatiota. Etulinjassa urien suunnassa olivat Neuvostoliiton asevoimat, jotka keskittyivät varsinaisiin sotatoimiin pääurien suunnassa. Kantalahden suunnassa 19. ja Muurmanskin suunnalla 14. armeija. Jatkosodan suomalais-saksalaisen hyökkäyksen pysähtyttyä muodostuivat rintamalinjat linnoitteineen Petsamon suunnalla Litsajoen tasalle ja Sallan suunnalla Alakurtin itäpuolelle. Rintamien sivustaa ja selustaa suojasivat Neuvostoliiton sisäasiainkomissariaatin (NKVD) rajavalvontarykmentit ja pataljoonat. Pohjoisessa Muurmanskia suojasi 4. rajavalvontaosasto rannikolla ja rajapataljoona 181. Muurmanskin alueella. Salla–Kantalahden vastaisen suunnan selustaa turvasi rajavalvontarykmentti 32. ja 101. Muurmanskin ja Kantalahden väliin jäävää aluetta suojasi rajarykmentti 82. Lisäksi Muurmanskin rataa varmisti NKVD:n 80. rykmentti.¹⁵⁹

Rajajoukkojen lisäksi Neuvostoliitto käytti myös asiamiehiä ja tiedustelijoita ollakseen selvillä suomalaisten rajan ylityksistä. Vuonna 1941 Neuvostoliitto sai 10. helmikuuta ja 1. huhtikuuta varoituksen suomalaiselta asiamieheltään, että Rovaniemellä tiedusteluosaston päällikkö Harri Paatsalo valmistelee tiedustelijoiden lähettämistä Neuvostoliittoon.¹⁶⁰ Lähteestä ei tosin käynyt ilmi saatiinko Paatsalon asiamiehet kiinni. Myöskään muut lähteet eivät kerro partioiden törmäyksen ongelmiin mainittuna aikana.

Tietovuodot alkuvuodesta 1941 eivät olleet yksittäistapauksia. Myös syyskuussa samana vuonna asiamiehen hakupartio palasi tyhjin käsin, odoteltuaan lumi- ja räntäsateessa Muurmanskin suunnalla monta vuorokautta. Osasto Paatsalon perinneyhdistyksen tietojen mukaan tiedustelu oli myöhemmin selvittänyt, että asiamies oli ollut neuvostoliittolainen yliluutnantti ja ”vetänyt meikäläisiä nenästä”. Pääosa viiden hengen partiosta oli ollut viemässä asiamiestä Muurmanskin lähelle kuukautta aikaisemmin.¹⁶¹ Mielenkiintoisesti asiamies ei ollut kuitenkaan lähettänyt neuvostoliittolaisia sotilaita noutopaikkaan suomalaista kaukopartiota vastaan.

¹⁵⁹ Roiha (1973), liite 1.11; Päämajan tiedusteluosaston päiväkäsky n:o 7940/sal/10.12.1943, T-4945/5, KA, s. 16–17; E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

¹⁶⁰ Verigin, Sergei: *Vakoojat vastakkain. Suomen ja Neuvostoliiton tiedustelusota 1939–1944*. Mikko Harjula (trans.), Livonia Pirint, EU 2019. Alkuperäinen teos Protivostojanie. Borba sovetskoi kontrrazvedki protiv finskih spetslusb (1939–1944), 2016, s. 82–83.

¹⁶¹ Partio n:o 15 partiokertomus, 7.–12.10.1941. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 12 partiokertomus, 27.7.–9.8.1941. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

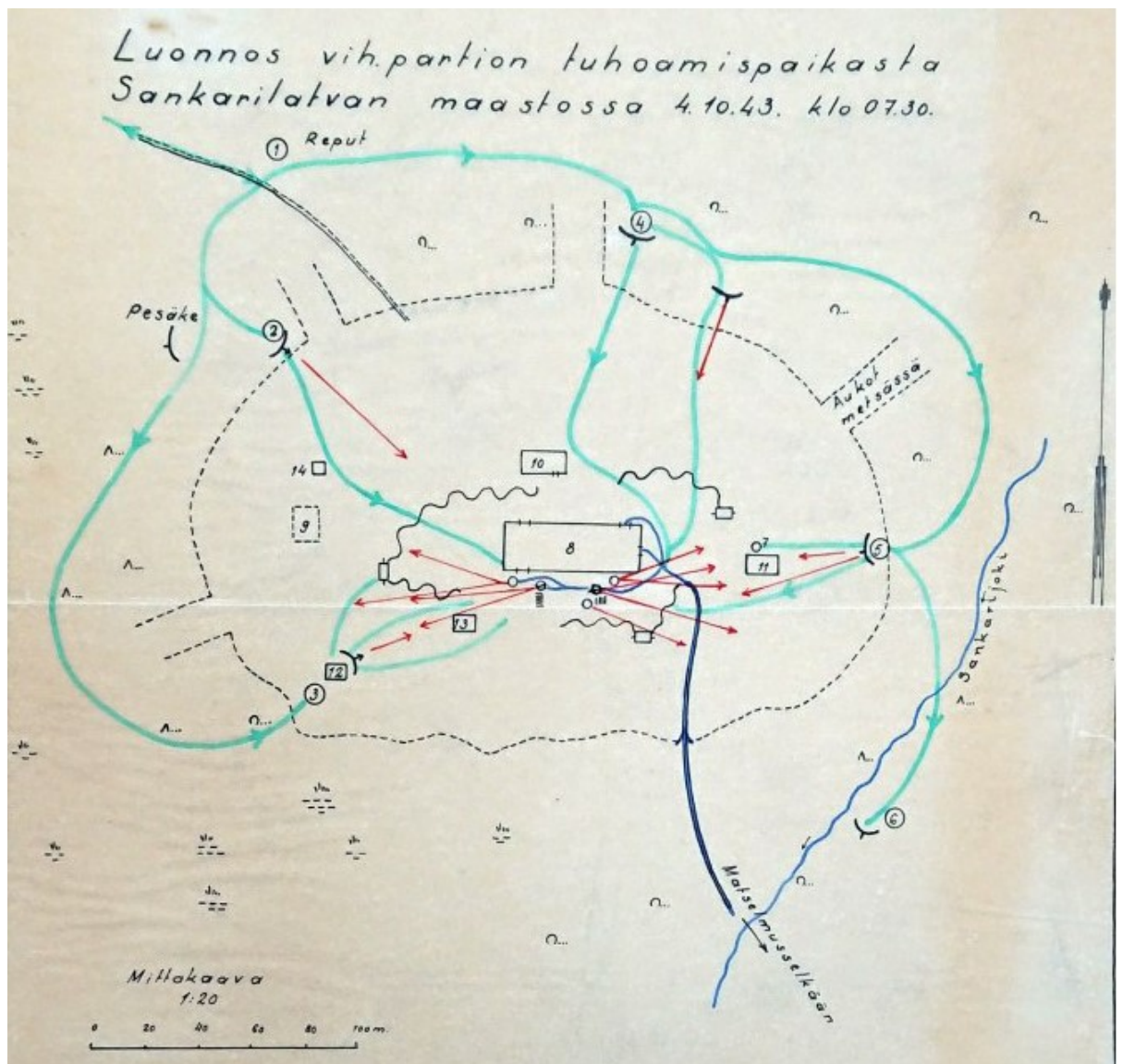
NKVD:n rajayksiköiden lisäksi selustanvarmistukseen perustettiin erityisiä tuhoojapataljoonia kommunistisen puolueen politbyroon ja kansan komissaarien neuvoston käskyllä 24. marraskuuta 1941. Tuhoojapataljoonat koottiin aineksesta jota ei ollut syystä tai toisessa otettu vakinaisiin joukkoihin. Tuhooyksiköt liitettiin alueellisen NKVD:n hallintaan. NKVD oli jo aikaisemmin 25. päivänä kesäkuuta 1941 keskittänyt kaikki kulloisen rintaman selustavarmistusjoukot yhden päällikön alle, jolloin hänen komennossa oli esimerkiksi Muurmanskin suunnalla rajajoukot, operatiiviset joukot, saattojoukot, rautatiejoukot ja erityisen tärkeitä tuotantolaitoksia suojelevat yksiköt. Kantalahden ja Muurmanskin suunnan selustajoukot kuuluivat kaikki saman NKVD:n päällikön alaisuuteen ja joukkojen kokonaisvahvuus oli noin 3600 miestä.¹⁶²

Roihan tutkielman *Sissi- ja kaukopartiosotaa Suomen sodissa 1941–1944* mukaan NKVD:n rajarykmentit uudelleen organisoitiin vuonna 1943. Tuolloin rykmentissä oli kolme pataljoonaa, joissa kussakin viisi kenttävartiota, jotka vastasivat komppaniaporrasta. Kenttävartion vahvuus oli yleensä noin 50 miestä ja 4 partiokoiraa. Kenttävartiossa oli kolmea erilaista ryhmää. 10–15 hengen tiedustelu- ja etsintäryhmään kuului aina upseeri ja siihen kuului kenttävartion parhaat miehet, lisäksi ryhmä oli varustettu radiolla. Lisäksi kenttävartioon kuului 4–10 hengen partioryhmä ja 2–4 hengen vartio- ja tähytysryhmä.¹⁶³ Roihan tutkielma tosin perustuu sotavanki-, radiotiedustelu- ja kaukopartioiden keräämille tiedoille, joten aivan varmoja ei voida rajajoukkojen rakenteesta olla. Luultavasti kenttävartiot kuitenkin käyttivät parhaita miehiään takaa-ajoon. Roihan tutkielmasta ei myöskään selviä kenttävartioiden ryhmien määrää.

¹⁶² Stepakov, Viktor; Sergey Kononov, Pavel Petrov & Dmitry Frolov: *Partisaaneja, desantteja, sissejä – rintaman molemmilla puolilla*. Koivula Timo (ed.). Hipputeos Oy, Helsinki 2005. Alkuperäinen teos Komandos, russkie diversanty protiv "kukušek", 2004, s. 189.

¹⁶³ Roiha (1973), s. 33.

Elokuussa 1942 Paatsalon partiota oli jäljittänyt kaksi erillistä vihollisosastoa, tosin saamatta partiota kiinni. Saksalaistietojen mukaan osastojen vahvuus oli ollut noin 90 sotilasta. Myös luutnantti Määttäsen partio törmäsi NKVD:n joukkoihin Sallan suunnalla lokakuussa 1943 ja tuhosi kohtaamansa partion (KUVA 12). Määttäsen sotavankikuulustelujen mukaan läheiseen NKVD:n komppaniaan olisi kuulunut 91 miestä. Määttäsen tuhoamassa partiossa puolestaan oli neljä sotilasta ja yksi aliupseeri. NKVD:n partion aseistuksena oli yksi Thompson-konepistooli, kaksi sotilaskivääriä, pikakivääri ja automaattikivääri.¹⁶⁴ Partio oli siis varsin hyvin aseistettu.

Kuva 12: Luutnantti Määttäsen luonnos NKVD:n partion kanssa 4. lokakuuta 1943 käytystä taistelusta.¹⁶⁵

¹⁶⁴ E/ Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, Kansallisarkisto (KA), Liite 5, s. 2; Partio n:o 26 partiokertomus, 8.–13.10.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁶⁵ E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, Liite 6a1.

Määttäsen kuulustelutiedot ja saksalaisten ilmoittavat NKVD komppanioiden vahvuudet ovat osittain ristiriidassa Roihan esittämien lukujen kanssa. Toisaalta Määttäsen vanki on voinut valehdella kuulusteluissa, mutta tuntuisi erikoiselta, että NKVD:n partiot yrittivät tuhota kaukopartioita huomattavasti pienemmillä osastoilla kuin kaukopartiot itse ovat. Turvallista lienee olettaa, että ainakin Sallan suunnalla NKVD:n komppania ja seuraavat osastot olivat vahvuudeltaan huomattavasti kaukopartioita isommat. Pienempiä partioita ilmeisesti käytettiin yksittäisten maastonkohtien varmistamiseen ja tähystykseen sekä yhteyspartioihin eri kenttävartioiden ja osastojen välille.

Ylikersantti Hännisen asiamiestä saattamassa ollut 20 sotilaan saattopartio kohtasi ja tuhosi kaksi erillistä vihollisen partiota kaksi viikkoa kestäneellä kaukopartiollaan talvella 1942. Ensimmäinen tuhottu vihollispartio oli huoltokuljetusta suorittava kahden miehen ja kahdeksan poron partio. Viisi vuorokautta myöhemmin Hännisen partio havaitsi samalla paikalla 30–40 henkisen vihollisen osaston, joka oli ilmeisesti tullut tutkimaan tuhotun huoltopartion kohtaloa. Hännisen partio asettui väijytykseen ja tuhosi vihollisosaston lähes viimeiseen mieheen.¹⁶⁶ Neuvostoliiton varmistusjoukot eivät siis voineet luottaa pelkkään numeeriseen ylivoimaansa suomalaisten kaukopartioita seurattessaan.

Kohtaamisen Neuvostoliiton selustanvarmistusjoukkojen kanssa ei aina sujunut osasto Paatsalon kannalta edullisesti. Esimerkiksi joulukuussa 1941 Neuvostoliiton vilkas partiotoiminta Kiestinki–Louhi-tien reunoilla pakotti partion palaamaan takaisin ensimmäisenä päivänä. Ylikersantti Kuoskun partio pääsi aloittamana tehtävänsä vasta, kun muut suomalaiset joukot ajoivat Neuvostoliiton partiot pois Kiestinki–Louhi-tien pohjoispuolelta.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Taistelupaikka oli Uurajoen maastossa, Muurmanskin suunnalla. Partio n:o 24 partiokertomus, 20.3.–5.4.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Paarma (1972), s. 183–189.

¹⁶⁷ Partio n:o 19 partiokertomus, 13.–20.12.1941. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Syyskuussa 1942 ylikersantti Hännisen partio oli ollut tähystämässä Petsamo–Muurmanki-tiellä viiden vuorokauden ajan, kun noin komppanian vahvuinen vihollisosasto hätisti partion paluumatkalle. Sodan jälkeen kirjoitetun partiokertomuksen mukaan vihollinen ilmeisesti paikansi kaukopartion suuntimalla sen radiosignaalin. Partio pääsi kuitenkin vihollisosastoa karkuun ilman tappioita. Paatsalon omien muistelmien mukaan voitiin radiolla liikennöidä melko turvallisesti vuoteen 1943, jolloin todettiin ”peilausvaara”.¹⁶⁸ Ilmeisesti paljastumisen uhka pakotti partiot muuttamaan asemaansa aina viestien välillä ja pitkät yhdessä pisteessä tähystämiset jouduttiin lopettamaan.

Neuvostoliitto käytti selustan varmistuksessa hyväkseen luonnonmuotoja, kuten jokia ja järviä. Partioiden tiedettiin myös käyttävän koiria jokilinjojen partiointiin ja takaa-ajoon. Esimerkiksi Salla–Kantalahti-tien pohjoispuolella Jounijoki-linjalla syksyllä 1943 aktiivinen koirapartion takaa-ajo esti suomalaisten suunnitellut vesistönylitykset. Partioinnin lisäksi Neuvostoliitto asetti myös väijytyksiä suomalaisille kaukopartioille todennäköisiin ylityspaikkoihin. Kiestingin suunnalla luutnantti Vesasen partio joutuikin väijytykseen palatessaan junan suistamistehävästä läheltä Louhea. Neuvostoliiton joukot olivat arvanneet partion ylityspaikan ja asettuneet väijytykseen. Partiolle ei kuitenkaan aiheutunut tappioita vaan se joutui palaamaan takaisin ja etsimään uuden reitin kohti kotia.¹⁶⁹

Myös Muurmanskin suunnalla joutui partioita keskeyttämään tehtäviään Neuvostoliiton vastatoimien takia. Helmikuussa 1943 Luttojoelta lähtenyt partio ei koskaan päässyt Muurmanskin radalle. Partio joutui kääntymään takaisin vihollisen aktiivisen lentotiedustelun ja hävittäjien hyökkäilyn takia. Partio ei tosin kärsinyt tappioita 340 kilometrin partiomatallaan. Suurimmat haasteet olivat tosin muusta kuin pakkasista johtuvia, ja osa miehistä piti lähettää takaisin jalkojen ja käsien paleltumisen takia jo alkumatkasta.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Partio n:o 28 partiokertomus, 6.9–13.9.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto. Paarma (1972), s. 174

¹⁶⁹ Partio n:o 45 partiokertomus, 29.8.–7.9.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 30 partiokertomus, 29.9.–8.10.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁷⁰ Partio n:o 35 partiokertomus, 6.2.–7.3.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

1944 huhtikuussa luutnantti Jounin partio totesi Suuroiva-joelle johtavan uuden tien varmistuksen olevan erittäin tiheästi järjestetty. Tie oli rakenteilla Salla–Kantalahti-tien pohjoispuolelle. Partiokertomuksen mukaan ei tielle ollut mitään asiaa. Myöhemmin saman kuukauden aikana tietä kävi tähystämässä uudestaan luutnantti Jounin partio. Partion havainnot olivat samankaltaiset. ”*Vartiomiehiä oli vierä vieressä, noin 500 metrin päässä työmaan sivussa.*”¹⁷¹ Neuvostoliiton varmistustoimista huolimatta tiedustelupartiot pystyivät tähystämään ja partioimaan alueella.

Vänrikki Tuuliainen joutui maaliskuussa 1942 ylittämään varmistuslatuja ja huoltotien päätäkseen tiedustelualueelleen. Ylitysten vaarallisuus tiedostettiin ja laduista ja tiestä mentiin ylitse pimeän aikana. Ylitetyllä tiellä oli kulkenut päiväsaikaan runsaasti hevospeljettuja ja hiihtäjiä. Partio ei kuitenkaan saanut peräänsä seuraajia, mikä tuntui sodan jälkeen kirjoitetun partiokertomuksen mukaan ”*ihmeelliseltä*”. Alueella tiedettiin olevan vihollisen tähystyspaikkoja järvien rannoilla.¹⁷²

Jatkosodan kehittyessä myös Neuvostoliiton toimintatavat kehittyivät. Osasto Paatsalon kovaonnisin partio sattuikin 1944 maaliskuussa. Partio oli luutnantti Pellin johtamana hiihtänyt takaa-ajajia karkuun jo useita tunteja putkeen. Partionjohtaja havaitsi edessä kaksi vihollisen sotilasta, jotka päätti ottaa vangeiksi. Sotilaat olivatkin ansa ja väijytyksessä kuolivat partiomiehet Mikko Miettunen ja Esko Järä, lisäksi Heloniemi ja Sotaniemi haavoittuvat taistelussa. Sotaniemi pystyi jatkamaan hiihtoaan, vaikka hänen läpi oli ammuttu konepistoolilla. Hänet haettiin myöhemmin tilatulla saksalaisella lentokoneella. Sotaniemi tosin kuoli kenttäsairaalassa kolme vuorokautta myöhemmin.

¹⁷¹ Partio n:o 57 partiokertomus, 4.–6.9.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 59 partiokertomus, 23.–25.9.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁷² Partio n:o 23 partiokertomus, 12.–14.3.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Partiota johtaneen luutnantti Pellin kohtalosta on ristiriitaisia tietoja. Osasto Paatsalon veteraanien sodan jälkeen kirjoittaman kaukopartiokertomuksen mukaan ”*partionjohtaja Pelli kieltäytyi lähtemästä matkaan ja hänet oli haudattava lumeen käskystä.*” Kirjassa *Salaisen tiedustelun partiot* Pellin mainittiin vain ”*jääneen joukostamme*”. Sotavankeustiedoissa hänet on kirjattu jääneen kentälle haavoittuneena.¹⁷³ Partionjohtajan hautaaminen lumeen kuulosta lähteiden valossa oudolta. Miksi Pelli ei yrittänyt hiihtää muiden mukana vihollisia pakoon? Mikäli hän oli haavoittunut, oli lumeen hautamisessa enemmän järkeä piiloutumisyriytyksenä. Varmaa on vain, että Pelli ei palannut muun partion mukana.

3.2 Opit toiminnan salaamiseksi ja takaa-ajon torjumiseksi

*”Etenevän kaukopartioelimen on koko ajan kiinnitettävä huomiota harhauttamiseen tarpeellisuuteen, koska milloin tahansa on mahdollista, että vihollinen saa vihiä sen olemassaolosta ja ryhtyy takaa-ajoon tai muihin toimenpiteisiin sen tuhoamiseksi.”*¹⁷⁴

Kaukopartio-oppaaseen kirjoitettu toteamus harhauttamisen tarpeellisuudesta kuvaa hyvin kaukopartiotoimintaa. Harhauttaminen, vihollisen välttäminen ja aktiivinen takaa-ajon torjuminen, kuuluivat oleellisesti vihollisen selustassa partioimiseen. Koska partio oli lähes aina ali-voimainen suhteessa ympärillä oleviin vihollisjoukkoihin, se joutui miettimään vihollisen välttämistä tehtävän suunnittelusta aina omien puolelle palaamiseen saakka.

Kaukopartio-oppaan mukaan rintamalinjojen ylittäminen ”*on aina salattava, sillä jos vihollinen saa ylityksestä tiedon, on siitä kaukopartiolle jatkuvasti vaikeuksia jo etenemisvaiheessa*”, mikä puolestaan saattoi vaarantaa koko tehtävän. Tämän vuoksi ylitysvaihe oli aina suunniteltava, valmisteltava ja suoritettava huolellisesti. Ylityksessä oli käytettävä tiedustelua, harhauttamista, naamioimista ja yllätystä tarpeen mukaan. Lisäksi oppaan mukaan myös saattopartiolla voitiin pyrkiä harhauttamana vihollista todellisen kaukopartion suunnasta. Talvella kuitenkin oli oletettava, että rintaman ylitys paljastuu ja varauduttava siihen, että kaukopartio joutuu ennemmin tai myöhemmin vihollisen takaa-ajamaksi. Oppaan mukaan kaukopartio pitääkin tal-

¹⁷³ Paarma (1972), s. 181–182; Partio n:o 52 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Pelli Oiva Arvid sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p519081?tab=1], luettu 17.3.2020.

¹⁷⁴ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA, s. 20.

vella suunnitella lyhyeksi ja partiot suhteellisen vahvoiksi sekä ”*valittava niihin kestävyyshihtäjiä miehistöksi.*”¹⁷⁵ Marttinan näkemys ei kuitenkaan toteutunut täysin osasto Paatsalon alueella, vaan Lapin kaukopartiot olivat melko pitkäkestoisia myös talvella pitkien partioetäisyyksien vuoksi.¹⁷⁶

Varsinaiseen takaa-ajon torjuntaan *Kaukopartio-opas* mainitsee olevan useita keinoja, jotka vaihtelevat vuorokaudenajasta, säästä ja maastosta riippuen. Talviaikaan vihollisen eksyttäminen oli hyvin vaikeaa ja vaati yleensä suotuisat sääolosuhteet. Apua saattoi oppaan mukaan olla myös vihollisen teiden ja latujen käyttämisestä. Tehokkaana keinona takaa-ajon lopettamiseksi opas piti väijytyksiä sekä ansojen ja miinoitusten käyttöä. Aktiivisella toimilla voitiin ”*takaa-ajaja herpaannuttaa ja pakottaa luopuman kokonaan takaa-ajosta.*”¹⁷⁷

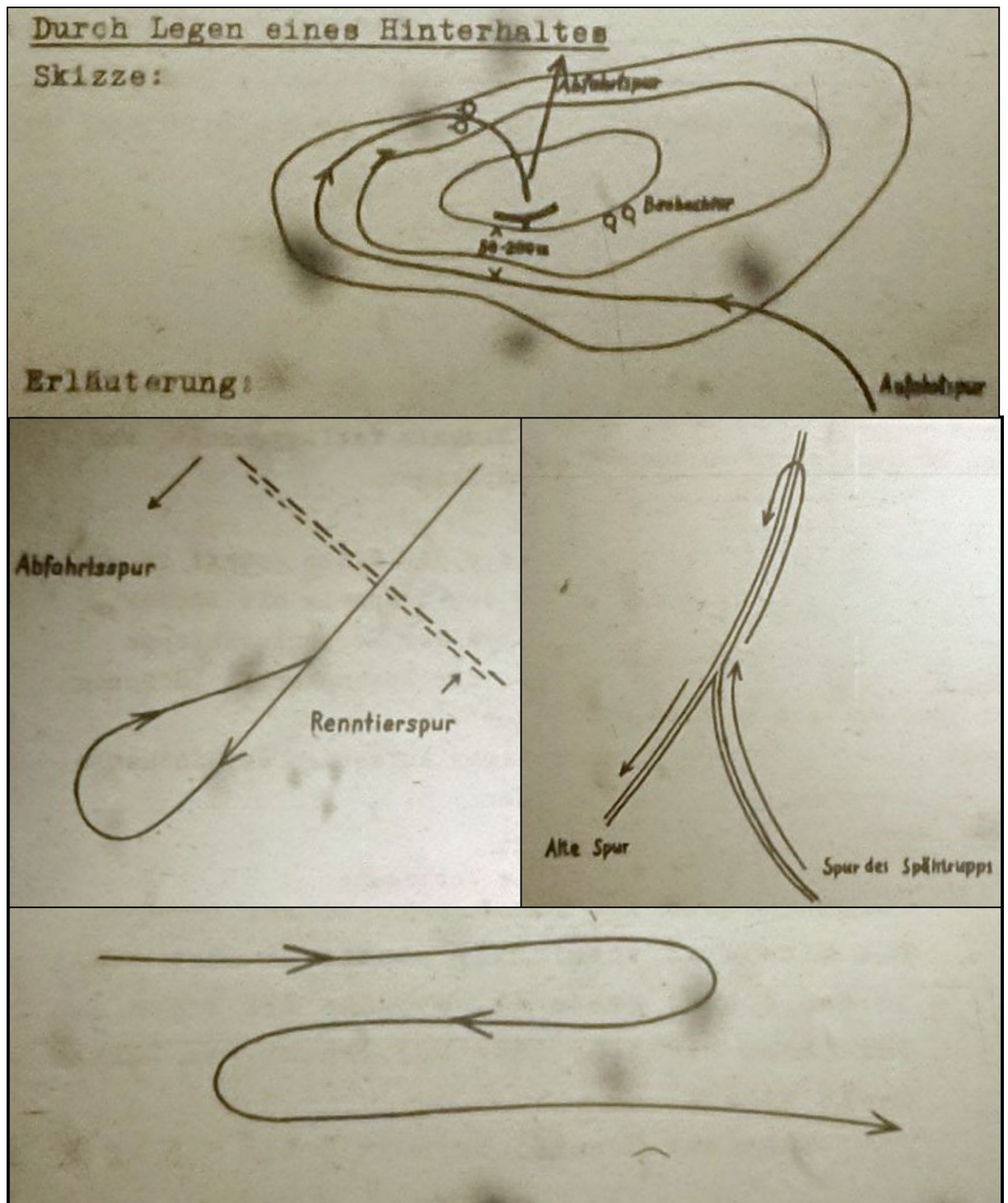
Osasto Paatsalon kanssa tiiviisti yhteistyössä toiminut 36. Vuoristoarmeijakunta oli ongelmissa jatkosodan alussa partioinnin toteuttamisessa Lapin alueella ja pyrki ohjeistuksella parantamaan omaa toimintaansa suomalaisten tasolle (Kuva 13). Ohjeet olivat hyvin samankaltaisia suomalaisten takaa-ajon torjunnan ohjeiden kanssa.¹⁷⁸

¹⁷⁵ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA, s. 17.

¹⁷⁶ Ks. esim. Sasressalo (1987), passim.

¹⁷⁷ *Kaukopartio-opas (KapO)*, Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/1.6.1944, T-5973/8, KA, s. 28–29.

¹⁷⁸ *Yleiskatsaus kuluneen vuosipuoliskon 1.7–31.12.42 sotilaallisesta toiminnasta XXXVI (Geb.) A.K:n alueella*, ei numeroa /salainen/2.1.1943, T-5471/2, KA; 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA.

Kuva 13: Saksalainen Sallan suunnalla toiminut 36. Vuoristoarmeijakunnan ohje esitteli keinoja vihollisen karistamiseksi. Yllä luonnokset väijytyksen järjestämisestä ja erilaisista harhautuksista.¹⁷⁹

¹⁷⁹ Mikäli tiedustelupartio havaitaan, voi se yrittää väistää vihollista seuraavin menetelmin (alkuperäinen Wir der Spähtrupp vom Feind verfolgt, so kann er sich auf folgende Art der Verfolgung entziehen). 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA, liite I, s. 6; Kuvateksit: Durch Legen eines Hinterhaltes (suom. väijyttämällä), Skizze (Luonnos), Abfahrtspur (Poistumislatsu), Auffahrtspur, (Tulolatu), Renttierspur (Poronjäljet), Alte Spur (Vanha latu), Spur des Spähtrupps (Tiedustelupartion latu).

Saksalainen talvella 1942 päivätty ohje (kuva 13) käsitti takaa-ajon torjuntaan useita käytännön vinkkejä, kuten harhautuksia ja väijytyksiä. Harhautuksista esitettiin vanhan jäljen hyödyntäminen, porojen jälkien hyödyntäminen ja kulkusuunnan harhauttaminen mutkittelemalla. Väijytys tuli perustaa mäelle, joka on tarpeeksi korkea muuhun maastoon nähden. Tuliasemien edessä tuli olla avointa ja parhaimmillaan vaikeasti edettävää maastoa, jotta vihollinen ei voi välittömästi seurata poistuvaa kaukopartiota. Ryhmitys oli suojattava, jottei sitä voitu yllättää. Lyhyen tuliylläkön jälkeen ryhmän tuli poistua valmisteltua poistumislataa pitkin. Poistuessa ylläköpaikalta hitaimpien piti hiihtää kärjessä ja nopeimpien piti jäädä viimeiseksi. Lisäksi talvella vuonna 1942 päivätyn Päämajan tiedusteluosaston muistion mukaan, siltä varalta, että vastustajaa ei saatu täydellisesti tuhotuksi, tuli partiolle asettaa etukäteen kokoontumispaikka. Tämä saattoi olla esimerkiksi seuraava levähdys- tai yöpymispaikka. Etukäteen piti myös sopia merkki, jolla irtaantuminen aloitetaan. Suomalaisten kaukopartiokokemusten perusteella, jos viholliselle aiheutettiin tarpeeksi suuret tappiot, niin se luopui takaa-ajosta. Sitä vastoin ”*vihollinen, jolle ei heti ole aiheutettu tuntuvia tappioita, pysyttelee itsepintaisesti kintereillä sen taisteluhulun vain kasvaessa*”.¹⁸⁰

Paatsalon partio käyttivätkin tehokkaasti väijytyksiä hyväkseen. Esimerkiksi syksyllä 1943 Vänrikki Rytkösen partion tehtävänä oli houkuttaa vihollinen seuraamaan ampumalla ilmaan merkkilaukauksia, jotta kaksi muuta partiota pääsee huomaamatta omille tiedustelualueilleen. Hämäys onnistui ja vihollinen lähti seuraamaan Rytkösen partiota. Varmistettuaan ampumalla ja nähtyään kiikareilla, että vihollinen todella seuraa, asettui partio väijytykseen Norreenkuruun. Noin 15 miehen vihollisosaston takaa-ajo päätettiin heittämällä muutama käsikranaatti kuruun.¹⁸¹

Harhautuksia saksalaisessa ohjeessa esiteltiin kolme. Vanhalla jäljellä suoritettussa harhautuksessa koko osaston piti hiihtää ensiksi ladulle. Kun koko ryhmä on vanhalla ladulla, koko ryhmä kääntyi varovaisesti ylimääräisiä jälkiä jättämättä ja jatkoi uuteen suuntaan. Sauvoilla harhautettiin eri suuntaan kuin lähdettiin jatkamaan. Viimeinen mies peitti uuden suunnan jäljen. Myös vanhaa poronpolkua voitiin käyttää harhautuksena tekemällä suuren ympyrän ladun päähän ja poistumalla poropolkua pitkin 100 metriä sivuun. Viimeisen miehen tuli taas naamioida

¹⁸⁰ Väijytyksen suorittamiseen liittyvä ohjeistus on lähes identtinen saksalaisen ohjeen ja suomalaisen muistion kanssa, lisäksi koska ne on päivätty kahden päivän päähän toisistaan, voidaan olettaa suomalaisten kokemusten olleen saksalaisten ohjeen taustalla. Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942*, T-8453/6, KA, s. 14; 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA, liite I, s. 6.

¹⁸¹ Partio n:o 44 partiokertomus, 29.8.–9.9.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

jäljet. Suuntaharhautuksella oli tarkoitus harhauttaa takaa-ajaja uskomaan, että partio on muuttanut täysin kulkusuuntaa.¹⁸² Muuttelemalla suuntaa tiedustelupartion takaa-ajajat eivät voineet ennakoida reittiä ja asettaa väijytyksiä partion tuhoamiseksi.

Paatsalon kaukopartiot käyttivät myös harhautusten yhdistelmää. Vuonna 1943 Neuvostoliiton selustanvarmistusjoukkoja hämättiin käyttämällä useita lentokoneita, jotta tarkka laskeutumisen järvi ei heti paljastuisi. Neuvostoliiton hävittäjät ilmestyivät kuitenkin nopeasti paikalla ja kaukopartio kiiruhti pois järveltä ja teki partiokertomuksen mukaan suuntaharhautuksen. ”*Kuljetuamme ensin kohti länttä ja sitten pohjoiseen, saimme takaa-ajajat jäljiltämme ja voimme mennä rauhassa tähytyskohteeseen.*” Harhautusten jälkeen partio sai rauhassa suorittaa tehtävänsä ja tähyttää Muurmanskiin kulkevaa laivaliikennettä.¹⁸³

Päämajan tiedusteluosaston muistio talvelta 1942 kehotti välttämään partion paljastumista, ennen kuin tavoite oli saavutettu ja partion varsinainen tehtävä suoritettu. Salassa pysymiseksi on ”*jälkien peittäminen tietä ylittäessä, levähdys- tai nuotiopaikoilta poistuttaessa jne. tällöin tärkeää ja varsinkin talvella myöskin vaikeata*”. Vihollisen eksyttämiseksi tietä ylittäessä voitiin nousta suksilta ja kantaa ne jonkin matkaa ja sitten poiketa sitten jollekin sivutielle, valmiille ladulle tai metsään sellaisesta paikasta, jossa jäljet eivät näy, esimerkiksi kiviä pitkin. Tie voitiin ylittää myös suksia kantaen puhelinpylvään kohdalta, jolloin jäljet sotkemalta on ylitys mahdollista saada näyttämään puhelinmiesten tekemiltä. Muistion mukaan kiireessäkin tietä ylittäessä oli pyrittävä harhauttamaan väärään suuntaan osoittavilla jäljillä.¹⁸⁴

¹⁸² 36 AKE (vuoristo) 1a:n kirje n:o 301/42 geh./2.3.1942, F68 rulla 871, KA, liite I, s. 6.

¹⁸³ Partio n:o 41 partiokertomus, 5.–11.8.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁸⁴ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteen veto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 13.*

Harhauttamisen voitiin käyttää nuotiopaikalta poistuttaessa, myös puunhaussa luonnollisesti syntyneitä jälkiä. Tuolloin voitiin kävellä suksia käsissä kantaen nuotiopaikalta pois ja viimeinen mies kaatoi jälkien päälle etukäteen melkein poikkihakatun puun. Lisäksi nuotiopaikkaan voitiin yhdistää harhautuslenkki. Samaa latua pysyi yöllä käyttämään varmistuslatuna, joka piti vielä ennen lähtöä miinoittaa. Miinoitteita ja ansoja piti käyttää aina kun partio uskoi tullessa havaituksi. Lisäksi miinoja piti käyttää, kun partio joutui hiihtämään vihollisen teiden tai varmistuslatujen ylitse taikka niitä pitkin.¹⁸⁵

Osasto Paatsalo käytti miinoja ja ansoja useasti. Esimerkiksi kun alkutalvesta vuonna 1943 runsaan lumen takia minkäänlaista harhauttamista ei voinut suorittaa, asetti partio takaa-ajon lanistamiseksi miinoitteita. Miinoitteena käytettiin käsikranaattia, jonka tehoa vahvistettiin 400 grammalla trotyyliä. Miinoittaminen takaa-ajettuna ei ollut täysin vaaratonta miinan asettajalle itselleenkaan. Paatsalon partioille sattui kaksi kuolemaan johtanutta onnettomuutta asettaessaan käsikranaateista tehtyjä miinoituksia takaa-ajettuna.¹⁸⁶ Lähteiden perusteella ei tarkkaan selviä mitä asennuksissa tapahtui, mutta ainakaan takaa-ajosta johtunut väsymys ja tieto seuraavasta vihollisosastosta ei helpottanut partion pioneerin miinan asennusta.

Törmätessä vihollisen vartiomieheen etulinjan lähellä ja mikäli partio ei voinut sitä kiertää kannatti partion joko pyrkiä pakoon tai tuhota vartiomies niin nopeasti ja äänettömästi kuin mahdollista. Tuhoamisen jälkeen on joka tapauksessa lähdettävä paikalta väärään suuntaan ja eksytettävä mahdolliset takaa-ajajat jäljiltä. Talvella, jolloin sekä neuvostoliittolaisilla, että suomalaisilla oli lumipuvut, pystyi venäjää puhuva lähestymään vartiomiestä jututtaen, jolloin kokemuksista ammentavan muistion mukaan ”*hänen vaimentamisensa käy vaivattomasti ja äänettömästi*”.¹⁸⁷

¹⁸⁵ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 13; ks. 3/Erp4 kirje n:o 1255/tp.3/salainen/5.11.1942, T-5973/2, KA, s. 19. Myös Honkasen kaukopartio harhautti lumettomalla maalla ensiksi peittämällä nuotio sammaleella ja kaatamalla puu tulipaikan päälle. Lisäksi vihollista voitiin harhauttaa jättämälle neuvostoliittolaista alkuperää olevia roskia. Honkanen kuului tuolloin Osasto Martinaan, mutta Honkanen siirtyi myöhemmin osasto Paatsaloon.*

¹⁸⁶ E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, Liite 6, s. 2; Partio n:o 51 partiokertomus, 9–14.2.1944 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 50 partiokertomus, 24–27.1.1944 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁸⁷ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 13.*

Vihollisen ja omiin jälkiin kiinnitettiin kaukopartioissa huomiota. Paatsalon partiot osasivat lukea vihollisen jättämiä jälkiä ja arvioida niistä vahvuuksia ja etenemissuuntia. Tosin myös jälkien aiheuttamat haasteet omalle toiminnalle tiedostettiin. Esimerkiksi 1942 kesällä partio oli rakentamassa lauttoja joenylitystä varten, kun vihollispartio yllätti kaukopartiomiehet. Takaa-ajajat saatiin eksytettyä vasta etenemällä pitkä matka jälkiä jättämättä puronuomaa pitkin. Marraskuussa vuonna 1942 päivätyn Honkasen partiokertouksen mukaan kosketuksen jälkeen ja partion tullessa havaituksi on heti alkuvaiheessa tärkeää hämätä vihollista irtaantumissuunnallaan. Lisäksi partion pitää yrittää kasvattaa nopeasti etäisyyttä viholliseen, jotta ”*jäljet katoavat ja vanhenevat*”. Tosin suomalaisen Savukoskella järjestetyn jälkikurssin mukaan jäljet ovat kesälläkin luettavissa vielä kahden päivän jälkeen esimerkiksi sammalmaastossa, hiekassa vielä kauemmin. Jälkikurssin kokeilujen mukaan sammalsuolla jälki katoaa noin vuorokaudessa ja vetisellä suolla jälki on kadonnut jo kolmen tunnin kuluttua.¹⁸⁸

Yleisesti voidaan sanoa partion jättävän jälkiä niin talvella kuin kesälläkin, tosin kesällä jälkien tulkinta vaati erityistä perehtymistä. Jälkien takia harhauttavalla suunnalla alkuvaiheessa oli ratkaiseva merkitys, jottei vihollinen päässyt muodostamaan väijytyksiä partioiden arvioituille reiteille. Tosin aina vihollisen eksyttäminen ei onnistunut, tällöin partiot joutuivat turvautumaan muihin kanoihin.

Talvella vuonna 1943 oli ylikersantti Hännisen partio yhdessä vänrikki Sundgvistin partion kanssa räjäyttänyt Muurmanskin radan Tsuupan lähistöllä Kiestingin suunnalla. Kahdesta ryhmästä muodostettu osasto joutui paluumatkalla vihollisen seuraamaksi ja vältteli vihollisia ensimmäisen päivän onnistuneesti. Osasto havainnoi neuvostoliittolaisten partioiden suunnan niiden ampumien valoammusten perusteella. Kuitenkin seuraavana päivänä vihollinen yllätti ruokailemassa olleen partion. Kolmen hengen partion suojatessa irtaantumista muu osasto pääsi irti kosketuksesta. Vihollisen onnistui kiertää viivyttämään jääneen 3 hengen partion ja loppuosaston väliin, joten osasto joutui hajaantumaan. Pääosasto pääsi ilman enempiä ongelmia takaisin omien puolelle, mutta kolmen hengen partio oli suurissa vaikeuksissa syvän lumen takia. Vihollisen ylläkössä kuoli yksi ja toinen jäi vangiksi.¹⁸⁹

¹⁸⁸ Partio n:o 29 partiokertomus, 8.–16.9.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; 3/Erp4 kirje n:o 1255/tp.3/salainen/5.11.1942, T-5973/2, KA s. 19. Partio oli Osasto Marttinan kaukopartio, mutta Honkanen siirtyi myöhemmin jatkosodassa osasto Paatsaloon ja on oletettavaa, että hän käytti samoja tekniikoita myöhemmin; Yhteysesikunta ROI:n *selostus jälkikurssista*, n:o 1122/II/Ia/sal./ 1.8.1944, T-5872/24, KA, liite 1, s. 1–2; E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, Liite 5, s. 1; Partio n:o 46 partiokertomus, 29.–31.9.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁸⁹ Partio n:o 34 partiokertomus, 12.–17.1.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Kesällä 1943 joutui myös luutnantti Palo vihollisen yllättämäksi. ”*Takaa-ajo oli niin tiivistä, että ensimmäisen vuorokauden aikana partiomme taivalsi liki 80 km maastoa, joka oli erittäin vaikea kulkuista.*” Tulitaistelua ei partioiden välille kuitenkaan syntynyt. Veteraanit ovat jälkeen päin arvioineet vihollisen vain tyytyneen seuraamaan ja varmistamaan, että suomalainen partio palaa takaisin omalle puolelleen.¹⁹⁰ Ilmeisesti nopeus oli riittävä vihollisen pitämiseksi loitolla.

Syksyllä 1941 kolmen hengen partio oli tiedustelemassa Litsajoen suunnalla vihollisen tykistöä. Partio joutui vihollisen tuliylläkköön ja partionjohtaja jäi maahan makaamaan. Kaksi muuta partion jäsentä luulivat partiojohtajan kuolleen ja kiirehtivät itse vihollista karkuun. Partion johtaja ylikersantti Urho Kuortti oli kuitenkin vain menettänyt tajuntansa joksikin aikaa konepistoolisarjan osuttua häntä selkään. Herättyään partionjohtaja oli jatkanut vihollisen väistämistä ja hänet oli ajettu niemen nokkaan. Paetakseen takaa-ajajia Kuortti oli riisunut vaatteensa pois ja uinut vain pistooli mukanaan 300 metriä jääkylmän järven ylitse. Suonenvedoista huolimatta hän selviytyi järven ylityksestä ja palasi usean kymmenen kilometrin marssin ilman kenkiä takaisin Titofkan kylään, saksalaisten aseisiin. Avojaloin suoritetun paluun takia Kuortin jalat repeytyivät vereslihalle ja hän joutui muutamaksi viikoksi sairaalahoitoon.¹⁹¹

Vuonna 1943 Ylikersantti Hännisen partio oli osa isompaa kaukopartio-osastoa. Vänerikki Rytkösen partio yritti hämätä vihollista ja vetää takaa-ajo-osastot puoleensa, jotta Hännisen partio pääsisi jatkamaan huomaamatta. Hämäyksestä huolimatta Hännisen partio törmäsi paluumatkalla useasti vihollisyksiköiden kanssa. Välttääkseen vihollisen partio joutui uimaan joen ylitse aamuyöstä 8–10 asteen pakkasessa vihollisen asemien välistä. Aamusta viholliset huomasivat jäljet ja jatkoivat takaa-ajoaan jälkikoiran kanssa.¹⁹²

¹⁹⁰ Partio n:o 38 partiokertomus, 5.–16.7.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁹¹ Partio n:o 10 partiokertomus, 15.–21.7.1941, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁹² Partio n:o 45 partiokertomus, 29.8.–7.9.1943. 4/Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Osasto Marttinan arkistosta löytynyt päiväämätön ohje koirakapseli Ktl a:n käytöstä, kertoo koirakapselin tarkoituksena olevan koiran nopea tappaminen. Kapseli vaikutti nopeasti tehden ”*koiran tajuttomaksi ja tappaen sen muutaman minuutin kuluessa.*”. Mikäli koira ei sattunut saamaan kapselia purrestaan tarvittavaa määrää kuolettavaa annosta, niin aiheutti aine kuitenkin koirassa useamman tunnin kestävän ”*työskentelykyvyttömyyden*”. Verrattuna edelliseen versioon on kapseli kelvollinen käytettäväksi sellaisenaan, mutta sen houkuttelevaisuutta voitiin tehostaa sivelemällä sitä ”*maukkaalla hevosen lihalla tai muulla koiraa houkuttelevalla makeutusaineella*”. Kapseli ei kestänyt väkivaltaista käsittelyä ja mikäli se rikkoutui, täytyi se hävittää heti, sillä sisältö oli vaarallinen myös ihmiselle.¹⁹³

Paatsalo kertoo muistelmissaan partioitten käyttäneen nestettä, joka tainnutti koiran vainun. Ilmeisesti nesteelle oli tarvetta, sillä partiokertomuksien mukaan koiran karistaminen ei onnistunut kiertelemällä, taikka joen ylittämällä. Erään partiokertomuksen mukana vasta ukkoskuuro sotki jäljet ja takaa-ajajia ei enää näkynyt. Lisäksi partion olivat kantaneet kiikarikivääreitä mukanaan vihollisen jälkikoirien ampumista varten.¹⁹⁴ Ilmeisesti koirista oli merkittävää haittaa ja partiot sekä tukioorganisaatiot pyrkivät keksimään tapoja ja välineitä koirien karistamiseksi.

Vuonna 1942 maaliskuussa kirjoitetun Päämajan muistion mukaan sääolosuhteita, erityisesti pakkasta piti hyödyntää partiotoiminnassa. Esimerkiksi mikäli ”*partio voidaan varustaa niin, että se varmasti tulee toimeen alle -30°:n pakkasessakin*” se voi saada edun huomoinnalla varustettuun osapuoleen nähden. Kuitenkin oli otettava huomioon, että pakkasvaiva vaikutti miesten liikuntakykyyn. Ainakaan Paatsalon partiot eivät olleet liikkeellä talvella 1942–1943 kylmimpiin aikoihin, vuoden vaihteessa tai tammikuun lopulla (kuva 14).¹⁹⁵ Ilmeisesti varusteet eivät olleet vielä tuolloin tarpeeksi hyvät.

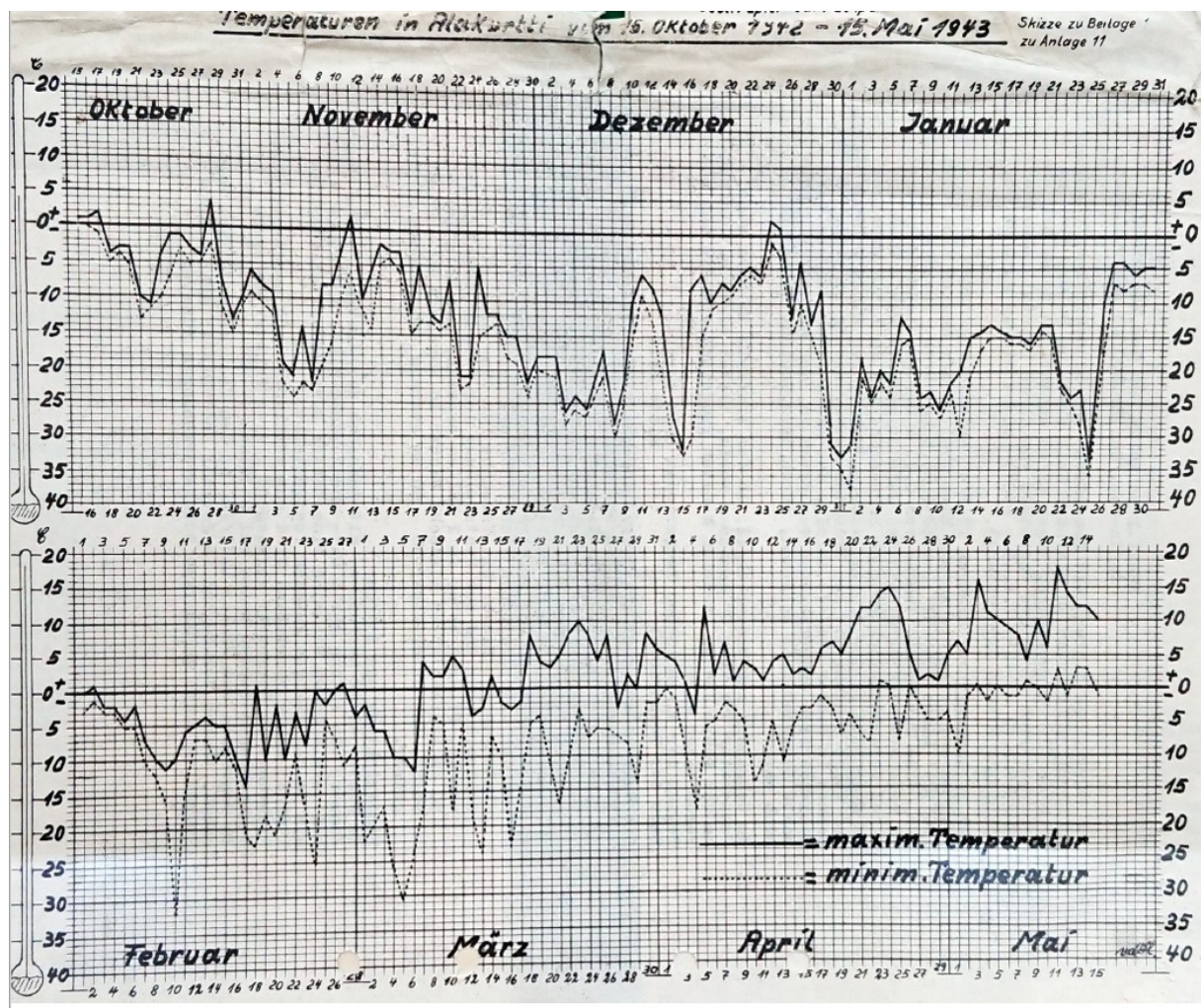
Osasto Paatsalon partiot käyttivät sääolosuhteita useasti hyödykseen. Esimerkiksi 8.–15. joulukuussa vuonna 1942 liikkeellä ollut kaukopartio pääsi menomatalla lumipyryn ansiosta huomaamatta vihollisen varmistuslaturien ylitse. Lumisateen lakattua, pakkasvaiva kiristyi ja takaa-

¹⁹³ *Koirakapseli Ktl a:n käyttö*, tuntemattoman kirjoittajan päiväämätön ohje. T-17629, KA.

¹⁹⁴ Harri (1970), s. 124; Paarma (1972), s. 174; Partio n:o 43 partiokertomus, 29.8.–6.9.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; ks. myös Partio n:o 29 partiokertomus, 1.9.–9.9.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁹⁵ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenveto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942*, T-8453/6, KA, s. 3; Päämajan tiedusteluosaston kirje koulutusosastolle tied.pvk n:o 8337/l/sal., T-18002/4, KA; ks. kaukopartiokertomukset 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto, passim.

ajajat pääsivät jäljille, mutta eivät saaneet partiota kertaakaan kiinni (Kuva 14). Myös maaliskuun alussa vuonna 1943 paluumatkalla ollut kaukopartio oli ollut takaa-ajettuna lähes koko tehtävänsä ajan. Rintamalinjan lähestyessä Neuvostoliiton joukot lähes katkaisivat partion matkan, mutta partion onnistui välttää vihollinen nousemalla tunturiin ja onneksaasti lumisade häivytti jäljet.¹⁹⁶

Kuva 14 Saksalainen kuvaaja lämpötiloista, joissa Paatsalon partiot liikkuiivat Salla-Kantalahti suunnalla talvella 1942–1943. Esimerkiksi aiemmin mainitun 1942 joulukuussa liikkuneen partion aikana lämpötila laski kahdesti alle -25 celsiusasteeseen. Myös 7.3.1943 palannut partio joutui toimimaan kylmimmillään -30 celsiusasteessa. Taulukko ei huomionnut tuulen vaikutusta, joten todellisuudessa kelit olivat vielä kylmemmät.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Partio n:o 32 partiokertomus, 8.–15.12.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 35 partiokertomus, 6.2–7.3.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁹⁷ Päämajan tiedusteluosaston kirje koulutusosastolle tied.pvk n:o 8337/I/sal., T-18002/4, KA; Partio n:o 32 partiokertomus, 8.–15.12.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Myös vuonna 1944 luutnantti Norrin johtama kaukopartio hyödynsi sääolosuhteita. Yön ja lumipyryn turvin Norrin partio pääsi varmistuslaturien ohitse tähyttämään kohteena ollutta tietä huomaamatta. Lumisade ja tuuli oli naamioinut partion jäljen niin hyvin, että seuraavana päivänä vierestä hiihtänyt vihollisen 20 sotilaan osasto ei ollut havainnut jälkeä ohi hiihtäessään.¹⁹⁸

3.3 Kommunikointi partioissa

*”Olivat jo muutaman päivän ajan luulleet partiota menetetyksi, koska yhteyksiä ei tullut.”*¹⁹⁹

Jatkosodan aikana kaukopartioiden radioyhteys kehittyi niin toimintavarmaksi, että yhteys oli enemmän sääntö kuin poikkeus. Tämä ei kuitenkaan ollut pelkän teknisen kehityksen tulos, vaan radisteja koulutettiin aktiivisesti eri puolilla maata ja samoin osasto Paatsalossakin.²⁰⁰

Päämajan muistio vuodelta 1942 korostaa, että mikäli radioyhteys halutaan saada mahdollisimman varmaksi, on kiinnitettävä huomiota *”kaikkiin asiaan vaikuttaviin tekijöihin ja valmistelut on suoritettava huolella”*. Tästä huolimatta yksikään radioyhteys ei ollut koskaan ehdottoman varma, koska esimerkiksi ilmakehän sähköpurkaukset saattoivat tehdä kaiken radioliikenteen mahdottomaksi monen päivän ajaksi.²⁰¹

Partioiden lähtiessä tehtävään kuunteluun käytettiin yleensä kahta vasta-asemaa. Johtoasema oli yleensä lähellä rintamaa hyvän kuuluvuuden tavoittelemiseksi ja varmistusasema taaempana, mikäli johtoasema ei viestiä jostain syystä viestiä kuullut. Lisäksi ainakin Oulussa oli radioasema varmistamassa partioiden viestejä.²⁰² Vastaanottoasema oli hyvä saada pois rintaman läheisyydestä, koska muuten kenttäasemat sekä omat, että vihollisen häiritsivät sen toimintaa. Kakkia suuria sähköistettyjä asutuskeskuksia oli vältettävä sähköhäiriöiden vuoksi. Useampia vastaanottoasemia kannatti perustaa toisistaan 50–100 kilometrin etäisyydelle toisistaan. Mikäli kaksipuolisessa liikenteessä ei tavoitettu vasta-asemaa tuli viesti antaa silti *”pi-*

¹⁹⁸ Partio n:o 57 partio kertomus, 4.–6.9.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

¹⁹⁹ Partio n:o 38 partio kertomus, 5.–16.7.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

²⁰⁰ Radioyhteydestä ks. esim. 9458 (4/Erp4) kertomus n:o 1042 / 42g / 15.8.1942, F68 / 872, KA. 5.8–15.8.1942 kaikki kersantti Sulo Hännisen partion lähettämät kymmenen sanomaa kuultiin kaikissa kolmessa kuulolla olleissa vasta-asemissa; Mäkelä, Jukka: *Salaisen sodan saatosta*. Werner Söderström, Porvoo 1965, s. 18–19; Paarma (1972), s. 57.

²⁰¹ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella*. (Yhteenvedo saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 19.

²⁰² Heiskanen Raimo: *Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu 1939–1945*. Otava, Keuruu 1989, s. 175.

meänä”, koska saattoi olla, että vasta-asema kuuli viestin joka tapauksessa. Poikkeustapauksessa radioyhteyttä voitiin *kaukopartio-ohjeen* mukaan pitää myös lentokoneesta, jos kuuluvuus oli muuten huono.²⁰³

Kuva 15 Osasto Paatsalon radioauto maastossa. Auton veturi vasemmalla ja vaunu antenni pitkänä oikealla.²⁰⁴

Hyvien yhteyksien muodostamiseksi osasto Paatsalo ryhmittikin useasti radioauton sotilasmestari Leo Loukon johdolla etupainoisesti varmistamana yhteyksiä (kuva 15). Tämä ei kuitenkaan aina riittänyt ja esimerkiksi Petsamon suunnalla 1942 marraskuussa liikkeellä olleeseen partiioon saatiin yhteydet kunnolla toimimaan vasta viimeisenä päivänä. Perinneosaston partiokertomuksen mukaan syyksi epäiltiin, että ”*kelit olivat niin tukossa*”.²⁰⁵ Kelillä ilmeisesti tarkoitettiin radiosäätä ja ilmakehässä esiintyneitä häiriöitä.

²⁰³ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteenvedo saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942, T-8453/6, KA, s. 20; Kaukopartio-opas (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 33.*

²⁰⁴ Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma. LJK perinnearkisto.

²⁰⁵ Partio n:o 24 partiokertomus, 20.3.–5.4.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 31 partiokertomus, 7.–21.11.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Partiot viestittivät vasta-asemien kanssa määrättyinä kellon aikoina. Esimerkiksi 1944 huhtikuussa liikkeellä olleella Honkasen tiedusteluosastolla oli määrätty viisi yhteysaikaa: kello 08.00, 10.00, 14.00, 16.45 ja 18.00. Taajuuksia vasta-aseman suuntaan tapahtuvaa viestittämistä oli varattu kaksi, ja partiolle oli oma taajuus, jota se kuunteli. Partion vasta-asemia oli kaksi. Johtoasema oli sijoitettu Alakurttiin ja varmistusasema Sallaan. Vasta-asemien välillä viestit välitettiin puhelimella, mikäli yhteydet olivat muuten huonot, esimerkiksi lumipyryn takia.²⁰⁶

Radiolla voitiin liikennöidä melko huolettomasti vuoteen 1943 saakka, jolloin Paatsalon mukaan ”...todettiin jo peilausvaaraa ja sanomien salakirjoittaminen täytyi tehdä monimutkaisemmaksi, joka taas vaikutti siihen, että partionjohtaja lähetti tuskin neljää viittä sanaa pitempiä sanomia.”²⁰⁷ Vain tärkeimmät tiedot ilmoitettiin tuoreeltaan. Sen sijaan vasta-asemilta lähetettiin oman signaalitiedustelun sieppaamia tietoja partiolle. Esimerkiksi lokakuussa 1942 kaukopartiota kehoitettiin pitämään kiirettä, koska saksalaisten mukaan vihollisosasto oli ollut seuraamassa partiota. Partiolle saatettiin myös antaa uusia tehtäviä, tai vanhoja muutettiin radion välityksellä.²⁰⁸

Vuonna 1944 Salla-Kantalahti tien eteläpuolella ollut luutnantti Pellin partion piti tavata saksalainen osasto vihollisen puolella rintamaa. Suunnitelman mukana partioiden oli tarkoitus yhdessä palata rajojen ylitse. Saksalaiset viestittivät radiolla tapaamispaikan siirtyneen 8 kilometriä länteen vihollistoiminnan vuoksi.²⁰⁹ Yhteydet toimivat niin hyvin, että tapaamispistettä voitiin muuttaa partion aikana.

Merkit

Kaukopartioiden ei ollut aina mahdollisuutta olla yhteydessä omiin joukkoihin radiolla, jolloin jouduttiin käyttämään erilaisia merkkejä. Merkkejä oli lähellä ja kaukaa tapahtuvaa tunnistautumista varten maajoukkojen kesken sekä maasta-ilmaan-viestitystä varten.

²⁰⁶ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA.

²⁰⁷ Paarma (1972), s. 174.

²⁰⁸ Partio n:o 26 partiokertomus, 8.–13.10.1942. Erp4, Mappi 1, LJK perinnearkisto; Partio n:o 42 partiokertomus, 8.–11.8.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

²⁰⁹ Partio n:o 52 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

Syksyllä 1943 määriteltiin 36. Vuoristoarmeijakunnan käskyssä kolmesta erillisestä partiosta koostuvan tiedusteluosaston Norrin kokoonpano ja tunnukset. Ylivääpeli Hännisen johtaman tiedustelupartio *Riku* ja vänrikki Norrin johtama *Risto* käyttivät samaa tunnussanaa, käki-ryömä. Vänrikki Rytkösen, *Roopeksi* nimetty saattopartio sai tunnussanaksi kurri-kaira. Lisäksi kaikilla partioilla piti olla kuusenhavu lakin vasemmalla puolella läheltä tapahtuvaa tunnistautumista varten.²¹⁰

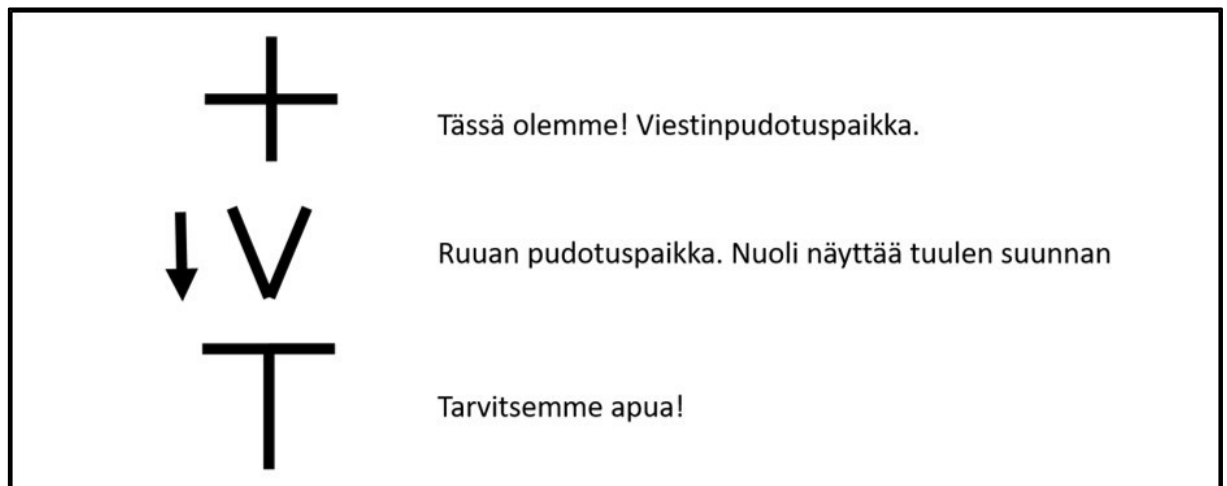
Osa kaukopartioista oli useaa divisioonaa koskevia operaatioita ja vaativat paljon sopimista ennen liikkeelle lähtöä. 1944 tammikuussa saksalaisen 36 Vuoristoarmeijakunnan esikunnan käskyssä määrätään tarkat ohjeet yliluutnantti Honkasen johtamalle tiedusteluosastolle. Osasto koostui neljästä tiedustelupartiosta ja saksalaiset asettivat 17 poroa Vuoristokantajapataljoona 56:sta (geb. träger-batl. 56) kuljettamaan ruokaa ja teltoja partiota varten. Lisäksi 169. Jalkaväkidivisioonasta lähetettiin kaksi saksalaista ryhmää varmistamaan partiotukikohtaa, josta muut partiot erosivat omille alueilleen. Jotta partiot pystyivät tehokkaasti viestimään toisilleen, tarvittiin kattava viestisuunnitelma.²¹¹

Samoin kuin aikaisemmin esitetyssä Norrin osastossa, oli Honkasen osastolla tunnussanat sekä lisäksi tunnistautumista varten erivärisiä hihavarsinauhoja. Tunnussana ja värit vaihtuivat kolmen päivän välein. Koko partion ajan oli voimassa tunnistautumismerkki, jotka toimivat samoin kuin tunnussana. Kysyjä esimerkiksi heiluttaa suksisauvoja vartalon edessä ja vastaaja nostaa ja laskee suksisauvoja vaakatasossa pään yläpuolella. Pimeällä tuli lisäksi käyttää valopistoolin ammuksia. Vihreällä viestitettiin valon ampujan olevan hädässä ja punaisella valoammuksella ilmaistiin omaa sijaintia. Lentokoneen kanssa viestimiseen käytettiin joko valopistoolin ammuksia tai merkinantolakanaa. Merkinantolakanoita tuli jokaisella osastolla olla kaksi. Merkeinä käytettiin ristiä merkitsemään omaa sijaintia ja viestinpudotuspaikkaa, V-kirjainta merkitsemään ruuan pudotuspaikkaa ja T-kirjainta, mikäli partio tarvitsi jostain syystä apua. Ruuan pudotukseen liittyen tuli V-kirjaimen viereen merkitä nuolella tuulen suunta (kuva 16).²¹²

²¹⁰ 36 AKE (vuoristo) 1a/1c käsky n:o 1803/43/salainen/19.8.1943, F68 rulla 890, KA.

²¹¹ 36 AKE (vuoristo) 1a käsky n:o 216/44/salainen/8.2.1944, F68 rulla 890, KA.

²¹² 36 AKE (vuoristo) 1a käsky n:o 216/44/salainen/8.2.1944, F68 rulla 890, KA.

Kuva 16: Honkasen kaukopartio-osaston maasta-ilmaan merkit helmikuussa 1944.²¹³

Kaksi kuukautta myöhemmin Honkanen johti ensimmäisestä ja neljännessä Erillispataljoona neljän komppanioista (1 ja 4/Erp4) muodostettua yhteispartiota Alakurtin suunnalla. Muut merkit olivat samankaltaiset kuin helmikuussa 1944, mutta tällä kertaa ilmavoimille annettiin merkkejä oranssilla savulla päivällä ja *sissikipinällä* illalla. Lentäjän vastaus oli merkit havaittuaan joko koneen siipien vaaputtaminen päivällä tai yöllä moottorin kaasuttelu voimakkaasti.²¹⁴

Merkit eivät olleet täysin samat tehtävästä toiseen, vaan ne vaihtelivat, kuten salasanatkin. Esimerkiksi vuonna 1943 täydennystenpudotusta varten partioilla oli mukana erilaisia merkkiantovälineitä. Merkinä saatettiin käyttää, punakeltaista T-muotoista vaatetta, sissikipinää, valoja, tai erilaisia tulia.²¹⁵

3.4 Paluun vaarallisuus

Rintamalinjojen ylitys oli vaarallinen vaihe myös partion paluumatkalla. Sääntönä oli, että linjojen ylitys oli tehtävä eri paikasta kuin mennessä. Paras vaihtoehto oli kiertää linjat kokonaan, mikäli mahdollista.²¹⁶

²¹³ Ibid.

²¹⁴ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA, liite 1a; *Sissikipinällä* todennäköisesti tarkoitettiin kirkkaalla liekillä palavaa soihtua. SA-kuva n:o 140102, [http://ldf.fi/warsa/photographs/sa-kuva_140102], luettu 28.3.2020.

²¹⁵ E/Erp4:n kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA, Liite 1f.

²¹⁶ *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 34.

Lähestyttäessä rintamalinjoja piti partioiden olla erityisen valppaita ja lisätä tunnustelijoita partioiden eteen harkinnan mukaan. Valppaudesta huolimatta, esimerkiksi 1942 ylikersantti Hänisen partio törmäsi vartiomieheen Salla-Kantalahti tien pohjoispuolella, Neuvostoliiton taemmalla puolustuslinjalla. Partiokertomuksen mukaan ”*vartiomies avasi tulen n. 20 metrin etäisyydeltä, ei tappioita.*”²¹⁷

Saavuttuaan vihollisen lähiselustaan partion oli otettava radiolla yhteys johtoasemaan, jolta se sai tietoja ylittämisaikan varmistuksesta, vihollisen mahdollisista uusista ryhmyksistä ja miinoituksista. Saapumisessa omille linjoille oli noudatettava erityistä varovaisuutta, jotta vältettäisiin taistelut omien joukkojen kanssa. Ongelmien välttämiseksi suotavaa oli myös lähettää pieni etupartio, ilmoittamaan koko kaukopartion saapumisesta.²¹⁸

Vaihtoehtoisesti palaavaa kaukopartiota vastaan saatettiin lähettää vastaanottopartio. Sen tehtävänä oli suojata tapaamisalue ja järjestää tähystys- ja kuulovartiointi kaukopartion oletettuun tulosuuntaan. Myös vastaanottopartion kohdalla oli suotavaa käyttää etupartiota, samaan tapaan kuin suoraan linjoille saavuttaessa.²¹⁹

Partioiden paluu omille linjoille ei aina sujunut ongelmitta. Petsamon suunnalla syksyllä 1942 suhtautuivat saksalaiset aseveljet epäileväisesti partioon, joka lähestyi heidän kenttävartiota. Miehet käskytettiin yksitellen tukikohtaan, saksalaisen kiväärimiesten vartioimina. Kenttävartiossa partiomiehiä kuulusteltiin ja pidettiin vankeina useita tunteja, ennen kuin asia selvisi.²²⁰

Myös ylikersantti Kuoskun partio meinasi joutua ongelmiin palatessaan saksalaiseen kenttävartiota Salla–Kantalahti tien eteläpuolella kesällä 1944. Partio ei muistanut näyttää sovittua merkkiä palatessaan ja saksalaiset asetoverit meinasivat jo avata tulen. Viimemetreillä Kuoskun partio muisti kuitenkin heiluttaa lakkia pään päällä paluun merkiksi.²²¹ Osasto Paatsalon partioiden läheltä piti -tilanteet tehtävästä paluun liittyen näyttävät osuvan aina saksalaisten kenttävartioiden kohdalla palanneisiin partioihin. Suomalaisten kenttävartioiden kohdilta palanneet partiot eivät lähdeaineiston perusteella kohdanneet ongelmia.

²¹⁷ Ibid.; Partio n:o 27 partio kertomus, 4.–18.8.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnekirjo.

²¹⁸ Päämajan tiedusteluosaston muistio *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella. (Yhteen veto saaduista kokemuksista.) D. n:o 2011/sal/4.3.1942*, T-8453/6, KA, s. 18; *Kaukopartio-opas* (KapO), Puolustusvoimat 9457 (3/Erp4) käsky 1509/II/sal/ T-5973/8, KA, s. 34.

²¹⁹ Ibid.

²²⁰ Partio n:o 29 partio kertomus, 8.–16.9.1942, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnekirjo.

²²¹ Partio n:o 61 partio kertomus, 20.–27.8.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnekirjo.

4 VANKEUDEN VARALTA

”NKVD:n kuulustelut eivät olleet helläkätisiä, ja lisäksi voidaan lääkkeillä saada voimakkainkin mies puhumaan vastoin omaa tahtoaan.”²²²

Erp4:ssä kaukopartioiden vangiksi joutuminen oli tiedostettu vaara. Vuonna 1943 pataljoonan komentaja everstiluutnantti Sovio, muistuttikin tiedustelukäskyssään pataljoonan ehdottomasta periaatteesta: *”partiomies ei saa joutua vangiksi”*. Toisaalta samassa käskyssä määrättiin keksimään sopiva legenda eli peitetarina vankeuden varalle.²²³

Kapteeni Mäkelän muodostaman peitetarinan mukaan *”Osasto johon partiomies kuului, on ollut sijoitettuna selustaan Aunuksen kannakselle, josta nyt siirrettiin äsken pohjoiseen. Koska on sinne tullut, niin ei tiedä joukkojen sijoituksista mitään.”* Lisäksi miesten piti valehdella havainneensa, että rintamalinjan taakse rakennettiin uusia asemia. Joukkojen henkisestä tilanteesta tuli kertoa, että *”mieliala joukoissa on sellainen, että nykyisistä asemista ei luovuta.”* Peitetarina selostettiin partiomiehille suullisesti ennen tehtävään lähtöä.²²⁴

Peitetarinaa käytettiin myös vuonna 1944. Tuolloin kapteeni Honkanen määräsi kertomaan erikseen opetetun legendan mikäli *”joku partion partio-osaston jäsenistä tiedottoman tai liikuntakyvyttömänä joutuisi vihollisen vangiksi...”* Myös Honkasen käskystä ilmenee, että vangiksi joutuminen oli viimeiseen asti vältettävä vaihtoehto. Peitetarina ei ollut pelkästään suomalainen keksintö. Myös neuvostoliittolaisten vakoojien tiedetään käyttäneen peitetarinaa vaihtelevalla menestyksellä.²²⁵

4.1 Käyttäytymien sotavankina

Päämajan koulutusosaston 1941 julkaiseman opasvihkosen mukaan yhtenä tärkeänä tiedustelun muotona sodankäynnissä oli sotavankien kuulustelu. Oppaassa varoitettiin vihollisen käyttä-

²²² Mäkelä (1965), s. 38.

²²³ E/Erp4 kirje n:o 1600/II/12/sal./16.10.1943, T-23979/4, KA.

²²⁴ Ibid. Kapteeni Mäkelä oli 1/Erp4:n varapääällikkö. Legenda oli kehitetty osastolle, joka suoritti kaukopartion 4/Erp4:lle (Osasto Paatsalo) alistettuna syksyllä 1943.

²²⁵ 4/Erp4:n kertomus n:o 1133/II/1/G/sal./15.4.1944, T-23979/4, KA, liite 1a, s. 2; Panschin, Vladimir: *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. Vaitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018, s. 208, 248, 199.

vän, jopa pieniä, rajoitettuja hyökkäyksiä sotavankien hankkimiseksi. Vangiksi jäätyään sotilaan velvollisuudet eivät kuitenkaan loppuneet. Sotavanki pystyi vielä vankeudessaakin auttamaan omia joukkoja.²²⁶

Ohjeen mukaan sotavangiksi voi joutua vapaaehtoisesti, joukon mukana, yksin yllättäen tai haavoittuneena, jolloin ei pääse liikkumaan. Vapaaehtoinen antautuminen vangiksi pidettiin sotaväen rikoslain 52 § mukaan rangaistavana tekona. Rangaistuksena oli kuolemanrangaistus tai elinkautinen kuritushuone. Joukon mukana vangiksi joutunut on yleensä helpommassa asemassa kuin yksin odottamatta vangiksi joutunut. Erikoisesti ohjeen mukaan joukon vangiksi joutumisesta ja antautumisesta vastaa asianmukainen päällystö. Ohjeesta ei selviä, että miten olisi asiaan suhtauduttu, jos aliupseerin johtama partio olisi antautunut. Antautumisesta korostetaan vielä, että rangaistukset rikkomuksista saattavat olla hyvinkin ankarat.²²⁷

”Yllättäen tai odottamatta samoin kuin haavoittuneenakin vangiksi joutunut on useimmiten vaikeammassa asemassa. Hän on vangiksi joutuessaan hämmästynyt ja säikähtynyt sekä epätietoinen kohtalostaan.” Opas myös huomauttaa, että epätietoisuutta saattaa lisätä myös se, että vihollinen voi kohdella vankia kovakouraisesti. Vangiksi joutumishetkeä ja sitä välittömästi seuraavaa aikaa vihollinen käyttää epäilemättä hyväkseen, saadakseen vangilta tärkeitä tietoja. Kaikkien sotilaiden oli osattava menettelytavat joutuessaan vangiksi, sillä vangiksi saattoi päätyä kuka tahansa *”mutta, jos vangiksi joutuminen on tapahtunut tosiasia, voi vanki oikein toimimalla vielä tehdä palveluksia isänmaalleen.”*²²⁸

Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille) -oppaan mukaan joututtuaan vangiksi ensiksi on hävitettävä mahdolliset hallussa olevat asiapaperit, tunnukset ja joukko-osaston merkit tai vastaavat. Asiakirjat piti tuhota polttamalla tai muuten huomaamatta. Mikäli vihollinen silti saa haltuunsa mainitut asiapaperit ja tunnukset on niiden merkityksestä pyrittävä harhauttamaan vihollista.²²⁹ Ohjeet asiapapereiden tuhoamiselta vaikuttava naivilta. Erityisesti epäilyksiä aiheuttavat vasta vangiksi jääneen sotilaan mahdollisuudet tuhota pape-reita huomaamatta.

²²⁶ *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 10.

²²⁷ Ibid.

²²⁸ Ibid. s. 11.

²²⁹ Ibid. s. 12.

Oppaan mukaan vangiksi joutunutta kuulustellaan joko välittömästi tai hyvin pian kiinnijäämisen jälkeen. Kuulusteluissa ei saa ilmoittaa kuin sotilasarvonsa ja ristimä- ja sukunimensä. Opas painottaa, että muiden tietojen ilmoittamista pidettiin Suomen lain mukaan rangaistavana. Vankia saatetaan pahoinpidellä taikka hänen asemansa saattaa huonontua, mikäli hän ei muuta puhu, mutta opas kehottaa silti ilmoittamaan vain edellä mainitut asiat. Opas kertoo myös erilaisista kuulustelutavoista. Kuulustelija saattaa käyttää jo edellä mainittua väkivaltaa, huutamista, uhkailua tai viekkautta koettaessaan saada vangin puhumaan. Näissä kaikissa tapauksessa tuli esiintyä rohkeasti ja miehekkäästi ja todeta: ”*ampukaa minut, jos tahdotte rikkoa kansainvälisiä sopimuksia, minä en halua pettää maatani ja sen sotavoimia. Minulle on parempi, että minut ampuu vihollinen, kuin joutuisin myöhemmin omassa maassani ammutuksi häpeällisesti maan- tai sotapetturina.*”²³⁰ Kaikkiaan voidaan todeta, että ohjeet väkivaltaisen kuulustelun vastustamiseksi olivat varsin ohuet.

Ohje tunnustaa myös jyrkän esiintymisen aiheuttamat vaikeudet ja tarjoaa muutamia tekniikoita kuulustelujen välttelemiseksi tai siirtämiseksi myöhemmäksi. Kielitaidottomuutta pidettiin hyvänä keinona, joskin sen teeskentelemisessä kehoitettiin olemaan ”*hyvin johdonmukainen*”. Muina keinoina mainittiin tekeytyminen kuuroksi, tietämättömäksi tai tyhmäksi. Lisäksi keinona välttää kuulustelijan painostusta on asettua itse syyttäjän asemaan. Vangitsijaa voidaan syyttää usein joidenkin kansainvälisten sopimusten rikkomisesta, kuten epäinhimillisestä kohtelusta (Taulukko 1).²³¹

²³⁰ *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 14.

²³¹ *Ibid.*, s. 17.

Taulukko 1: Sotavankien oikeuksista.²³²

Sotavankien kohtelusta on kansainvälisesti sovittu muun muassa:
Sotavankia on kohdeltava inhimillisesti.
Kaikki mitä kuuluu sotavangeille mieskohtaisesti, paitsi aseet, hevoset ja sotilaalliset asiapaperit, jäävät heille mieskohtaiseksi omaisuudeksi.
Vankeja saa teljetä ainoastaan, jos sellainen varmuustoimenpide on ehdottomasti välttämätön ja vain niin pitkäksi aikaa kuin ne olosuhteet jatkuvat, jotka tekevät sellaisen olosuhteen välttämättömäksi.
Työssä ei saa käyttää upseereja.
Työt, joita alipäällystöllä ja miehistöllä teetetään eivät saa olla rasittavia eivätkä missään tekemisessä sotatoimien kanssa.
Sotavankien työpalkka on käytettävä heidän tilansa lieventämiseen.
Sotavangilla on oikeus samanlaiseen ravintoon, makuutilaan ja vaatetukseen kuin sen hallituksen sotaväellä, joka on heidät vanginnut, ellei sodankävijäin kesken ole olemassa erikoista sopimusta.
Sotilashenkiköitä ja muita sotajoukkoihin virallisesti kuuluvia henkilöitä, jotka haavoittuvat tai sairastuvat, tulee sen sodankävijän, jonka vallassa he ovat, pitää arvossa ja hoitaa tekemättä eroa kansallisuuteen nähden.

Oppaan mukaan vihollista voitiin myös harhauttaa, antamalla kuulusteluissa väärää tietoa. Harhauttaminen oli kuitenkin rajattu vain upseereille, sillä jos alipäällystä ja miehistöä kehoitettiin harhauttamaan, ”...johtaisi se epäilemättä siihen, että moni yksikö puhuisi suunsa puhtaaksi, ilmoittaisi kaiken sen mitä suinkin tietäisi ja pyrkisi täten helpottamaan omaa asemaansa. Jälkeenpäin olisi jokainen valmis selittämään, että hän antoi vain vääriä tietoja.” Oppaan mukaan käytös, jossa alipäällystö ja miehistö vaikenivat kuulusteluissa ja osoittavat luottamusta omia upseereita kohtaan, mahdollistaa väärän tiedon luovuttamisen upseerien suunnitelmalla tavalla. Upseerit saivat käyttää apunaan viisaimpia ja sopivia vankeja. Ohjeen mukaan harhauttavaa tietoa levittäville sotilaille ei kannattanut kertoa, että he suorittivat harhautusta.²³³ Mielenkiintoisesti opas pitää sisällän ajatuksen, että upseerit pystyisivät lähtökohtaisesti paremmin vastustamaan kuulustelujä. Tämän väitteen perustelut eivät kuitenkaan tule ilmi kyseisestä oppaasta.

²³² *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 16–17.

²³³ *Ibid.*, s. 17–18.

Oppaassa myös varoitetaan vihollisen ovelista juonista tiedon keräämiseksi sotavangeilta. Vihollinen saattaa esimerkiksi soluttaa vankien keskuuteen vakoilijoita, jotka kuuntelevat vankien puheita. Lisäksi vihollinen saattaa asettaa myös upseerin asemalla olevan vakoilijan vankien keskuuteen, joka antaa väärää ohjeita siitä, kuinka vankien tulisi kuulustelussa käyttäytyä. Tämän vuoksi alipäällystön ja miehistön tuli suhtautua vankeudessa epäilevästi upseereihin, joita eivät entuudestaan tunne. Vangeilta saatettiin yrittää hankkia tietoa myös määräämällä kyselijäksi ”vihollisen uskottu vanki, nainen tai henkilö, joka vangeissa herättää mahdollisimman vähän epäluuluja,” kuten joku ystävällismielisen maan kansalainen. Oletuksena oli, että kaikki vangin luona käyvät ovat vihollisen salaisen tiedustelun palveluksessa ja suorittavat tiedustelua vihollisen hyväksi.²³⁴

Opas perustuu oppituntiaineistoon, joka on laadittu Päämajan valvontatoimistossa ennen talvisotaa. Opas oli tarkoitettu oppituntipaketiksi reservin kertausharjoituksiin osallistuville upseereille. Vladimir Panschin väitöskirjan mukaan oppituntiaineistosta muodostettiin kesäkuussa 1941 opas, jonka sisältö selostettiin ainakin teoriassa ennen sotia kertausharjoitusten yhteydessä. Oppaasta oli julkaistu myös viisi sivua lyhyempi versio aliupseereille ja miehistölle, mistä oli jätetty pois kuulusteluissa harhauttaminen. Osasto Paatsalon kohdalta ei tosin ole tietoja oppaan käytöstä, mutta Lapin alueella oli kokemuksia sotavankeudesta talvisodan ajoilta.²³⁵

²³⁴ *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 19–20.

²³⁵ Panschin (2018), s. 59; *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Aliupseereille ja miehille)*. Päämaja n:o 86/ Koul./16. 24.6.1941, Otava, Helsinki 1941, passim; Jokipii (1987), s. 433.

4.2 Kiinni jääneet

Osasto Paatsalosta jäi jatkosodan aikana vangiksi neljä kaukopartiomiestä, arvoltaan korpraalista luutnanttiin. Ensimmäisenä kiinni jäi alikersantti Torsti Airanne 15. tammikuuta 1943. Vuotta myöhemmin 17. maaliskuuta 1944 jäivät vangiksi luutnantti Pelli ja alikersantti Heloniemi erikoisissa olosuhteissa, kuten luvussa kolme jo esitettiin. Kiinni jäädessään molemmat olivat ilmeisesti haavoittuneita. *Pelli*, eikä Heloniemi koskaan palanneet vankeudesta. Viimeisenä osasto Paatsalon partiomiehistä jäi kiinni korpraali Eino Hietala. Hietala vangittiin päivää myöhemmin kuin Pelli ja Heloniemi, mutta kuului eri kaukopartioon. Sodan jälkeen Airanne vapautui varsin nopeasti 22. marraskuuta 1944, kun Hietala pääsi pois vasta 9. helmikuuta 1954.²³⁶

Tapaus Eino Hietala

Hietala kuului myös pervitiinipartiona kuuluisaksi tulleeseen luutnantti Heikki Norrin johtamaan kaukopartioon. Kaiken kaikkiaan epäonnekkaassa partiossa maaliskuussa 1944 vangittiin Hietala, ja lisäksi 12 muuta joutui sairaalahoitoon erilaisten vammojen takia. Hietala palasi takaisin Suomeen partiomatkaltaan vasta 10 vuoden jälkeen.²³⁷

Vaikka Hietala oli usein ollut kaukopartiossa, hän ei etukäteen pelännyt vangiksi joutumista. Kun partion yllätti hiihtävä noin kahden komppanian vahvuinen vihollisjoukko, joutui 19 miehen partio hajaantumaan tulitaistelussa päästäkseen karkuun. Aluksi näytti siltä, että Hietala pääsi karkuun kersantti Kallion kanssa, mutta he törmäsivät pian vartiomieheen, vihollisen huoltotien lähellä. Tulituksen seurauksena Hietala erosi Kalliosta ja väisteli vihollista yöhön saakka. Lopullisesti Hietala jäi kiinni ylittäessään yksin tietä 18. maaliskuuta 1944 noin kymmenen kilometrin päässä omista asemista Salla-Kantalahti tien pohjoispuolella.²³⁸

²³⁶ Kuten luvussa kolme esitettiin, lähdeaineiston perustella ei selviä varmasti mitä *Pellille* tapahtui. Pelli Oiva Arvid sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p519081?tab=1], luettu 17.3.2020; Heloniemi Alpo Elias sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p258617], luettu 17.3.2020; Partio n:o 52 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Hietala Eino Ension sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp645?tab=1], luettu 30.1.2020; Airanne Torsti Allan sotavankeustiedot, [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp97?tab=1], luettu 17.3.2020; Partio n:o 34 partiokertomus, 2.–17.1.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto.

²³⁷ Partio n:o 53 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Tuomaala, Ritva: *Eino Hietala, Sotavankina Siperiassa*. Väylä, painopaikka tuntematon 2013, s. 62–63; Koivunen, Aimo: *Pervitiinipartio, Kansa taisteli 04/1978*. Suomen sotahistoriallinen seura [kansataisteli.sshs.fi], luettu 21.01.2016.

²³⁸ Partio n:o 53 partiokertomus, 14.–20.3.1944, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; Tuomaala (2013), s. 64. Kantakortti: Hietala, Eino, KA.

Kiinnioton ja ensimmäisen kuulustelun jälkeen Hietala kävelytettiin tietä pitkin kohti Neuvostoliiton selustaa. Hietala yritti osoittaa kipeitä, hiihdon aikana jäätyneitä jalkojaan mutta sotilaat vain käskyttivät hänet kävelemään. Päästyään tulille Hietala yritti ottaa kengät pois jalasta. Jäätyneisen vuoksi hän ei saanut niitä irti vielä useaan päivään. Aamun tultua Hietalaa kuljetettiin hevosella noin kymmenen kilometriä neljän miehen vartioidessa.

Perillä hän joutui maanalaiseen korsiin, jossa häneltä käytiin suomeksi kysymässä nimeään ja perustietoja. Ruokaa ei hänelle tuotu. Korsusta hänet siirrettiin vartioituna kuorma-autolla Kantalahteen kaksikerroksiseen taloon, jossa häntä kuulusteltiin useasti. Kuulusteluiden välissä Hietala sai ruokaa ja turkin, jonka päällä hän nukkui. Lisäksi hänen paleltumia hoidettiin. Kuulusteluihin haettiin yleensä aamuyöstä, jolloin Hietalan mukaan hän ”*oli kaikkein parhaimmassa unessa.*” Kuulusteluissa kysyttiin useasti samoja asioita. Kysyttiin esimerkiksi mistä joukosta oli, missä oli ollut partiomatkoilla, montako reissua Hietala oli tehnyt? Kuulustelussa usein uhkailtiin, mutta Hietala ei kertomansa mukaan ”*ennään välittänyt mistään, kun ne uhkaili jatkuvasti*”. Hietala pyrki parhaansa mukaan keskittymään, ettei puhunut itseään pussiin kuulusteluissa. Kantalahdessa suoritetuista kuulusteluissa Hietalan mukaan naistulkit olivat pahimpia, koska he ”*äyskivät ja nimittelivät suomalaisia*”.²³⁹

Dmitri Frolovin väitöskirjan *Sotavankina Neuvostoliitossa* mukaan NKVD pyrki kuulusteluissa saamaan vangeilta vastaukset yhteensä 25 eri kysymykseen, mikä ylitti selvästi Geneven sopimuksen sotavankien tietojen keräämiselle määrittämät rajat.²⁴⁰ Ilmeisesti Hietala ei vastannut kaikkiin kysymyksiin tyydyttävästi, kun hänet haettiin kuulusteluihin monta kertaa. Myös Hietalan kommentit *pussiin puhumisesta*, viittaavat siihen, että hän yritti harhauttaa kuulusteluissa. Päätelyä on tosin mahdotonta varmistaa ilman alkuperäisiä kuulusteluasiakirjoja.

²³⁹ Tuomaala (2013), s. 65–66.

²⁴⁰ Frolov, Dmitri: *Sotavankina Neuvostoliitossa. Suomalaiset NKVD:n leireissä talvi- ja jatkosodan aikana.* Suomalaisen kirjallisuuden seura, Helsinki 2004, s. 110–111, 115; Hietala Eino Ension sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp645?tab=1], luettu 30.1.2020.

Kantalahdesta Hietala kuljetettiin junalla Sorokkaan, jossa hän oli kuusi kuukautta sairaalassa. Sorokassa ollessaan, häntä kuulusteltiin useasti miestulkin välityksellä. Kuulusteluihin haettiin yöllä ja koska Hietala ei voinut kävellä kipeiden jalkojensa vuoksi, hänet kannettiin paareilla. Kuulusteluissa uhkailtiin ja piti pitää kädet ylhäällä väsymiseen saakka. Varsinaista pahoinpitelyä Hietala ei kokenut kuulusteluissa. Muistelmissaan Hietala kuvailee, että ”*käsiksin ne ei juuri käynyt, mutta tuonne selekään ne moksiskeli...*”. Majoituksena toimi parakki, jossa muut potilaat vaihtuivat tiuhaan. Parakissa kävi hoitajat päivin potilaita katsomassa ja yöksi parakeihin tulivat vartijat. Juttelu muiden suomalaisten kanssa oli kielletty. Hoidosta huolimatta Hietalan varpaat mätänivät paleltumisen vuoksi ja hän joutui katkomaan luut pois sekä opettelemaan kävelemään kainalosauvoilla. Ajan kanssa kuulustelut vähenivät ja uhkailu katosi. Kuulustelijat tosin kyselivät edelleen samoja asioita, mutta Hietalan mukaan ”*siihen tottu ja siinä sai jo sanoa, että tämähän minä oon jo kertonukkin*”.²⁴¹

Hietalan muistelmien perusteella hän kertoi enemmän kuin ohjeet olisivat sallineet. Ohjeen mukaan sotavangiksi joutuneet saivat kertoa vain arvonsa, ristikä- ja sukunimensä. Hietalan kertomuksesta tosin käy ilmi, että häntä kannustettiin selkään lyömisellä ja väsyttämällä antamana enemmän tietoja.²⁴²

Rauhan tultua syyskuussa 1944 Hietalaa ei luovutettu Suomeen vaan siirrettiin junalla Jaroslavin kaupunkiin, Moskovan koillispuolelle. Vankila oli likainen ja täyteen ahdettu. Vankien kesken syntyneen riidan takia Hietala siirrettiin arestiselliin. Selli oli niin pieni, että siellä ei mahtunut istumaan, saati makaamaan. Hietalaa pidettiin siellä niin kauan, että hänen jalkansa puutuivat. Hietalan hakattua ovea ja pyydettyä pois pääsyä, hänet siirrettiin yksityisselliin. Parin päivän päästä hänen seuraksi laitettiin karjalaissyntyinen tai inkeriläinen mies. Hietala arveli miehen olleen urkkija ja suhtautui tulijaan epäluuloisesti. Hietalan mukaan mies siirrettiin parin päivän jälkeen pois, koska Hietala ei ollut halukas keskusteluihin. Muutaman kuukauden Hietala oli sellissään yksin, kunnes hänen sellikaveriksi siirrettiin neuvostosotilas, joka oli joutunut sodan jälkeen vangiksi antauduttuaan saksalaisille Berliinin valtauksen yhteydessä. Vähitellen Hietala opetteli puhumaan venäjää ja tutustui melko hyvin sellitoveriinsa. Neuvostosotilaan sisko toi miehelle usein leipää, jonka mies jakoi Hietalan kanssa. Lisääntyneen leipäannosten ansiosta Hietalan paino jopa nousi hieman vankilassa, myöhemmin tosin ruuan saanti vaikeutui

²⁴¹ Tuomaala (2013), s. 67–70; Hietala tapasi Sorakan tutkintovankilassa myös toisen osasto Paatsalon partiomiehen Alpo Heloniemen ks. myös Heloniemi Alpo Elias sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p258617], luettu 17.3.2020.

²⁴² *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 9.

jälleen. Kaikkiaan Hietala oli Jaroslavissa kolme ja puoli vuotta vankeudessa vuodesta 1945 vuoteen 1948 ja tuona aikana hän joutui useasti sairaalaan.²⁴³

Vakoilu, käyttäytyminen sotavankina, sota ja maanpetos Oppaan mukaan vihollinen saattoi käyttää useita erilaisia henkilöitä tietojen urkkimiseksi.²⁴⁴ Jaroslavissa Hietala kertomansa mukaan tunnisti ensimmäisen urkkijayrityksen ja oli miehelle vaiti. Toinen tapaaminen vaikuttaa aidolta, mutta yksityinen huone täydessä vankilassa ja lisääntynyt ruuan määrä aiheuttaa epäilyksiä. Mies saattoi olla vakoilija, mutta sen selvittäminen ei onnistu tämän tutkielman käytössä olevien lähteiden perusteella.

Hietalan muistelmien mukaan hänet siirrettiin Jaroslavin jälkeen Moskovaan junalla. Siirron yhteydessä Hietala sairastui jälleen ja joutui Puterskin vankisairaalaan hoidettavaksi. Siirrosta tosin ei ole merkintää Hietalan sotavankeustiedoissa. Eri vaiheiden kautta Hietala siirrettiin junalla Moskovasta 4000 kilometrin päähän Krasnojarskiin. Krasnojarkista matka jatkui vielä proomulla Dudinkan kautta Norilskiin (kuva 17). Juna- ja proomumatka kestivät yhteensä useita viikkoja. Raskaalla työleirillä Hietala sairasteli pahoin ja joutui muun muassa silmäleikkauksen. Sairastumisen seurauksen Hietala saikin vapautuksen töistä ja päivät kuuluivat sen jälkeen asuinrakennuksen kipinämikkona. Vuonna 1953 Hietala sai tiedon, että hänet vapautettaisiin ja hänet siirrettiin vähitellen lähemmäksi Suomea. Lopullisesti Hietala vapautui 9. päivä helmikuuta 1954.²⁴⁵

²⁴³ Tuomaala (2013), s. 74–77, 80.

²⁴⁴ *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankina, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 15.

²⁴⁵ Tuomaala (2013), s. 84, s. 91–95; Hietala Eino Ension sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp645?tab=1], luettu 30.1.2020.

Kuva 17: Haastatteluun ja Hietalan muistelmiin pohjautunut *Lapin kansan* lehtiartikkeli kuvaa Hietalan matkan kahdeksan eri vankilan tai sairaalavankilan kautta Norilskin nikkeli-kaivoksille Pohjois-Siperiaan.²⁴⁶

4.3 Karkaamisen ongelma

*”Kunnon kansalainen pyrkii aina mahdollisuuksien mukaan karkaamaan sotavankeudesta.”*²⁴⁷

Sotavankeudesta karkaaminen Paatsalon kaukopartiomiehille erittäin ongelmallista. Pääsyyinä oli partiomiesten heikko kunto, Neuvostoliiton joukkojen tarkat vartiointijärjestelyt ja vankiloiden fyysiset etäisyydet Suomesta.

²⁴⁶ Risto Pyykkö: *Viimeinen sotavanki: Eino Hietala virui lähes 10 vuotta Stalinin vankiloissa, kunnes palasi hauraana ja sairaana – ja päätyi raivaamaan asutustilaa Sodankylän korpeen*. *Lapin Kansa*, 06.12.2018, [<https://www.lapinkansa.fi/>], luettu 1.2.2020.

²⁴⁷ *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Aliupseereille ja miehille)*. Päämaja n:o 86/ Koul./16. 24.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 18.

Niin kuin tämän pääluvun alussa oli esitetty, osasto Paatsalon partioiden ohjeena oli, että partiomies ei jää vangiksi. Pellin ja Helonimen voidaan todeta vastustaneen kiinni jäämistään viimeiseen saakka. Heloniemi oli vielä vangitsemishetkellään tappanut yhden neuvostoliittolaisen upseerin ja kaksi sotamiestä taskupistoolillaan. Pellin toiminnasta juuri ennen kiinnijäämistä ei ole tarkkaa tietoa, mutta ilmeisesti hänkin oli haavoittunut.²⁴⁸ Haavoittumisistaan johtuen molemmat olivat täysin vangitsijoidensa armoilla.

Myös Airanteen kiinnijäämiseen liittyy haavoittuminen. Airanteen partio oli joutunut vihollisen väijytykseen ruokailun jälkeen. Muun partion hajaantuessa vihollisen tulituksessa, Airanne Torsti jäi vangiksi ja Hänninen Vilho kuoli heti. Airanteen muisteltiin jälkikäteen huutaneen ”*Älkää jättäkö, minä olen haavoittunut.*” Kolme miestä jäi antamaan tulitukea muun osan kaukopartiosta pyrkiessä irti tilanteesta. Kun vihollinen pyrki saartamaan partion oikealta ja vasemmalta joutuivat viimeisetkin lähtemään paikalta. Neuvostosotilaiden pihtiliikkeen takia kolmen partio joutui hiihtelemään takaisin omille linjoille eri reittiä kuin pääosa kaukopartiosta. Erikoisesti Airanteen sotasairaalassa oloa ei ole merkitty hänen sotavankeustietoihin, kuten esimerkiksi Hietalan kohdalla on menetelty. Airanne itse kertoi Hangossa 1944 kuulustelussa sotavankeudesta palattuaan, että oli antautunut, koska hänen aseeseensa oli tullut häiriö.²⁴⁹

Hietalan tilanne ei ollut paljon parempi. Kiinni jäädessään Hietalalla oli jalat kastuneet ja paleltuneet päivän kestäneen väistelemisen yhteydessä. Kun hän jäi yöllä kiinni, oli pakkanen sen verran kiristynyt, että jalat olivat jäätyneet kenkiin kiinni. Kiinni jäämisen yhteydessä vangitsijat olivat ottaneet Hietalan sukset ja kaikki varusteet. Hietalan kertomuksen mukana ensimmäinen kuulustelu tapahtui heti kiinnioton yhteydessä. Hietala oli kiinniottohetkellä todella väsynyt, eikä omien muistelmiensa mukaan pystynyt tilanteessa ajattelemaan mitään taikka välittänyt mistään. *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankina, sota ja maanpetos* oppaiden mukaan kyseessä oli juuri vaarallisin kuulustelu, koska kiinnijäämisen järkytyksestä johtuen sotavanki saattoi luovuttaa tietoja juuri ajattelematta. Lisäksi sotavangin antaman tiedot vanhenivat nopeasti ja olivat siksi parhaiten käytettävissä tuoreeltaan.²⁵⁰ Tosin muita ei jäänyt partiosta

²⁴⁸ Heloniemi Alpo Elias sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p258617], luettu 17.3.2020; Pelli Oiva Arvid sotavankeustiedot. [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_p519081?tab=1], luettu 17.3.2020.

²⁴⁹ Airanne Torsti Allan sotavankeustiedot, [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp97?tab=1], luettu 17.3.2020; Partio n:o 34 partiokertomus, 2.–17.1.1943, 4/Erp4 Mappi 1, LJK perinnearkisto; lista sairaaloista, joissa hoidettiin suomalaisia sotavankeja 1941–1944 Frolov (2004), s. 172; Airanne, Torsti kuulustelupöytäkirja 8.12.1944, T-26073/2, KA.

²⁵⁰ Tuomaala (2013), s. 64; *Vakoilu, käyttäytyminen sotavankina, sota- ja maanpetos (Upseereille)*. Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941, s. 9.

kiinni, joten ilmeisesti Hietala ei luovuttanut mitään oman partion kannalta kriittistä tietoa ensikuulustelussa.

Hietalan kertoman mukaan karkaaminen siirtojen aikana oli haastavaa. Kiinnijäätyään Hietala oli kuljetettu tarkasti vartioituna kohti Neuvostoliiton selustaa. Vartiointi ulottui jopa sairastupiin saakka. Myös talvisodassa vangitut, olivat kertoneet palattuun tiukasta vartioinnista. Päämajan suorittaman selvityksen mukaan neuvostojoukot olivat saattaneet vankeja huomattavan suurilla osastoilla. Lisäksi talvisodan aikana, kuten Hietalankin kohdalla, kuljetusten aikana oli huolehdittu, että vangit eivät voineet tehdä havaintoja. Vangit pistettiin makaamaan selälleen.²⁵¹ Hietalan kohtelu vankeuden alkuaikoina näyttää olleen hyvin samankaltaista kuin talvisodan aikana vankien kohtelu.

Aikanaan Hietala kuljetettiin junalla syvemmälle Neuvostoliittoon. Ollessaan matkalla kohti Moskovaa, Hietala harkitsi avoimesta junavaunusta hyppäämistä, mutta luopui ajatuksesta, koska vartija vahti koko ajan viereisestä vaunusta. Moskovasta Hietalan matka jatkui yhä syvemmälle Neuvostoliittoon.²⁵² Karkaaminen takaisin Suomeen muuttui yhä vaikeammaksi jo pelkästään fyysisen välimatkan vuoksi.

Dimitri Frolovin väitöskirjan mukaan ”*Suomalaiset sotavangit eivät syyllistyneet talvi- ja jatkosodan aikana vakaviin leirien sääntöjen rikkomuksiin. Kun saksalaiset tekivät sodan aikana 301 yritystä karata leiriltä, tiedossamme on vian yksi vastaava suomalaisten yritys.*” Sotavanki Rytkönen oli ollut sekavassa tilassa ja ryöminyt piikkilanka aidan alitse ja paennut leirin alueelta. Hänet saatiin kuitenkin kolmen tunnin jälkeen kiinni. Pakoyrityksestä huolimatta Rytkönen palasi kotimaahansa vuonna 1940.²⁵³ Ilmeisesti karkaaminen oli muillekin suomalaisille ongelma.

²⁵¹ Ritvala (2013), s. 65–70; Päämajan tiedusteluosaston muistio, n:o 8537/ sal./ 12.7.1940, T-23828/16, KA.

²⁵² Ritvala (2013), s. 84.

²⁵³ Frolov (2004), s. 109; Frolovin mukaan Rytkönen Väinö olisi palannut 1944, sotavankitietojen mukaan Rytkönen palasi 20.4.1940. Vrt. Rytkönen Väinö sotavankeustiedot [https://www.sotasampo.fi/fi/persons/person_wp3346], luettu 17.3.2020.

5 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkielman tuloksista käy selvästi ilmi, että Osasto Paatsalon partioiden erämiestaidot olivat laajempi kokonaisuus kuin vain yöpymistä nuotion ääressä ja kalastelua partioiden ohessa. Selviytyminen erämaassa, vihollisen selustassa, vaati taktiikkaa, erityisiä taitoja ja tarkoitukseen soveltuvia varusteita.

Paatsalo ja Päämajan tiedusteluosasto olivat aloittaneet varusteiden kehittämisen jo ennen talvisotaa. Varusteita kehitettiin jatkuvasti ja kehityksen tuloksena partiot saivat kevyempiä ja paremmin partiotoimintaan soveltuvia varusteita. Erityisen hyödyllisenä pidettiin kolmiomallista telttakangasta, joka soveltui laavuksi, evakuointialustaksi ja sadeviitaksi. Kangas mahdollisti partion majoitteen rakentamisen nopeasti, ja lisäksi havuja ei tarvittu kuin alustaksi, mikä vähensi työn määrää.

Laavukankaan lisäksi myös suksilla oli merkittävä vaikutus kaukopartiotoimintaan. Osasto Paatsalon partiot käyttivät pitkiä suksia, jotka kantoivat partiomiehen varusteineen. Kuitenkin sään vaihtelut vaikuttivat partiotoimintaan, ja erityisesti upottavat hanget aiheuttivat ongelmia pitkistä suksista huolimatta. Suksien kanssa käytettiin avositeitä, jotka mahdollistivat nopean suksien irrottamisen kohtaamistilanteessa.

Varusteet eivät kuitenkaan olleet täydellisiä, vaan jatkokehittelyä olisi tarvittu. Esimerkiksi kengät hiersivät osaa partiomiehistä, ja pakkaset aiheuttivat paleltumia sotilaille. Myös vesistöjen ylityksiin tarpeellisen kumiveneen painoa pidettiin korkeana, minkä vuoksi se jätettiin usein partiosta pois.

Partioiden majoitusjärjestelyt olivat tärkeitä partion suorittamisen kannalta. Tulta käytettiin lämmittelyyn, mutta myös varusteiden kuivaamiseen ja ruuan valmistukseen. Tulen käytössä oli useita huomioitavia asioita. Nuotiotyyppi vaikutti säteilevään lämmön määrään, paloaikaan, savun määrään ja liekkien näkyvyyteen. Tulenteko, ja sen käyttö taktinen tilanne huomioiden, oli täysin oma taiteenlajinsa, johon julkaistut ohjeet ottivat vain kevyesti kantaa. Ilmeisesti tulentekoon liittyvissä asioissa luotettiin perinnetietoon ja sen takia sitä opetettiin lähinnä saksalaisille aseveljille. Toinen vaihtoehto on, että ohjeiden julkaisijoilla ei ollut tarkkaa tietoa tulien käytöstä, ja ne olivat jääneet kokeneiden partiomiesten niin sanotuksi hiljaiseksi tiedoksi. Tulien ja majoitusten järjestelyiden merkitys partiossa oli kuitenkin suuri, sillä suuri osa partioista yllätettiin juuri tulilta.

Taito vihollisen selustassa majoittumiseen ei rajoittunut pelkästään suojan rakentamiseen ja nuotion poltteluun vaan myös ryhmyksellä ja majoituspaikan sijainnilla oli ratkaiseva merkitys. Majoituspaikan valintaan oli selvät ohjeet kesälle ja talvelle. Tärkeinä valintaperusteina oli suoja vihollisen tähytystä vastaan ja riittävät resurssit partion levon mahdollistamiseksi, eli polttopuuta ja vettä.

Majoituspaikan sijaintiin pätivät samat säännöt kuin liikkumiseen ylipäätään. Partioiden piti ajatella asiaa vihollisen näkökulmasta ja miettiä mitkä kohteet olisivat vihollisen silmissä mielenkiintoisia. Selkeimmät kohteet tulikin kiertää ja majoittuminen niissä oli kielletty. Reitit ja majoituspaikat suunniteltiin huolella etukäteen ilmakuvia ja karttoja hyväksikäyttäen. Lisäksi paikallistuntemusta hyödynnettiin, aina kun se oli mahdollista. Partioreitit rakennettiin selkeitä maastonmuotoja pitkin, mikä helpotti suunnistamista.

Osasto Paatsalon partioiden erämiestaidot olivat sekoitus uutta ja vanhaa. Periaatteet olivat Lapin alueilla liikkuneille ennestään tuttuja ja valittaessa osastoon miehiä pyrittiin ottamaan sellaisia, joilla oli tarvittavat perustiedot partiointiin tarvittavista taidoista. Erityisinä valintaperusteina näyttää olleen hyvä kunto, erätaidot sekä hyvät sotilaan perustaidot kuten suunnistus ja ammunta. Uutena asiana kaukopartioyksiköissä miehille opetettiin salassa toimiminen ja vihollisen harhauttaminen.

Läpi jatkosodan Päämaja jakoi harhauttamisesta, majoittumisesta ja muusta kaukopartiotoiminnasta ohjeita, joista *Kaukopartio-opas* oli jo varsin viimeistelty ohjekokonaisuus. Majoittumisen osalta armeija oli julkaissut jo ennen sotia ohjeita kuten *Talvisotakäsikirjan* vuonna 1928. Myös asiamiestoiminnassa hankittuja oppeja hyödynnettiin kaukopartiotoiminnassa runsaasti. Kaukopartiointiin liittyviä taktiikoita, tekniikoita, toimintatapoja ja välineitä myös kehitettiin koko jatkosodan ajan.

Kaukopartiotoimintaa käsittelevissä ohjeissa annettiin hyvin vähän neuvoja vesistöjen ylityksiä varten. Annetut ohjeet olivat ylimalkaisia neuvoja ylitysten suojaamisesta ja varsinaiset käytäntöön liittyvät ohjeet puuttuivat. Ilmeisesti vesistöjen ylittäminen oli muuten normaalia toimintaa asevoimissa ja sitä ei tarvinnut kaukopartioiden näkökulmasta erikseen tarkentaa. Toisaalta partiot törmäsivät usein juuri vesistöjä ylittäessään vihollispartioihin, joten ylityksiin liittyvät ohjeet ja kokemukset olisivat olleet tärkeitä kaukopartiotoiminnan kannalta.

Kaukopartioiden tehtävien onnistuminen vaati usein partion salassa pysymistä mahdollisimman pitkään, sillä pahimmillaan partion paljastuminen johti tehtävän ennenaikaiseen keskeytymiseen. Salassa pysyminen olikin täten osa partioiden normaalia toimintaa, ja se ilmeni lähes kaikissa tehtävän vaiheissa suunnittelusta omille linjoille palaamiseen.

Tehtävän suunnitteluvaiheessa panostettiin partion paljastumisen välttämiseen paitsi reittien ja paikkojen valinnalla, myös suunnittelemalla erilaisia harhautuksia. Harhautuksia toteuttivat partiot itse tai sitä saattamassa olleet joukot. Myös lentokuljetuksiin liittyi harhautuksia.

Siirtymisen aikana partiot pyrkivät peittämään jälkensä tai kulkemaan sellaisia reittejä, joissa jäljet tai partio itsessään oli vaikea havaita. Oletuksena kuitenkin oli, että ennen pitkää partioiden jälkiä alettiin seurata. Erityisesti talvella partioiden latujen paljastumista pidettiin varmana. Lisäksi kesällä NKVD:n koirapartiot pystyivät seuraamaan partioita pitkiä matkoja.

Varsinaisen takaa-ajon torjumiseksi osasto Paatsalon partiot käyttivät aktiivisia ja passiivisia keinoja. Aktiivisilla keinoilla pyrittiin vaikuttamaan takaa-ajo-osastoon taikka sen motivaatioon jatkaa seuraamista. Tehokkaina keinoina pidettiin hyvässä paikassa toteutettuja väijytyksiä, miinoja ja ansoja sekä jälkikoiria varten suunniteltuja myrkkijä.

Passiivisilla keinoilla puolestaan pyrittiin vaikeuttamaan partion kulkusuunnan arvioimista, ja estämään täten vihollista asettamasta väijytystä partion reitille. Vihollista yritettiin eksyttää jäljiltä erilaisilla harhautuksilla, mutta myös pelkällä nopeudella. Neuvostoliiton joukot harvemmin saivatkaan kiinni partiota pelkästään seuraamalla. Kaukopartioiden kokemat vaikeudet liittyivät yleensä varmistus- tai kenttävartiolinjojen ylittämiseen joko meno- tai paluumatkalla. Lisäksi vesistön ylityksiä käytettiin useasti takaa-ajajien karistamiseen onnistuneesti, mutta myös monet partiot törmäsivät viholliseen juuri vesistöjen ylitysten yhteydessä.

Väistämistä kehitettiin määrätietoisesti osasto Paatsalossa ja muissakin kaukopartioyksiköissä. Samoin kuin majoittumisen osalta, Päämaja jakoi aktiivisesti kokemuksia myös vihollisen väistämisestä. Partiointia opetettiin myös Lapissa sotiville saksalaisille joukoille ja saksalaisten ohjeet vastasivatkin suomalaisia partiointiohjeita, varsinkin harhauttamisen ja majoittumisen osalta.

Osasto Paatsalon partioiden paluun järjestelyt olivat kiinteä osa tehtävän suunnittelua. Partioita tuettiin omalta puolen rajaa tiedustelutiedoilla, täydennyksillä tai evakuoinneilla. Viestiyhteyttä omalle puolelle pidettiin yllä tarkoitukseen erikseen kehitetyllä radiolla, jonka käyttöön muodostui oma viestitaktiikkansa. Tarvittiin erityistä suunnittelua niin viestiasemien sijoittelulle rintaman omalle puolelle kuin partioasemien toiminnalle vihollisen selustassakin. Erityisesti vihollisen radiotiedustelun kehittyessä joutuivat partiot käyttämään harkintaa radion käytön suhteen.

Radion lisäksi omiin joukkoihin pidettiin yhteyttä erilaisilla merkeillä. Merkit käskettiin erityisellä käskyllä kaikille operaatioon liittyville joukoille. Merkit oli muodostettu läheltä ja kaukaa tapahtuvaa tunnistautumista varten, sekä maasta-ilmaan-viestintää varten. Merkkeinä käytettiin suksisauva- ja käsimerkkejä, sekä erivärisiä valopistoolinammuksia, nuotioita, valoja, erivärisiä ja -kokoisia kankaita, hihamerkkejä ja lakkiin asetettavia tunnuksia.

Merkeistä huolimatta paluu saksalaisiin aseisiin ei sujunut aina ongelmitta ja paluuseen omien tukikohtaan piti käyttää erityistä varovaisuutta. Lisäksi paluureitin piti poiketa menoreitistä, jottei vihollinen voinut jäädä odottamaan partion paluuta. Paluun yhteydessä voitiin käyttää myös erikseen käskettyä noutopartiota, joka haki kaukopartion rintamalinjan takaa.

Partioiden paluuta tuettiin tai varauduttiin tukemaan lentokoneella tai toisella osastolla. Lentokoneella joko toimitettiin lisää tarvikkeita partiolle ennalta sovituille pudotuspaikoille tai haettiin haavoittunut. *Kaukopartio-oppaan* mukaan mahdollista olisi myös ollut hakea koko partio, mutta tiedettävästi Paatsalon partioita ei haettu kertaakaan tehtävästä lentokoneella. Sen sijaan kaukopartioita varten perustettiin usein tilapäinen tukikohta, jotta kaukopartion paluumatka omien luokse olisi lyhyempi.

Osasto Paatsalon toimintaan kuului jatkosodassa kolme eri osa-aluetta: vankien kuulustelu, asiamiestoiminta ja kaukopartiotoiminta. Sotavankien kanssa toiminta oli siis tuttua ainakin osalle osaston henkilöstölle. On myös oletettavaa, että sotavankeudessa käyttäytymisestä olisi puhuttu myös partiomiehille, koska riski partioiden kiinnijäämiseksi syvällä vihollisen selustassa oli ilmeinen. Partioille olikin annettu käsky, että partiomies ei saanut jäädä kiinni.

Päämajan koulutusosasto oli julkaissut talvisodan jälkeen ohjeen siitä, kuinka käyttäytyä sotavankina. Vaikka osa ohjeen neuvoista oli varsin naiiveja, onnistui ohje kuvailemaan sotavankien alkukuulusteluja ja kuulustelijoiden käyttämiä juonia onnistuneesti. Ohjeen avulla pystyttiin siis varautumaan kuulusteluihin. Ohjeen suurin heikkous vaikuttaa olleen määräykset, mitä tietoja saatiin luovuttaa kuulusteluissa. Ohjeen mukaan sai kertoa vain sotilasarvonsa ja nimensä, mikä oli haasteellista koska kuulustelijat halusivat paljon enemmän tietoa.

Kuulusteluihin liittyen partiolle käskettiin legenda eli peitetarina. Peitetarinan tarkoituksena oli hämätä kuulustelijaa ja huijata, että kaukopartiomies kuului johonkin muuhun yksikköön kuin Päämajan alaiseen kaukopartioyksikköön. Peitetarinan pitävyydestä ei kuitenkaan tämä tutkielma tuottanut tietoa. Peitetarinaa käyttivät myös Neuvostoliiton asiamiehet, ja todennäköisesti se oli osa asiamiestoiminnasta kaukopartiotoimintaan siirrettyjä oppeja.

Karkaaminen ei ollut juurikaan mahdollista kiinni jääneille Osasto Paatsalon partiomiehille, vaikka se heidän velvollisuutensa Päämajan ohjeiden mukaan oli. Vangit olivat pääsääntöisesti huonossa kunnossa, minkä lisäksi pitkä etäisyys Suomen rajasta oli ongelma. Vankeja myös vahdittiin tarkasti ja rintaman läheisyydessä tehtyjen siirtojen aikana huolehdittiin siitä, että vankien oli mahdollisimman vaikea karata.

Osasto Paatsalon kaukopartioiden varautuminen tai toiminta poikkeustilanteissa voidaan jakaa karkeasti neljään eri kategoriaan tämän tutkielman löydöksiä perusteella: suunnitteluun, tehtävän aikaiseen toimintaan, vihollisen väistämiseen ja toimintaan sotavankina (ks. taulukko 2).

Taulukko 2: Johtopäätökset kaukopartioiden varautumisesta ja toiminnasta poikkeus-tilanteissa kaukopartion eri vaiheissa ja vankeudessa.

Tehtävän vaihe	Varautuminen tai toiminta
Suunnittelu	Organisaatio ja varustus Reittisuunnitelma Legenda Täydennykset
Tehtävän aikana	Majoitus Toimintatukikohta Harhautukset ja ansat Partiomuoto Suunnistus
Väistäminen	Ruuan ottaminen luonnosta Väijytykset Radiolla annettu ohjaus Merkit ja paluun järjestelyt
Sotavankeudessa	Kuulusteluissa harhauttaminen Vain sallitun tiedon kertominen

Tämän tutkielman tulosten perusteella on selvää, että osasto Paatsalon partiot varautui ongelmiin kaukopartioissa jo suunnitteluvaiheessa. Tuolloin otettiin kantaa kaikkiin tämän tutkimuksen alakysymyksiin ja luotiin pohja onnistuneelle partioinnille.

Tehtävän aikana Paatsalon kaukopartiot pyrkivät aktiivisesti pysymään piilossa vihollisen alueella, tai sitten varautuivat vihollisen kohtaamiseen. Eteen työnnettyillä toimintatukikohdilla voitiin tarvittaessa taistella pienten vihollisosastojen kanssa ja kevennettiin kaukopartioiden repussa kannettavaa ruuan määrää sekä tuotiin apujoukkoja lähemmäksi partiota.

Varsinaisen väistämisvaihe alkoi joko vihollisen kohtaamisesta tai vaikka esimerkiksi radiolla tullessa varoituksena suuresta vihollisosastosta. Väistämisen aikana partio käytti edelleen samoja keinoja kuin tehtävää suorittaessaankin, mutta sen lisäksi se saattoi tehdä vihollisille väijytyksiä tai saada tietoja radiolla vihollisen liikkeistä. Partion paluuta tuettiin tarvittaessa myös lentokoneesta pudotetuilla varusteilla. Mikäli täydennyksiä ei ollut saatavilla partiot saattoivat myös kalastaa tai hankkia muuta syötävää luonnosta.

Kaukopartioiden viimeinen haaste oli paluu omien linjojen luokse. Vihollisen linjojen läpäisemisessä ja suomalaisen tai saksalaiseen kenttävärtioon palaamisessa tuli olla erityisen varovainen. Tunnistautumista varten partiolle käskettiin erityiset merkit. Merkin unohtaminen saattoi olla kohtalokasta.

Sotavankeudessa kaukopartiomies oli ohjeiden suhteen eniten oman onnensa nojansa. Päällimmäisenä ohjeena oli olla uskollinen kotimaalleen ja kieltäytyä yhteistyöstä Neuvostoliiton kanssa. Lisäksi upseerit saattoivat yrittää harhauttaa vihollista antamalla vääriä tietoja. Toisaalta tutkimusta tehdessä ei löydetty kuin muutama sotavankeudesta kertova lähde. Näin ollen kyseisten lähteiden avulla ei voida tehdä pitkälle vietyjä johtopäätöksiä kaukopartiomiesten toiminnasta sotavankeudessa tai varautumisesta siihen. Aiheen selvittämiseksi tarvittaisiin Neuvostoliiton lähteisiin perustuvaa tutkimusta. Tällaisiin lähteisiin tämän tutkimuksen tekijä ei päässyt käsiksi tutkimusta tehdessään.

Kuten johdannossa on jo todettu, tutkielma rakentuu vain muutamien alkuperäisten partiokertomusten varaan. Näiden vähäisten primäärilähteiden lisäksi on käytetty myös muistitietoon ja henkilökohtaisiin muistiinpanoihin nojaavia sodan jälkeen koottuja partiokertomuksia. Näiden lähteiden kautta on ollut erittäin vaikea sanoa mitkä keinot ovat olleet yleisesti osaston käytössä ja mitkä keinot taas tietyn partion käyttämiä menetelmiä. Kuitenkin kaikki ovat osasto Paatsaloon liitettävissä olevia menetelmiä.

Yllä kuvattu ongelma uskottavuuden kanssa koskee myös kaukopartioinnista kirjoitettuja ohjeita kuten *PM:n kaukopartiotoiminnasta talvella* vuodelta 1942 ja *Kaukopartio-opasta* vuodelta 1944. Molemmat ovat ohjeita ja kokemuksia, jotka on koottu kaikilta kaukopartioyksiköiltä, ja näin ollen ei siis voida täysin varmasti sanoa kuinka hyvin ohjeet kuvaavat osasto Paatsalon toimintaa. Saksalaiset ohjeet ovat myös ongelmallisia, koska ei voida aukottomasti osoittaa, että kyseiset ohjeet olisivat lähtöisin suomalaisten kaukopartioiden kokemuksista, tai että Paatsalon partiot olisivat käyttäneet juuri samoja menetelmiä.

Kuitenkin eri löydökset kaukopartiotoiminnasta ja siitä annetut ohjeet ovat harmoniassa keskenään. Tulokset vahvistavat ja tukevat toisiaan ja vaikuttaa siltä, että sirpaleista kootulla tiedoilla saadaan aikaiseksi riittävän ehjä kuva osasto Paatsalon kaukopartiotoiminnasta. Siinä kuitenkin saattaa olla työn suurin heikkous. Osasto Paatsalon toiminta alkoi asiamiestoiminnasta, mikä jatkui läpi sotien ja ilmeisesti joidenkin partiomiesten osalta myös sotien jälkeen. On selvää, että osa Paatsalon asiamiestoiminnasta saaduista opeista siirrettiin kaukopartiotoimintaan. Tämän takia Lapin asiamiestoiminnan selvittely saattaisi avata lisää myös kaukopartiotoimintaan vaikuttaneista kehityskuluista.

Toinen selvittämätön kokonaisuus, joka tuli ilmi tutkielmaa tehdessä, on Harri Paatsalon osuus Suomen tiedustelussa. Paatsalon toiminta suojeluskunnassa ja EK:ssa Terijolla, sekä myöhemmät vaiheet Lapissa odottavat edelleen selvittämistä. Lisäksi tutkielmaa tehdessä löytyi viitteitä, että Paatsalo oli mukana monikansallisessa tiedusteluoperaatiossa Lapissa taisteluiden rauhoituttua. Kysymykset kuinka laajaa toiminta oli, ja kenen kanssa sitä toteutettiin, vaatisivat lisää tutkimuksia selvitäkseen.

6 EPILOGI

Osasto Paatsalon toiminnan tarkasteleminen nykypäivän SERE-koulutusohjelman kautta on ongelmallista useasta syystä. Nykyaikaisten kokonaisuuksien etsiminen menneisyydestä voi luoda harhakuvan, ja vaarana on, että heikot yhteydet muodostuvat kokonaisuuksiksi vain tutkijan päässä. Anakronismin lisäksi ongelmia aiheuttaa SERE-koulutuksen kansainvälinen luonne. Koulutus valmistaa selviytymään eri puolilla maailmaa, kun taas osasto Paatsalon kaukopartiot varautuivat toimimaan vain arktisessa Lapissa. Tällöin esimerkiksi veden saannin varmistaminen muuttui erilaiseksi. Lapissa juomaveden hankinta ei ole ongelma, toisin kuin esimerkiksi Lähi-idän aavikoilla. Kuitenkin Paatsalon kaukopartiomiesten toimintaa voidaan tarkastella esimerkkinä tiedon ja taidon soveltamisesta syvällä vihollisen selustassa.

Taulukko 3: SERE-koulutuksen osa-alueet²⁵⁴

Selviytyminen	Väistäminen	Toiminta kiinniotetuna	Nouto
<ul style="list-style-type: none"> • Varmistaa välittömän selviytymisen • Pitää yllä fyysistä ja psyykkistä hyvinvointia • Normaalin ruumiinlämpötilan säilyttäminen • Nestetasapainon säilyttäminen • Riittävän ravinnon saaminen 	<ul style="list-style-type: none"> • Kyky käyttää maastoa hyväksi • Välttää havaituksi tuleminen liikkeellä ja paikallaan ollessa • Toteuttaa väistämissuunnitelma 	<ul style="list-style-type: none"> • Suojella arvokasta tietoa • Vähentää fyysistä ja psyykkistä stressiä • Selviytyä omanarvontunto säilyttäen • Vastustaa hyväksikäyttöä vangittuna • Pyrkiä pakenemaan 	<ul style="list-style-type: none"> • Tukea omaa noutoa • Kommunikointi omien joukkojen kanssa • Toiminta yhteyspisteellä • Toiminta noutopisteellä

Verrattaessa osasto Paatsalon poikkeusolojen toimintaa (taulukko 2) SERE-koulutuksen osa-alueisiin (taulukko 3) voidaan todeta paljon yhtäläisyyksiä. Selviytymisen, väistämiseen ja noutoon liittyvät kokonaisuudet ovat lähes kaikki tunnistettavissa osasto Paatsalon toiminnasta. Erityisesti salassa majoittumiseen liittyvät järjestelyt voisivat toimia osittain nykyisessäkin koulutuksessa. Erona näkyy psyykkiseen toimintakyvyn ylläpitämiseen liittyvät kokonaisuudet. Osittain ero johtunee käyttäytymistieteiden kehittymisellä toisen maailmansodan jälkeen, mutta myös siitä, että kyseinen osa-alue ei ollut tämän tutkielman keskiössä.

²⁵⁴ Massinen, Juha: *Arktinen koulutus Jääkäriprikaatissa*. Jääkäriprikaatin tiedote 8.2.2017, [https://maavoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/arktinen-koulutus-jaakariprikaatissa], luettu 1.4.2020.

Erillistä väistämissuunnitelmaa eivät Paatsalon kaukopartiot käyttäneet, mutta toisaalta reittisuunnitelmat sisälsivät meno- ja paluureitin. Paluureitin suunnittelussa oli huomioitu mahdollinen vihollisen suorittama oman partion jäljittäminen käyttämällä menoreitistä poikkeavaa reittiä. Kaukopartiot käyttivät myös ennalta sovittuja noutopisteitä ja tarvittaessa sovituille paikoille voitiin pudottaa myös täydennyksiä. Samankaltaiset toiminnot kuuluvat myös väistämssuunnitelmaan. Väistämssuunnitelmakonsepti ja kaukopartioiden paluun järjestelyt ovatkin yllättävän samankaltaisia.

Yhdysvaltojen sanotaan kehittäneen SERE-koulutuksen lentäjiä varten toisen maailmansodan jälkeen.²⁵⁵ Tämän tutkimuksen perusteella suomalaiset kehittivät ja toteuttivat SERE-koulutuksen osa-alueita osana kaukopartiotoimintaa jo ennen Yhdysvaltoja. Kuinka aiheet päätyivät Yhdysvaltain SERE-koulutusohjelmaan ja sieltä takaisin Suomeen, vaatisi kokonaan uuden tutkimuksen. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että ympyrä on sulkeutunut ja kaukopartioiden opit ovat palanneet uudessa muodossa takaisin sinne missä ne on kehitettykin.

²⁵⁵ Doran (2012), s. 241–261.

LÄHTEET

1. JULKAISEMATTOMAT LÄHTEET

1.1 Arkistolähteet

1.1.1 Ruotsin sota-arkisto, Krigsarkivet, KrA, Tukholma

Försvarsstaben Underrättelseavdelningen (U)

Vol 1/1939 Inkomna militärattachérapporter Helsingfors.

1.1.2 Kansallisarkisto, Helsinki (KA)

Ansioluettelot, nimikirjat ja kantanortit

Nimikirja: Sovio, Johan

Nimikirja: Paarma (ent. Paatsalo, Bröms), Harri Armas Bengt

Kantanortti: Hietala, Eino

Kantanortti: Norri, Heikki

Kantanortti: Ahola, Pentti

Kantanortti: Hurme, Pentti

Kantanortti: Honkanen, Ilmari

Kantanortti: Lauri, Asko

Kantanortti: Hänninen, Sulo

Armeeoberkommando (AOK) 20, Abt 1c

F43 rulla 1067

Erillinen pataljoona 4. 1. komppania

Partiokertomukset, 1944, T-23979/4

Erillinen pataljoona 4. 3. komppania

Yleinen kirjeenvaihto, 1941–1943, T-17629

Puolustusministeriö

Puolustusministeriön salainen kirjeistö, 1939–1940, T-23828/16

Puolustusvoimain pääesikunta. Valvontatoimisto

Neuvostoliittoon vangiksi vuonna 1941–1944 joutuneiden ja sieltä palattujen suomalaisten sotavankien henkilötietokaavakkeet sekä kuulustelupöytäkirjat, 1944–1945, T-26073/2

Päämaja. Tiedusteluosasto.

Muistiot ja matkakertomukset, T-24761/1

Päämaja. Koulutusosasto

Salainen kirjeenvaihto 1941–1944, T-18002/4

Valtiollinen poliisi: Valpo II

Kotelo XXII 3288

Paarma, Harri kuulustelupöytäkirja, Ptk n:o 590/46

XXXVI Gebirgskorps 1941–1943

F68 rulla 871

F68 rulla 872

F68 rulla 890

F68 rulla 1467

Yhteysesikunta Roi, Sota-asiaintoimisto (toimisto II)

Salainen kirjeenvaihto, 1944, T-5872/24

Yhteysesikunta Roi

Yhteysupseereiden toimintakertomukset ja selostukset, 1942, T-5471/2

6. Divisioona, Esikunnan tiedustelutoimisto (toimisto II)

Kaukopartiokertomukset, 1942, T-8453/6

14. Divisioona. Esikunnan tiedustelutoimisto (toimisto II)

Salainen kirjeenvaihto, 1942, T-5973/2

Salainen kirjeenvaihto, 1943, T-5973/8

1.1.3. Laskuvarjojääkärikoulun (LJK) perinnearkisto

Osasto Paatsalo 4/Erp4 Mappi 1

Joukko-osaston virallinen historia (4/Erp4)

Partio n:o 6 partiokertomus, 5.–8.7.1941

Partio n:o 10 partiokertomus, 15.–21.7.1941

Partio n:o 12 partiokertomus, 27.7.–9.8.1941

Partio n:o 15 partiokertomus, 7.–12.10.1941

Partio n:o 17 partiokertomus, 12.–17.10.1941

Partio n:o 18 partiokertomus, 16.–20.10.1941

Partio n:o 19 partiokertomus, 13.–20.12.1941

Partio n:o 20 partiokertomus, 8.11.–6.12.1941

Partio n:o 21 partiokertomus, 12.–20.1.1942

Partio n:o 23 partiokertomus, 12.–14.3.1942

Partio n:o 25 partiokertomus, 15.–21.6.1942

Partio n:o 26 partiokertomus, 8.–13.10.1942

Partio n:o 27 partiokertomus, 4.–18.8.1942

Partio n:o 28 partiokertomus, 6.–13.9.1942

Partio n:o 29 partiokertomus, 8.–16.9.1942

Partio n:o 30 partiokertomus, 29.9.–8.10.1942

Partio n:o 31 partiokertomus, 7.–21.11.1942

Partio n:o 32 partiokertomus, 8.–15.12.1942

Partio n:o 33 partiokertomus, 12.–14.1.1943

Partio n:o 34 partiokertomus, 12.–17.1.1943

Partio n:o 35 partiokertomus, 6.–7.3.1943

Partio n:o 37 partiokertomus, 22.6.–1.7.1943

Partio n:o 38 partiokertomus, 5.–16.7.1943

Partio n:o 39 partiokertomus, 25.7.–3.8.1943

Partio n:o 41 partiokertomus, 5.8.–11.8.1943

Partio n:o 42 partiokertomus, 11.–14.8.1943

Partio n:o 43 partiokertomus, 29.8.–6.9.1943

Partio n:o 44 partiokertomus, 29.8.–9.9.1943

Partio n:o 45 partiokertomus, 29.8.–7.9.1943

Partio n:o 46 partiokertomus, 29.8.–31.9.1943

Partio n:o 47 partiokertomus, 1.–6.10.1943

Partio n:o 47a partiokertomus, 1.–6.10.1943

Partio n:o 48 partiokertomus, 22.–28.1.1944

Partio n:o 51 partiokertomus, 9.–14.2.1944

Partio n:o 52 partiokertomus, 14.–20.3.1944

Partio n:o 53 partiokertomus, 14.–20.3.1944

Partio n:o 56 partiokertomus, 29.–31.3.1944

Partio n:o 57 partiokertomus, 4.–6.9.1944

Partio n:o 59 partiokertomus, 23.–25.9.1944

Partio n:o 61 partiokertomus, 20.–27.8.1944

Ollila & Uitto: *Partiokertomus matkasta Säämäjärven–Sotjärven kannakselle, 6.8.–2.9.1944*

Muistio 4/Erp4 lentotoiminnasta

Olli Lampion esitelmä: *Niilo Vesasen ensimmäinen ja viimeinen partiomatka*

Seppo Lampion perinneosastolle 2019 luovuttama kuvakokoelma

Harry Paatsalon armonanomus tasavallan presidentille 1937

1.2 Ohjesäännöt

Jalkaväen ohjesääntö II, taistelun yleiset perusteet. Yleisesikunta, Otava, Helsinki 1932

Jalkaväen Taisteluopas: 1 osa, Mies. Puolustusvoimain pääesikunta, koulutusosasto, Helsinki 1947

Talvisotakäsikirja. Yleisesikunnan julkaisu, Otava, Helsinki 1928

1.3 Opinnäytetyöt

Kärkkäinen, Yrjö: *Selusta ja kaukopartiotoiminnan tehtävät, järjestelyt ja suoritus eri taistelulajeissa.* Diplomityö, Sotakorkeakoulu 1950, KA.

Roiha, Risto: *Sissi- ja kaukopartiotoimintaa Suomen sodassa 1941–1944,* Diplomityö, Sotakorkeakoulu 1973, KA.

Ruotsalainen, Heidi: *Salatun tiedon tuottajat – Suomen sotilasiamiesjärjestelmän kehitys 1918–1939*. Väitöskirjan käsikirjoitus, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2020.

Tähjä, Toni: *Tiedustelua ja tuhotöitä – Talvisodan partio- ja agenttitoiminta päämajan tiedusteluosaston Kajaanin ja Petsamon alatoimistojen tiedustelualueilla*. Pro gradu -tutkielma, Joensuun yliopisto 2007.

1.4 Muut julkaisemattomat lähteet

Kanninen, Ermei: *Suomen ylijohdon tiedustelupalvelun organisaation kehitys vuoteen 1945 sekä eräitä piirteitä sen toiminnasta ja tuloksista*. Sotakorkeakoulu 1959. Maanpuolustuskorkeakoulun kirjasto.

Lampio, Olli: *Ollin oppivuodet*. Julkaisemattomat muistelmat, Seppo Lampion yksityisarkisto.

Porvali, Mikko: *Mielikuvat ja todellisuus: mitä kaukopatiokirjallisuudessa ei kerrota ja miksi?* Tiedusteluhistorian seminaariesitys 16.11.2019. Seminaarin taltio katsottavissa internetistä [www.sshs.fi], luettu 4.3.2020.

Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Upseereille). Päämaja n:o 84/ Koul./ 16. 23.6.1941, Otava, Helsinki 1941.

Vakoilu, käyttäytyminen sotavankinta, sota- ja maanpetos (Aliupseereille ja miehille). Päämaja n:o 86/ Koul./16. 24.6.1941, Otava, Helsinki 1941.

2. JULKAISTUT LÄHTEET

2.1 Tutkimukset ja opinnäytteet

2.1.1 Väitöskirjat

Pajunen, Jussi: *Ilmatähystyspalveluksesta alueelliseen ilmavalvontaan*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2017.

Palokangas, Marko: *Räjähävää tyhjyyttä – Sissitoiminta suomalaisessa sotataidossa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2014.

Panschin, Vladimir: *Diletantteja vai taitajia? Päämajan valvontaosaston johtama valvonta ja vastavakoilu talvi- ja jatkosodassa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018

Tynkkynen Vesa: *Hyökkäyksestä puolustukseen – taktiikan kehittymisen ensimmäiset vuosikymmenet Suomessa*. Väitöskirja, Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2. painos 2014 (1 p. 1996).

2.1.2 Muu tutkimus

Department of the army: *Pamphlet 20-292, Warfare in the Far North*. Department of the army, Washington 1951.

Elfvengren, Eero; Matti Kosonen & Einar Laidinen: *Vihollisen selustassa. Päämajan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1939–1944*. Otava, Keuruu 2010

Elfvengren, Eero & Einar Laidinen: *Vakoilua Itärajan takana – Yleisesikunnan tiedustelu Neuvosto-Karjalassa 1918–1939*. Bookwell Oy, Juva 2012.

Jokipii, Mauno: *Jatkosodan synty – tutkimustuloksia Saksan ja suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940–41*. Otava, Helsingissä 1987.

Palokangas, Marko: *Hankitun tiedon varassa – yhtymätason tiedustelutoiminnan kehitys Suomessa itsenäisyytemme aikana*. Otavan kirjapaino Oy, Keuruu 2018.

Saressalo, Lassi: *Päämajan kaukopartiot jatkosodassa*. WSOY, Juva 1987.

Stepakov, Viktor; Sergey Kononov, Pavel Petrov & Dmitry Frolov: *Partisaaneja, desantteja, sis-sejä – rintaman molemmilla puolilla*. Koivula Timo (ed.). Hipputeos Oy, Helsinki 2005. Alkuperäinen teos Komandos, russkie diversanty protiv "kukušek", 2004

Turunen Pekka: *Salaisen sodan asiamies. Mannerheim-ristin ritari Paavo Suoranta*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä 2006.

2.2 Kirjallisuus

Eimeleus, Karl: *Skis in the Art of War*. Frank, William & John Allen (eds.), Northern Illinois University Press, Ithaca 2019. [ePUB]. Alkuperäinen teos *Lyži v vojennom dele*, 1912.

Kalela, Jorma: *Historiantutkimus ja historia*. Gaudeamus, Helsinki 2000,

Knabe, Konrad: *Lapin lentotiedustelijat*. Sarkkila, Heikki (trans.), Gummerus, Jyväskylä 1983. Alkuperäinen teos *Das Auge Dietls*, 1978.

Mäkelä, Jukka: *Salaisen sodan saatosta*. Werner Söderström, Porvoo 1965.

Korteniemi, Timo: *Kaukopartiomies, Jaakko Kontiolan veteraanin testamentti olympia- ja mm-mitalisti Petri Kontiolan sukupolvelle*. Väyläkirjat, EU 2017.

O'Grady, Scott: *Basher five-two*, Yearling, New York, 1998.

Paarma, Harri: *Salaista tiedustelua napapiirillä 1939*. Karisto, Hämeenlinna 1970.

Paarma, Harri: *Salaisen tiedustelun partiot 1940–1945*. Karisto, Hämeenlinna 1972 (2 painos).

Pirhonen, Pentti: *Sissien sota*. Karisto, Hämeenlinna 1980.

Renvall, Pentti: *Nykyajan historian tutkimus*. Werner, Porvoo 1965.

Raunio, Ari: *Sotatoimet. Suomen sotien 1939–45 kulku kartoin*. Print Best, Viro 2013.

Tikkanen, Pentti: *Päämajan Sissit*. Karisto Oy, Hämeenlinna 1996.

Tuomaala, Ritva: *Eino Hietala, Sotavankina Siperiassa*. Väylä, painopaikka tuntematon 2013.

Tuomi, Jouni & Anneli Sarajärvi: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Tammi, Helsinki 2013 (11. uudistettu laitos).

2.3 Artikkelit

Doran, Anthony; Gary Hoyt & Charles Morgan III: Survival, Evasion, Resistance, and Escape (SERE) Training – Preparing Military Members for the Demands of Captivity, *Military Psychology*. Kennedy, Carrie & Eric Zillmer (eds.), Guilford press, New York 2012, s. 241–261. [www.semanticscholar.org], luettu 5.4.2018.

Etelänsaari, Mika; Matti Heiskala, Santtu Kauppinen, Leo Laine, Simo Mynttinen & Ari Riikonen: *Jääkäristä jalkaväen tarkastajaksi – kenraalimajuri Aarne Heikinheimon sotilasuran vaikutus jalkaväen kehitykseen*. Maanpuolustuskorkeakoulu, Helsinki 2018, [https://maanpuolustuskorkeakoulu.fi/artikkelit], luettu 04.09.2019.

Koivunen, Aimo: Pervitiinipartio, *Kansa taisteli 04/1978*. Suomen sotahistoriallinen seura [kansataisteli.sshs.fi], luettu 21.01.2016.

Kesseli Pasi: Mihin sotahistorian tutkimuksen painopiste tulisi suunnata, *Suomalaisen sotahistorian tutkimuksen nykytila*. Karjalainen Mikko & Petteri Jouko (toim.), Maanpuolustuskorkeakoulun Sotahistorian laitoksen julkaisusarja 2 N:o 11, Edita Prima Oy, Helsinki 2008.

Tuunainen, Pasi: Training the US Army to Fight the Red Army in Winter - Former Finnish Officers and Military Knowledge Transfer from Finland to the United States During the Early Cold War, 1947–1964, *The Journal of Slavic Military Studies vol 29, No 1*. 2014, s. 110–138. [http://tandfonline.com], luettu 08.10.2018.

Risto Pyykkö: *Viimeinen sotavanki: Eino Hietala virui lähes 10 vuotta Stalinin vankiloissa, kunnes palasi hauraana ja sairaana – ja päätyi raivaamaan asutustilaa Sodankylän korpeen*. Lapin Kansa, 06.12.2018, [https://www.lapinkansa.fi/], luettu 1.2.2020.

Mure, Ari: *Arktinen koulutus – suorituskyvyn perusta Lapissa*. Jääkäriprikaati, Sodankylä 2019. [https://maavoimat.fi/artikkeli/-/asset_publisher/arktinen-koulutus-suorituskyvyn-perustalapissa], luettu 1.2.2019.

Tuomas Kaarkoski: *Jääkäriprikaatin erikoisosaamisena talvi – ”Kysyntää kursseille on moninkertainen määrä siihen verrattuna, jonka pystymme ottamaan”*. Reserviläinen 21.08.2019, [www.reserviläinen.fi], luettu 2.2.2020.

2.4 Muut lähteet

SA-kuva [www.sa-kuva.fi]

SA-kuva n:o 79966, luettu 3.2.2020

SA-kuva n:o 122960, luettu 2.2.2020

SA-kuva n:o 140102, luettu 28.3.2020

SA-kuva n:o 148734, luettu 3.2.2020

Sotavankeustiedot [<https://www.sotasampo.fi>]

Airanne Torsti Allan sotavankeustiedot, luettu 17.3.2020;

Heloniemi Alpo Elias sotavankeustiedot, luettu 17.3.2020;

Hietala Eino Ension sotavankeustiedot, luettu 30.1.2020

Pelli Oiva Arvid sotavankeustiedot, luettu 17.3.2020.

Rytkönen Väinö sotavankeustiedot, luettu 17.3.2020

Henkilötiedot [<https://www.sotasampo.fi>]

Heikura, Mikko henkilötiedot, luettu 25.3.2020.

Erillinen pataljoona 4:n perinneyhdistyksen kaukopartioesineistöä, [www.erp4.fi], luettu 19.3.2020.